

JORGE SEMPRUN

BİR ÖLÜ LAZIM

ROMAN

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
IŞIK ERGÜDEN

Can Yayınları: 1583
Çağdaş Dünya Edebiyatı: 645

Le Mort Qu'il Faut, Jorge Semprun
© Editions Gallimard, 2001
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2004
Bu kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı
aracılığıyla alınmıştır.

1. basım: Kasım 2006

Yayına Hazırlayan: Ayça Sezen

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi
Kapak Düzeni: Semih Özcan
Dizgi: Gelengül Çakır
Düzeltili: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset
İç Baskı ve Cilt: Eko Matbaası

ISBN 975-07-0680-3

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM. DAĞITIM. TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 38
<http://www.canyayinlari.com>
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Jorge Semprun
BİR ÖLÜ
LAZIM

ROMAN

Fransızca aslından çeviren
IŞIK ERGÜDEN

CAN YAYINLARI

Jorge Semprun, 1923 yılında İspanya'da doğdu. 1937 yılında ailesiyle birlikte Fransa'ya iltica etti. Burada hukuk eğitimi gördü. Fransa Komünist Partisi üyesi oldu. Direniş hareketine katıldı. 1943'te Nazilerce tutuklanarak Buchenwald Toplama Kampı'na gönderildi, oradan dönüşünde İspanyol Komünist Partisi'nin faaliyetlerine katıldı, görüş ayrılıkları nedeniyle bu partiden 1964'te ihraç edildi. Bir süre sonra *Büyük Yolculuk* (1967) yayınlandı. Bu romanında, toplama kamplarının dünyasını, geriye dönüşlerle, işkence hakkında meta-psikolojik düşünce düzeyine erişen bir üslupla anlattı. UNESCO'da çevirmenlik yaptı, Alain Resnais, Costa-Gavras, Yves Bousset gibi yönetmenlere senaryolar, diyaloglar yazdı. 1988'de İspanyol hükümetince kültür bakanı olarak atandı. Fransız Akademisi üyesi olan Semprun'un başlıca yapıtları arasında *Yazmak ya da Yaşamak*, *Beyaz Dağ*, *Hoşçakal Güzel Aydınlık* sayılabilir. *Ramón Mercader'in İkinci Ölümü* ise 1969 yılında Fransa'nın önemli ödülllerinden Prix Femina'yı almıştır.

Işık Ergüden, 1960'ta İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Çeviri ve yazıyla uğraşiyor. Türkçe'ye kazandırdığı elliden fazla kitap arasında Jules Verne'in *Kaptan Grant'ın Çocukları*, Muñoz Molina'nın *Savaşma Arzusu*, Jorge Semprun'un *Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü* ve René Girard'ın *Günah Keçisi* adlı yapıtları da bulunuyor.

*Müşkülpesent ve neşeli genç okurlar
Fanny B., Léonore D., Cécilia L.'ye.*

Ölümümün bana bir şey
hatırlatacağına eminim.

Roland Dubillard

BİRİNCİ BÖLÜM

“Lazım olan ölüyü bulduk!” diye bağıyor Kaminsky.

Koşar adım geliyor, güzel havadisi duyurmak için yanma varmayı bile beklemiyor, boru gibi bağıyor.

Aralık ayının bir pazar günü: kış güneşi.

Etraftaki ağaçlar kırağı kaplı. Her yer kar içinde, hiç durmadan yağdığı belli. Sonsuzluğun maviye çalan yansımasını koruyor yine de kar. Ama rüzgâr dinmişti. Sarp, hırçın, buzlar içindeki Ettersberg Tepesi üzerinde esen her zamanki sert bora, Küçük Karargâh’ın helalarının bulunduğu barakanın kurulu olduğu arazi parçasına ulaşmıyordu artık.

Güneşin altındaki kaçamak bir anda, öldürücü rüzgâr yoksa eğer, insan kendini unutuyor, başka bir şey düşünülüyor. Ortak helanın bulunduğu barakanın önündeki randevu yerine gelirken kendi kendime bunu düşünüyordum. İnsan, sayımın sona erdiğini, önünde, her pazar olduğu gibi, birkaç saatlik bir hayat olduğunu düşünebilirdi: SS'lere ait olmayacak değerli bir zaman dilimi!

Güneşin altında gözlerini kapayıp kendine kalmış bu zamanı, haftada bir gelen bu mucizeyi neyle dolduracağını hayal edebilirdi insan.

Fazla bir tercih şansı yoktu elbette, belirli sınırlar vardı kuşkusuz. Ama bu sınırlar her zaman ve her yerde vardır muhtemelen. Özellikle de çoğu ölümlü için bu böyledir. Kısıtlı bile olsa bir tercih mümkündü yine de: istisnai, yalnız pazar öğleden sonralarına özgü, ama gerçek.

Örneğin gidip uyumayı tercih edebilirdik.

Zaten, kamptakilerin çoğu, pazar sayımı sona erer ermez yatakhanelere doğru koşuyordu. Kendini unutmaya, kendini yitirmeye, belki de hayal kurmaya. Ranzalardaki içi

ot dolu minderlerin üzerine kendilerini külçe gibi atıp ânında uykuya gömülüp gidiyorlardı. Sayımdan sonra, pazar çorbasından sonra –içinde hep erişte oluyordu; haftanın en yoğun çorbası; daima hoş karşılanırdı!– insana dinçlik veren hiçlik ihtiyacı baskın çıkıyordu sanki.

Arkadaş bulmak için de çaba harcayabilir insan. Uykusunun kaçmış olmasını, yaşamaktan yorgun düşmeyi bahane gösterebilir. Yeniden bir topluluk oluşturmak, hatta kimi zaman bir yaşam ortaklığı kurmak, hem de bunu yalnızca aynı köyde doğmuş ya da aynı gerilla birliğinde, aynı Direniş hareketinde bulunmuş değilken yapmak; hatta, ister politik olsun ister dinî, böyle bir topluluk bir aşmaya, dolayısıyla bir aşkınlığa özlem duyarken arkadaş bulmak.

Kısacası, kendinden kurtulmak için çabalamak, kendi sorumluluğunu üstlenmek.

El kol hareketleri yapmak, bir-iki laf etmek, havadis alıp vermek, dayanışma, karşılıklı gülümsemek, bir *maçor-ka* izmaritini, şiirlerin akılda kalan bölümlerini paylaşmak. Şiir kırıntıları denebilirdi bunlara, çalı çırpılar, dağınık tutamlar; çünkü un ufak olmuştu bellek, incelmmişti. Ezberden hatırlanan, yüreğin en derininden çıkan en uzun şiirler, *Sarhoş Gemi*, *Denizci Mezarlığı*, *Yolculuk*, kopuk kopuk, dağınık dörtlüklerden öteye geçemiyordu. Yok olan geçmişin sisinden pusundan bu kırıntıların hâlâ çıkabiliyor olması insanı allak bullak ediyordu.

O pazar, özellikle, havadisler pek iç açıcıydı: Amerikalılar Bastogne’da direniyorlardı, bir karış toprağı bile teslim etmemişlerdi.

Ama aralık güneşi aldatıcıydı.

Hiçbir şeyi ısıtmıyordu. Ne elleri, ne yüzü, ne kalbi. Dondurucu soğuk bağırsaklarını söküyor, soluğunu kesiyordu insanın. Ruh üzülüyor, sızlıyordu.

Bu sırada Kaminsky koşar adım gelmişti, neşe içindeydi. Daha uzaktaydı ama müjdeli haberi bağıırıyordu.

Evet: Lazım olan ölüyü bulmuşlardı!

Kımıldamıyor şimdi, karşımda, ayağında çizmeleriyle dimdik, kocaman, ellerini mavi *Lagerschutz*¹ kabanının yan

¹ (Alm.) Lagerschutz: Kamp görevlisi. (Y.N.)

ceplerine sokmuş. Ama değişken yüzünden ve canlı gözle-
rinden heyecan yansıyor.

“Unerhört!” diye bağıyor. “Görülmemiş bir şey bu! Tam senin yaşında, en fazla birkaç hafta var aranızda! Hem de öğrenci!”

Bana benzeyen bir ölü, başka bir deyişle. Ya da, ben ona benziyorum.

Kaminsky'yle konuşmamız, her zaman olduğu gibi iki dili karıştırarak sürüyor. İspanya'da çarpıştı o, Tugaylar'da, akıcı bir İspanyolca konuşuyor. Almanca konuşmalarımızın içine İspanyolca kelimeleri, hatta kimi zaman deyimleri olduğu gibi katmaktan hoşlanıyor.

“Unerhört!” diye haykırdı Kaminsky. “Inaudito!”

Cuk oturmuş bu ölümün gerçekten beklenmedik bir şey olduğunu vurgulamak için ekliyor:

“Parisli, senin gibi.”

Ben gerçekten Parisli miyim?

Bu soruyu sormanın sırası değil: Kaminsky beni azarlayıp cehenneme yollayabilir. Hatta belki Rusça olarak paylayabilir. Buchenwald'de konuşulan karman çorman dillerin içinde –İngilizce dışlanmıştı ama olsun, Shakespeare ve William Blake yine de işe yarıyordu– Rusça, birini cehenneme yollamakta kullanılabilecek ifadeler bakımından en zengin dil gibi geliyor bana.

Gülüyor Kaminsky, kaba saba bir neşesi var.

“Sen var ya, şanslısın!”

Bana yıllardır söylerler bu lafı. Sık sık yapılır bu sapta-
ma. Öfke de dahil, her biçimiyle işitmişimdir bu lafı. Hatta kuşkulu, güvensizlik ifade edercesine. Şansım olduğu için kendimi suçlu hissetmeliyim, özellikle hayatta kaldığım için suçlamalıyım kendimi. Ama bende bu duygu yok; edebi olarak pek verimli olsa da yok.

Başkalarının karşısına çıkmaya hak kazanmış, güvenilir bir tanık olmak için, “hayatta kalan, kurtulan” adına layık biri olabilmek için, sorunla ilgili kolokyumlara davet edilebilmek için, belli ki utanç duyulması gerekiyor, insan en azından vicdanen suçlu hissetmeli kendini, hâlâ şaşıyorum bu duruma.

Uzmanlara göre en iyi tanık, tek gerçek tanık, gerçekten

de, hayatta kalamamış olan, deneyimin sonuna kadar gitmiş ve ölmüş olan kişi. Ama, henüz ne tarihçiler ne de sosyologlar bu çelişkiyi çözebildi: Gerçek tanıkları, yani ölüleri kolokyumlarına nasıl davet edecekler? Onları nasıl konuşturacaklar?

Neyse, sonuçta, geçen zamanın kendiliğinden çözüme bağlayacağı bir sorun bu: Belleği can sıkıcı şeylerle tıkabasa dolu, rahatsız edici tanıklar bir süre sonra hiç kalmayacak.

Her koşulda, şansımın olduğunu yadsıyacak değilim.

Ama şanslı olduğumun kanıtlarını hemen verecek de değilim. Bunu yaparsam esas konudan, lazım olan ölüyü nasıl bulduklarını anlatmaktan ve bir ölünün lazım olmasının bugün niçin bu kadar önemli olduğunu anlatmaktan uzaklaşmış oluruz.

“Birazdan,” diye eklemişti Kaminsky, “*Revier*’e¹ geldiğinde tanışacaksın!”

Bu fikri uzaklaştırıyorum.

“Ölüleri tanırım, bilirsin! Hep görüyorum, her yerde... Onu da, yani benimkini, hayal edebilirim.”

Yirmi yaşında, benim gibi, Parisli öğrenci: Evet, hayal edebilirim.

Kaminsky omuzlarını silkiyor. Hiçbir şey anlamadığım belli. Bu ölü, benimki (çünkü ben, birazdan, muhtemelen onun adını alacağım), o canlı. En azından, henüz canlı. Daha birkaç saat yaşayacak; belli. Onunla tanışacağım; bu kesin.

Nasıl yapacağımızı açıklıyor bana.

Her şey önceki gün başladı.

Cumartesi sabahı yani. Tam saati söylemek güç. Aniden, uykumun derinliklerinde boğuk boğuk, ısrarlı vuruşlar işittim. Bu gürültünün etrafında pıhtılaşmış, yapış yapış bir düş görüyordum: Uykumun derinliklerinde bir yerlerde, sol tarafta bir yerde, bir tabutun çivileri çakılıyordu, uzakta, uykumun gölgeli toprağında.

Bunun bir düş olduğunu biliyordum, bu düşte hangi tabutun çivilendiğini biliyordum. Özellikle de uyanacağımı,

¹ Revier: Almanca “revir” anlamına gelen bu kelime, toplama kamplarında tutukluların çalışmaz duruma geldiklerinde SS subayları tarafından enjeksiyon yoluyla öldürüldükleri barakalara verilen addır. (Y.N.)

şiddetlenen vuruşların (bir çekiçle mi vuruluyordu tabuta?) çok geçmeden beni uyandıracağını biliyordum.

İşte: Kaminsky yanımdaydı, yatakhanedeki ranzaların arasındaki dar koridorda. Yumruğuyla kulağımın dibindeki yatağın kenarına vuruyordu. Onun arkasında, Nieto'nun kaygılı bakışlarını görüyordum.

Aniden, hazırlıksız uyandığım halde, uykum sert bir şekilde kesintiye uğradığı halde, alışılmadık, tuhaf bir şeylerin olduğunu kolaylıkla anlamıştım.

Kaminsky yalnızca arkadaşım değil, yasadışı askerî örgütlenmenin sorumlularından biriydi de. Nieto'ya gelince; o da, önde gelen üç yöneticiden biriydi. Aslında, İspanyol Komünist örgütünün *troika*'sında¹ bir numaraydı.

Kaminsky ve Nieto birlikte, benim yanımdaysa, önemsiz bir şey olamazdı bu.

Doğrudum, bütün duyularım derhal uyanmıştı.

"Giyin!" dedi Kaminsky. "Seninle konuşmamız gerek!"

Biraz sonra, benimle konuşuyorlardı.

40 numaralı bloğun birinci katındaki tuvaletlerdeydik. Ana depodaki buz gibi suyu yüzüme serpmiştim. Uykunun pamuk yığınınına benzer sisleri tutam tutam dağılıyordu.

Tuvaletlerde kimse yoktu, sabahın bu saatinde kamptaki herkes işinin başındaydı. Önceki gün, ben *Arbeitsstatistik*'teki² gece ekibinde yer almıştım. Benim çalıştığım merkezî kayıt bölümünde pek iş yoktu. Bu nedenle bizim *kapo*³ Willi Seifert, *Nachtschicht*⁴ denen gece ekibini kurmuştu, böylece sırayla dinlenebiliyorduk.

Çeşitli hizmet birimlerinin belirttiği kampçı işgücünün hareketlerini kısa sürede kaydetmiştim. Sonrasında da, konuşmayı kabul eden –bunların sayıları çok olmuyordu– kıdemli Almanlarla sakın sakın gevezelik edebilmişim. Aslında tek konuşabildiğim Walter'di.

Gecenin geri kalanında kitap okumuştum. Gece vardi-

¹ Troika: Rusça "üç" elemandan oluşan bir bütün anlamına gelir. (Y.N.)

² (Alm.) Arbeitsstatistik: Çalışma istatistiği. Kamplardaki tutukluların çalışma programının belirlenmesi çalışması. (Y.N.)

³ Kapo: Nazi kamplarında, yönetime yardımcı olmak üzere öteki tutsaklara "şef" olarak atanan yetkili tutsak. (Y.N.)

⁴ (Alm.) Nachtschicht: Gece vardiyası. (Y.N.)

yasında çalıştığım bu hafta için kütüphaneden ödünç aldığım Faulkner'ın romanını bitirmiştım.

Sabahın altısına doğru, sayımdan ve çalışma *kommando*'larınm¹ yola çıkışından sonra 40 numaralı bloğa girmiştim. Madridli dostum, ot döşekte yan yana yattığımız Sebastián Manglano, Gustloff fabrikalarındaki montaj zincirinde çalışıyordu.

Yatak boydan boya yalnızca bana kalmıştı.

Ana depodaki buz gibi su, kesintiye uğrayan kötü uykunun acı ve boğazı yakan tadını dağıtmıştı: Benimle konuşabilirlerdi.

Durumu Kaminsky özetledi.

O sabah Berlin'den bir not gelmişti. Toplama Kampları Merkez İdaresi'ndendi not ve Gestapo'nun Buchenwald'deki kolu olan *Politische Abteilung*'a² gönderilmişti. Not benimle ilgiliydi. Hakkımda bilgi istiyorlardı. Hâlâ yaşıyor muydum? Yaşıyorsam, Buchenwald'de miydim, yoksa ek bir kampta, *dış kommando*'da mıydım?

“İki günümüz var,” diye eklemişti Kaminsky. “Pister'in acelesi var, yolculuğa çıkıyor. Not *Politische Abteilung*'a ancak pazartesi ulaşır.”

Hermann Pister, Buchenwald'deki kampa komuta eden en üst düzey SS subayıydı. Berlin'in notunu kamp Gestapo'suna hemen aktarmamış olduğu belliydi.

“Pazartesiye kadar vaktimiz var,” diye tekrarlıyordu Kaminsky.

Kaminsky'nin kendinden eminliği, bilgilerinin kesinliği Nieto'yu benden daha fazla şaşırtmış değildi. Hiçbir şey demiyor olsa da, bizzat tanık olmuş gibi olguları saymakla yetinse de –örneğin, Pister'in Berlin'den gelen notu bürosundaki metal dolaba kilitlediğini söylüyordu– kaynaklarını biliyorduk.

Buchenwald'deki Alman komünistlerinin haber alma örgütünün işleyişini anahatlarıyla biliyorduk en azından.

Berlin'den gelen notu haber vermiş olan kişi, kuşkusuz,

¹ (Alm.) Kommando: Toplama kamplarının hizmetindeki çalışma grubu. *Dış kommando* ise, büyük bir toplama kampına bağlı, kendisi de içinde çeşitli *kommando*'lara bölünen ek kamp. (Y.N.)

² (Alm.) Politische Abteilung: Politbüro. (Y.N.)

*Bibelforscher*¹ mezhebi üyesi bir vicdani retçi, bir “mor üçgen”di.²

Bibelforscher’ler, “İncil Araştırmacıları”, başka deyişle Yehova Şahitleri 1944 kışında Buchenwald’de kalabalık değillerdi. Dinî inançları gereği silah taşımayı reddettiklerinden kampa konulan Yehova Şahitleri, geçmişte çoğu zaman toplu işkencelere, canice misillemelere maruz kalmışlardı. Ama son yıllarda, özellikle de Buchenwald Nazi savaş sanayiinin yörüngesine girdiğinden beri, hayatta kalan *Bibelforscher*’ler genel olarak özel hizmetlerde, SS şeflerinin emir eri ya da sekreteri olarak görevlendirilmişlerdi.

İçlerinden bazıları bu durumdan yararlanıp Buchenwald’deki iç iktidarın kilit noktalarını ellerinde tutan Alman komünist vatandaşlarının örgütlemiş olduğu direnişe önemli hizmetlerde bulunuyorlardı.

Böylece, Berlin’in kampla ilgili önemli kararlarının hemen hepsi gizli örgüt tarafından öğrenilmiş oluyor, örgüt de bu kararın uygulanmasına hazırlanabiliyor, en olumsuz sonuçları önleyebiliyor ya da hafifletebiliyordu.

“Bilgi kaynağımız,” diyor Kaminsky, “Berlin’in notunun ancak başını okuyabilmiş! Senin adını, senle ilgili bilgi talebini aklında tutmuş. Pazartesi, belge *Politische Abteilung*’a teslim edildiğinde gerisini de öğrenebilir. O zaman kimin ve niçin senin hakkında bilgi istediğini öğrenebiliriz!”

Gerçekten de, Berlin’dekiler benimle hâlâ neden ilgileniyordu ki? Hiçbir fikrim yoktu, bana saçma geliyordu.

“Pazartesiye bekleyelim,” dedim onlara.

Ne Kaminsky, ne Nieto benim görüşümü paylaşıyor.

Bana, bu son haftalarda birçok Fransız Direnişçi’nin ya da Fransa’da tutuklanan Britanyalının, *Politische Abteilung* tarafından bu şekilde arandıklarını, kontrol kulesine çağrı-

¹ (Alm.) *Bibelforscher*: 19. yüzyıl başında Pastör (Papaz) Charles Taze Russell’in öğretilerine dayanan dinî bir grup. Bazıları, Papaz Russell’in öğretilerinden sapan pek çok başka gruplaşmanın oluşmasına öncülük etmiştir. Bugün bu gruplardan en çok tanınanı, Yehova Şahitleri’dir. (Y.N.)

² Mor üçgen: Almanların, toplama ve çalışma kamplarına yolladıkları tutukluların elbiselerinin üzerine din, ırk ve politik görüşlerine göre sınıflandırmak üzere diktikleri üçgen biçimindeki kumaş parçası. “Mor üçgen” askerlik yapmayı reddeden Yehova Şahitlerine takılan kumaş parçasıdır. (Y.N.)

lup infaz edildiklerini hatırlatıyorlar. Jean-Marie Action'daki şefim Henri Frager'den söz ediyorlar, o da bu kayıplar arasında: Gestapo tarafından kamptan alındı ve katledildi.

Doğru, diyorum, ama bunların hepsi de müttefiklerin istihbarat ve eylem servislerindeki önemli görevliler, örgüt şefleri, ön plandaki askerî sorumlular.

Ben küçük bir memurum yalnızca, bir astsubay, diyorum onlara.

FFI'lerin askerî kütüklerine astsubay rütbesiyle kaydolacağımı bana belirtmiş olan bizzat Frager'in kendisiydi. Dolayısıyla, onlarla hiçbir ortak yanımız yok! Tutuklanmamın üzerinden bir yılı aşkın süre geçmişken, Gestapo'nun hâlâ benimle ilgilenmesi için akla gelebilecek hiçbir neden yok. Beni unutmuşlardır mutlaka.

"Unutmadıkları belli!" karşılığını veriyor Kaminsky, kesin bir dille. "Seni unutmadılar, senin için hâlâ endişe ediyorlar!"

Bunu inkâr edemem, ama hiçbir anlamı yok bunun: Bir başka açıklaması olmalı.

Hiçbir şeyi rastlantıya bırakmak istemeyerek Direniş'teki faaliyetlerim hakkında beni ısrarla, tekrar tekrar sorguya çekiyorlar, Berlin'in ilgisini anlamaya çalışıyorlardı. MOI'den, Jean-Marie Action'dan, Buckmaster örgüt ağından, Joigny'de tam olarak nasıl yakalandığımdan söz ediyorum onlara yeniden.

Tüm bunları biliyorlardı zaten. En azından Nieto biliyordu bunları. Küçük Kamp'm 62. bloğuna geldiğimde, İspanyol komünist örgütüne beni yeniden kadrolu olarak alırken bütün bu konularda sorguya çekmişti beni.

Bir süre tartıştıktan ve sorulardan sonra, kararı veren o oldu:

"Dinle, bugün için endişe edecek bir şey yok. Ama pazartesi, hemen harekete geçecekmişiz gibi, her şeye hazırlıklı olmalıyız."

Bakışı hep ciddi, ama tuhaf biçimde yakınlaşıyor, kardeşçe oluveriyor.

"Parti seni kaybetme riskini göze alamaz," diye ekliyor.

İri bir laf bu, ama Nieto'nun gülümsemesi bu vurguyu düzeltiyordu.

Kaminsky araya girdi:

“Bugün için gerçekten de endişe edecek bir durum yok! Uyumaya devam edebilirsin. Bu akşam, olması gerektiği gibi *Arbeitsstatistik*'te olacaksın, gece ekibi için. Ama yarın, pazar günü, öğle sayımından sonra, bizim sorumluluğumuzdasın. *Revier*'e çıkartacağız seni, ciddi ve ani bir hastalığa yakalanmış olarak... Hastalığın ne olacağını sonra buluruz. Böylece, pazartesi sabahı sayımında, kural gereği *Revier*'deki hastalar arasında sayılırsın. Sonra, gelecek habere göre, kırk sekiz saatin ya da birkaç günlük makul yokluğun sonucunda ya kamp yaşamına geri dönersin ya da yok olursun. Eğer Berlin'den gelen not gerçekten endişe vericiyse, idari kayıtlarda seni öldürebilmemiz gerekecek. İş burada karmaşıklaşıyor! Kimliğini alacağın uygun ölüyü gereken sürede bulmak kolay olmayabilir. SS doktorları her an denetime gelebilir! Muhtemelen, eğer her şey yolunda giderse, bir *dış kommando*'ya katılman gerekecek, böylelikle seni asıl adınla tanıyan çok insanın olduğu Buchenwald'le bağlarını koparırsın.”

Bu mesele beni son derece sıkıyor.

Buchenwald'i terk etmek zorunda olma düşüncesi korkunç sıkıcı. *Más vale malo conocido que bueno por conocer* diyen İspanyol atasözü büyük bir hakikati ifade ediyor, halk bilgeliğinin tüm hakikatleri gibi kabullenmiş ve karamsar... Şöhret olmaktansa kötü tanınmak yeğdir!

“Sahte bir adla yeni bir yaşam, başka yerde, ne gerek var anlamıyorum!” dedim, hem üzüntülü, hem de sinirliydim.

Gerçek bir tehlike olabileceğine bir türlü inanamadığımdan iyice sinirleniyordum.

“Ad senin olmayacak yalnızca,” diye yorumladı Kaminsky, soğukkanlılıkla. “Yaşam ise senin olacak. Sahte ada rağmen gerçek bir yaşam!”

Haklı, ama bu beni pek sıkıyor.

Yata Khaneye döneceğim sanıyorum. Ranzaya boylu boyunca serilip yatmak istiyorum. Rüyama geri dönerim belki, kim bilir?

Ertesi gün, pazar günü, aldatıcı kış güneşinin altında, Kaminsky aradıkları ölüyü bulduklarını söylüyor bana.

Can çekişen biri, aslında.

Bu fikrin beni niçin rahatsız ettiğini, kafamı karıştırdığını bilmiyorum. Genç Parislinin, üstelik de öğrenciymiş, çoktan ölmüş olmasını tercih ederdim. Ama Kaminsky'ye bir şey demiyorum. Kesinlikle itiraz kabul etmez anlayışıyla beni terslerdi.

Ha ölü, ha can çekişen, ne fark eder? Neyi değiştirir bu?

“Saat altıda *Revier*'ye sevkini çıkart,” dedi. “Seni bekleyeceğim...”

Gülüyor, SS'lere bu oyunu oynamanın onu coşturduğu her halinden belli.

Sigara uzatıyor bana, olayı kutlamak için elbette: Şark tütünlu bir Alman markası. Genellikle imtiyazlılar, *Prominenten*,¹ kapo'lar, blok şefleri, *Lagerschutz*'ta çalışanlar, kamplardaki Almanlardan seçilen iç güvenlik polisleri bundan içiyor.

Willi Seifert, baş başa konuşmak için *Arbeitsstatistik*'teki bürosuna beni çağırdığında da aynı türden sigara ikram etmişti.

Gazete kâğıdına sarılan Rus *maçorka* otu onlara göre değil, Buchenwald'in halk tabakası için.

Hava güneşli, konuşacak bir şey kalmadı, torpilli sigarasından bir nefes çekiyorum.

Tütün, yiyecek gibi konularda ben de elbette halk tabakasındayım. Sert *maçorka* otu benim içtiğim daha ziyade. Onu da ender buluyorum. Orada burada paylaşılan bir iz-

¹ (Alm.) *Prominenten*: Seçkinler. (Y.N.)

marit, nefis bir şey. Karavanayla besleniyorum ben, yalnızca karavana.

Kalkma saatinde, yani sabahın dört buçuğunda, sayımdan ve çalışma *kommando*'larının gitmesinden önce, *Stubendienst*, yani tutuklularca sağlanan kamp idaresinin ilk basamağı olan koğuş görevlisi, herkes tarafından anlaşılın ve bir an önce dağıtılıp bitsin diye "kahve" denen sıcak ve siyahımsı bir içecekten hepimize birer masrapa dağıtır.

Aynı anda da günlük ekmek ve margarin tayını verilir. Buna, her zaman olmasa da, sucuk yerini tutan bir dilim bir şeyin eklendiği de olur. Elbette, tuhaf, süngerimsi kıvamda bir şey, ama son derece iştah açıcı: İnsanın ağzı sulanır o şeyin verildiği sabahlar.

İş gününün ardından, akşam sayımı ve barakalara geri dönüş. *Stubendienst* çorba karavanasını dağıtır. İçinde sebze artıkları, esas olarak lahana, turp yüzen ve ender olarak da incecik et lifleri bulunan yağsız tuzsuz, yavan bir çorba. Haftanın nispeten kıvamında olan tek çorbası ise pazarları çıkan erişteli çorbadır. Bir şölendir o, gözleri yaşarır insanın – daha önce söylemiştim zaten.

Günlük tayınını herkes dilediğince kullanır.

Kimileri hemen yiyip bitirir. Hatta kimi zaman, yemekhane masalarında oturacak yer yoksa ayakta yerler. Bunların akşam çorbasına kadar yiyecekleri başka bir şey kalmaz. O arada on iki saat zorunlu çalışma, üstüne ortalama iki saat süren sayım ve sevk.

Boş mideyle dayanmak zorunda kalınan on dört saat.

Benim de dahil olmaya çalıştığım başkaları ise, gündelik tayınlarının bir bölümünü öğle molasına saklar. Kolay değildir bu. Bunu başaramadığım günler olur. Hem de çoktur böyle günlerin sayısı. Tayının hepsini bir anda yemek için insanın kendine hâkim olması, kendini zorlaması gerekir. Çünkü süreğen bir açlığın mide bulandırıcı sıkıntısı içinde yaşanmaktadır. Öğleyin yemek için bir şey ayırmazsak yaşanacak açlığı somut olarak hayal edebilmek için, inatçı anlık açlığı o an için unutmak gerekir. Gelecekteki, potansiyel ama insanın yakasını bırakmayan açlık fikriyle,

gerçek, dolaysız açlığa hâkim olmak, onu bastırmaya çalışmak gerekir.

Günbegün sürdürülen bu iç mücadelenin sonucu ne olursa olsun, beslenmek için kamp tayınından başka bir şeyim yok. Genel olarak tüm tutukluların durumu aynı.

Ama yine de bu genel kuralın dışında kalan, sayılarını tam olarak saptamanın güç olduğu (her koşulda, yüzlerce kişi) epey tutuklu var.

Kastettiğim kişiler ayrıcalıklılar, *kapo*'lar, blok şefleri, *Vorarbeiter*'ler (ustabaşılar), *Lagerschutz*'takiler, ve onlar gibi olanlar değil. Bu torpilliler her gün gelen o çorbaya ellerini bile sürmezler, küçümserler, tadını bilmezler. Paralel bir besin dolaşımıyla yaşar bunlar, elbette SS'lerin bilgisi vardır bu durumdan, en azından edinilme ve dağıtılma biçimini anahatlarıyla bilirler. Üstelik de hoşgörü gösterirler. Ancak bu paralel besin dolaşımı SS'lerin çıkarlarına ve yasadışı ticaretine zarar verdiğinde, işte o zaman çatışma çıkar ve Nazi yetkilileri tarafından derhal sonlandırılır.

Ama ben *Prominenten*'den söz etmiyorum.

Buchenwald'in halk tabakasından söz ediyorum. Aslında bunların biçimsiz, farklılaşmamış bir kitle olduğu söyleyemez; politik ya da ulusal aidiyet ölçütlerine göre kısmen yapılanmış, hiyerarşikleşmiş, üretim sisteminde yeri olan, profesyonel niteliğe sahip, Alman dilini –efendilerin, çalışma yasalarının, iletişimin ve yönetimin dilini–, yani hayatta kalma ihtimalinin dilini bilen ya da bilmeyen toplumsal bir topluluklardır.

Bir de elbette –son sırada söz etsem de, en önemlisi– sağlık durumu, fiziksel zindelik de rol oynar bu kümelenmede.

Tüm bu nesnel koşullar, dışarıdaki topluluklarda görülen sınıf ayrımlarıyla ilgisi olmayan bir biçimde düzenlenirler. Örneğin Buchenwald'de üniversite profesörü ya da eski vali olmaktansa kalifiye tesviyeci olmak daha iyidir. Hele öğrenciyseniz, fabrikada, ense yapmaya son derece uygun Gustloff montaj zincirinde çalışmanızı engelleyen niteliksizliğinizi telafi etmek için Almanca'yla haşır neşir olmanız her zaman daha iyidir.

Dolayısıyla kampın ayaktakımı arasında bile, genel kural olan dayanılmaz yaşam koşullarından kaçabilen yüzlerce kişi vardı. Gerçekten de bazı çalışma *kommando*'ları, genel olarak iç levazımatla, Buchenwald levazımatıyla ilgili olanlar, dağıtılan çorba ya da ekmek ve margarin tayınnın fazlasını kimi zaman bulabiliyorlardı. Dolayısıyla, mutfaklarda, depoda, banyolarda, dezenfektasyon yerinde, revirde ve koğuş hizmetinde çalışan kamp tutsaklarının önemli miktarda yiyecek fazlasına sahip olmaları da alışıldık bir durumdur.

Ama ben iç düzenle ilgili bu *kommando*'lardan birine seçilmiş değilim. *Arbeitsstatistik*'teyim ben, kampa getirilen el emeğini yöneten, onları çeşitli fabrikalara ya da çalışma yerlerine dağıtan, dış *kommando*'lara sevkleri düzenleyen büro.

Burası kuşkusuz bir prestij ve iktidar yeri.

Blok şefleriyle, *kapo*'larla onların eşiti olarak muhatap olabiliyorum. *Arbeit*'ta çalıştığımı biliyorlar, beni Seifert'le ya da yardımcısı Weidlich'le defalarca gördüler. Benim her talebimi dinlerler. Buraya yeni geldiğimin kanıtı olan, sicilimde yalnızca bir yıldır kampta yaşadığımı gösteren kayıt numaramı dikkate almazlar. Göğsümdeki kırmızı üçgenin üzerindeki, İspanyol demek olan *Spanier*'i simgeleyen S harfini görmek onları şaşırtmaz. Oysa, *Arbeitsstatistik*'te yönetici olanlar özellikle Almanlar ya da Bohemya-Moravya protektorasından Çeklerdir.

Ama bunların önemi yok: Yirmi yaşında olmama rağmen, numaramın yeni olmasına rağmen, kızıl üçgen üzerindeki kara S'ye rağmen benim sözümü dinlerler. Dikkatli, yardımsever, hatta nazik olurlar ama elbette alışıldık kabalıklarının sınırları içinde...

Çünkü, öncelikle, ben onlarla Almanca konuşuyorum. Sonra, benim *Arbeitsstatistik*'te çalıştığımı biliyorlar. Kısacası, ben de bir tür otorite görevlisiyim.

Yine de *Arbeit*'ta çalışanların yiyecek bakımından bir ayrıcalığı yok. Yani Daniel Anker ve benim gibi, yönetici kasta, kızıl aristokrasiye, feleğin çemberinden geçmiş yaşlılar grubuna gerçekten dahil değilseniz orada çalışanların bir ayrıcalığı yok.

“Ne yapıyorsun?” diye soruyor Kaminsky, şaşkın bir halde.

O gün, hâlâ devam etmekte olan bir sonbahar günüydü. Kızıl bir gün ışığı Ettersberg Ormanı’na bulaşmış, lekelemişti. Öğle tatiliydi. *Arbeitsstatistik*’in arka odasındaydım

Saçma bir soruydu sorduğu. Ne yaptığımı görüyordu. Yemek yiyordum.

Sabahleyin, payıma düşen margarinin hepsini yeme arzusuna direnememiştim. Gündelik esmer ekmek tayınımın ise aşağı yukarı yarısını saklamayı başarmıştım. Masaya oturmuş, tayınımın kalan yarısını yavaş yavaş, her lokmanın tadını çıkarta çıkarta yiyordum.

Kaminsky bana bakıyordu, şaşkınlığı yüzünden belliydi.

“Görüyorsun... yemek yiyorum... Yediğim belli olmuyor mu?” karşılığını verdim sert bir sesle.

Geriye kalan ince kara ekmek dilimini küçük küpler halinde kesmiştim. Birbiri ardına ağzıma tıktırıyordum onları. Ağır ağır çiğniyor, kara ekmeğin taneli kıvamının, baskın ekşi tadının keyfine varıyordum. Her küçük parçayı, ağzımda bir tür nefis bulamaç haline getirdikten sonra yutuyordum.

Ama son lokma ekmeğin de yutulduğu, son kırıntının yavaş yavaş çiğnenerek yok olduğu an daima geliyordu. Ekmek bitiyordu. Aslında hiç ekmek yoktu. Bütün kurnazlıklara, hilelere ve oyunlara rağmen, anımsayamayacağım kadar az ekmek oluyordu daima. Bitmişti, hatırlamama imkân yoktu. İspanyolca’da *hacer la memoria* denir, yani “bellek oluşturmak”. “Bellek oluşturacak” kadar ekmeğim hiç olmuyordu. Açlık hissi derhal geri geliyordu. İnsanı faka bastıran, istila eden, bulantı verici gizli bir itki gibi.

Ancak anılarla bellek oluşturulabilir. Gerçekdışıyla ise, hayal kurulabilir.

Pazar günleri tutuklular birbirlerine yemek anlatmak için küçük hemşehri ya da arkadaş topluluklarında bir araya geliyorlardı. Önceki günkü çorbayı kimse hatırlamazdı, hatta o günkünü bile. Bedenin zindanlarında iz bırakmadan

yok olmuşlardı bunlar, ama kuzin Dupont'un beş yıl önceki düğün yemeğini ballandıra ballandıra anlatan birini dinlemek için bir araya gelebiliyorlardı. Yalnızca anılarda teselli bulabiliyorduk.

Neyse, ben *Arbeit*'in arka odasında masaya oturmuş ve küçük küpler halindeki kara ekmeği yavaş yavaş yutuyordum.

Okurun kafasını karıştırmamak, işin özünden uzaklaşmamak için "kahve" diye adlandırmaya devam edeceğim o içecekten bir masrapa ısıtmıştım kendime. *Arbeit*'in arka odasında her zaman için fazladan bir bidon kahve bulunurdu.

Doğrusunu söylemek gerekirse, elektrik ocağı kesinlikle yasaktı. Kamptaki atölyelerden birinde imal edilmeleri de yasadışıydı. Bunların kullanımı, genelde SS'ler tarafından bir sabotaj eylemi olarak kabul ediliyordu. Daha önce-leri, kullananlar ağır bir biçimde cezalandırılıyordu.

Ama devir değişmişti, disiplin gevşemişti ve blok şeflerine ait tüm o küçük kulübelerde, düzen sağlamakla görevli *kommando*'ların yemekhanelerinde, yani kampın içinde elektrik ocakları bulunuyordu ve bunlar pek ilkel olsalar da oldukça işe yarıyorlardı. *Arbeit*'in arka odasında da iki-üç tane vardı: ortak mülkiyet.

"Kampın sanatoryumdan farkı kalmadı!" diyordu kıdemli Alman komünistler her vesileyle.

Başlangıçta, biraz ileri gittiklerini, hayatta kalmışlar olarak mizahlarının bize, acemilere, yeni gelenlere az da olsa hakaret içerdiğini düşünüyordum. Ama ondan bundan dinlediklerim biriktikçe -yaşlıları konuşturabilmekten daha heyecan verici bir şey olamazdı-, Buchenwald'in geçmişini kafamda canlandırdıkça, sonunda ne demek istediklerini anlamıştım.

Peki, tamam, anlamıştık: Kamp sanatoryuma dönmüştü!

"Yemek yiyorsun, yediğini görüyorum elbette!" diye bağıyor Kaminsky. "İyi de niçin kuru ekmeğe yiyorsun?"

Şaşırmış görünüyordu. Kuru ekmeğe yemenin saçma olduğunu düşünür gibi bir hali var.

Onun bakış açısıyla bu gerçekten de anlaşılır bir şey olmamalı.

Ona hakaret etme isteği duyuyorum. Hiç olmazsa onu gerçeğe döndürebilmek için, dört hakikatini ona söylemeliyim.

Ama gözlerinin aniden kocaman açıldığını, bakışlarının bir tür aydınlanmayla sabitlendiğini görüyorum.

Hatırlıyor kuşkusuz. Kampın bir sanatoryum olmadığı dönemi hatırlıyor. Artık unutulmuş olan o incecik kara ekmek tayınını hatırlıyor; geçmişteki sade suya çorbayı hatırlıyor.

“Kuru ekmeğın yanında yiyecek bir şeyın yok, değil mi?”

Evet, öyle, aptalca da olsa gerçekten de öyle.

Şaşkınlıktan donup kalıyor, beni sürüklüyor, peşinden gelmemi istiyor.

Arbeitsstatistik’in, *Schreibstube*’nin –“sekreterlik”– ve kütüphanenin bulunduğu barakadan çıkıyoruz. Karşıda, sayım meydanının düzlüğünün bittiği yerde, *Lagerschutz* barakası bulunuyor.

Buraya bir temizlik ve gizlice pişirilmiş yemek kokusu hâkim.

Kaminsky beni kişisel dolabının bulunduğu yere götürüyor. Raflar yedek erzak dolu. Kaminsky bir kalıp margarin bulup bana veriyor. Sabahın köründe, günlük tayınlarımızı dağıtan *Stubendienst* kamptaki tutsakların tayınlarını küp biçimli benzer bir kalıp margarinden bıçakla ince ince kesiyor: Ben Buchenwald’e geldiğimde, yani Ocak 1944’te sekiz parça düşüyordu; yaz sonunda ona çıkmıştı. Şimdi, kışın ortasında, on iki.

Hayatta kalanlar, kalan olursa eğer, sağlıklı olacak.

Kaminsky’nin dolabına bakıyorum. Bana küp şeklinde bir kalıp margarin uzatıyor. Benim de aralarında bulunduğum fanilere her gün şafak vakti dağıtılan on ikilik tayınların tıpatıp benzeri.

Kıdemlilerin kişisel dolaplarını bilmiyor değildim. *Arbeit*’ın arka odasında, hepimizin kişisel dolabı vardı. Kıdemlilerinki tıkabasa erzak doluydu. Kimi zaman o dolaplardaki beyaz ekmeğın küflendiğini bile görmüşüm.

Genellikle boş olan yalnızca iki dolap olurdu: Daniel Anker’inki ve benimki.

Benim dolapta ve Daniel Anker'inkinde, maşrapalarımız ve sefer taslarımız dışında, genellikle öğle paydosu için ya da gerektiğinde, gece vardiyasının bitmek bilmez saatleri için saklamayı başarabildiğimiz günlük tayın payımız oluyordu. Çorba yerine haşlanmış patates tayınının geldiği günler de, soyulmuş patates kabuklarını saklıyorduk. Çünkü, önce soyulmuş patatesleri yiyor, kabuklarını da elektrik ocaklarından birinin üzerinde kızartmak için saklıyorduk. Nefis bir öğün oluyordu bu!

Anker ve ben, sabah karavanası saatinde açlığın üstesinden gelmeyi başaramamışsak, maşrapalarımız ve sefertaslarımız hariç, dolaplarımızın tamtakır olduğu da oluyordu.

Daniel Anker'i son gördüğümde, Saint-Germain-des-Prés'deki bir kitapçıdaydı. Ben kitaplarımdan birini imzalıyordum. Bakışlarımdaki şaşkınlığı, heyecanı fark etmiş olmalı.

"Elbette, Gérard," dedi, "yaşıyorum!"

Kaç yaşında olabileceğini hesaplamaya çalıştığımı fark etti.

"Yorma kendimi, moruk! Doksan birinci doğum günümü kutladım!"

Ona bakıyorum, şaşkınlıktan ağzım açık: Kısacık saçlar, bembeyaz elbette, ama hâlâ canlı, bakışları diri. Bu da bana hareket özgürlüğü sağlıyor!

"Hop, o kadar böbürlenme bakalım! Sonra Buchenwald bir sanatoryumuş diyecekler bize!"

Gülüyor, kollarıma bırakıyor kendini. Kucaklaşmamıza nasıl son vereceğimizi bilemiyoruz, deli gibi gülmekten ve heyecandan sarsılıyoruz.

Uzaklaşıyor.

"*Das Lager ist nur ein Sanatorium, heute!*"¹

Anker kusursuz Almanca konuşur, bu nedenle F'KP'nin *Arbeit*'taki bağlantısı oydu.

Geçmişin, geçmişteki hırçın, geçimsiz kıdemlilerin ağızlarından düşürmedikleri o lafı neredeyse bağırarak söylemişti. Kitapçıdaki herkes bize bakıyor.

¹ (Alm.) Kamp bugün bir sanatoryumdan ibaret. (Y.N.)

Ama dostum Daniel Anker'den söz etmenin bu eşsiz fırsatından yararlanamayacağım. Kaminsky'ye, aralık ayının o güneşli pazarına geri dönmek zorundayım.

“İşte ordalar!” diye haykırıyor aniden.

Sesi alışılmadık biçimde sert, öfkeli; öyle gözüküyor. Başımı çeviriyorum, bakışlarını izliyorum.

Ordalar gerçekten de. Gelmeye başlıyorlar.

Küçük adımlarla yürüyerek, kimi zaman birbirlerine ya da sopalara ve uydur kaydır yapılmış koltuk değneklerine dayanarak, çamura dönmüş karın içinden galoşlarını zar zor söküp çıkararak, darmadağınık adımlarla çamuru çiğneyerek, ağır ağır ama inatla geliyorlar.

Bu pazar günü kış güneşinden yararlanmak istedikleri kesin. Ama zaten onlar her koşulda gelirler, her pazar, kar fırtınası da olsa yağmur fırtınası da, hiç fark etmez.

Pazarları gelirler, sayımdan sonra, hava nasıl olursa olsun.

Küçük Kamp'ın ortak helası onların buluşma, konuşma, laflama ve özgürlük alanıydı. Ayakyolu çukurunun pis kokulu buharları içinde bir anı çarşısı, trampa pazarı aynı zamanda. Dünya yıkılsa, ne kadar zahmetli olsa da –en azından, zahmet bile düşünülebilir olduğu sürece– bu pazar öğleden sonralarını asla kaçırmazlardı.

“Şu pislik Müslümanlar geliyor!” diye homurdanıyor Kaminsky.

Benim yanımda bu terimi ilk kez kullanmış olan oydu, “Müslümanlar”. Bu sözcüğün belirttiği gerçekliği biliyordum: Kamptaki halk tabakasının en aşağı tabakası, zorunlu çalışma sisteminin kıyısında, yaşamla ölüm arasında bitkisel bir hayat sürenler. Ama Kaminsky'nin ağzından işitene dek, menşei karanlık ve tartışmalı olan bu sözün bütün Nazi kamplarının o karman çorman dilinde, bir tür ifadesi olduğunu henüz bilmiyordum.

“Müslüman” sözcüğünü öğrenmeden önce, kampta fiziksel olarak iyice çökmüş ama moral olarak sarsılmamış olan tutsaklara, “lumpen” ya da “dilenci” gibi önceki yaşamdan, dışarıdaki topluluklardan gelme adlar veriyordum.

Bunun kesinlikten uzak olduğunu, kamptaki toplulukla dışarıdaki topluluğun karşılaştırılabilir hiçbir yanı olmadığını biliyordum, ama bu yaklaşık sözcükler gördüğüm şeyi anlatmama yetiyordu.

Terimi ilk kullandığı gün, Kaminsky’nin Müslümanları sevmediğini anlamıştım.

Ama uygun sözcük bu değil.

Aslında sevmekle ya da sevmemekle alakası yok. Müslümanlar onu rahatsız ediyor, hepsi bu. Toplama kampı evrenine bakışını, yalnızca varlıklarıyla bile bulandırıyorlar. Hayatta kalmak için zorunlu olduğuna inandığı davranış biçimini yalanlıyorlar, hatta inkâr ediyorlar. Müslümanlar, onun ideolojik ufkuna kavranması imkânsız bir belirsizlik ögesi sokuyorlar, çünkü doğaları gereği, üretken olmayan marjinallikleriyle, sarsılmazlıklarıyla, direnişin, yaşam mücadelesinin, hayatta kalmanın Mani’ci mantığı dışında kalıyorlar.

Müslümanlar bu kavramların ötesindeler: Hayatın ötesinde, hayatta kalmanın ötesindeler. Bizim birlikte olmak için, birbirimize sıkı sıkı sarılmak için gösterdiğimiz tüm çabalarımız onlara yersiz geliyor olmalı. Hatta gülünç geliyor olmalı. Neye yarar ki? Onlar zaten başka yerdeler, bir tür kaşeksi Nirvana gibi, pamuksu hiçlik halinde salınıyorlar; onların bulunduğu yerde hiç değer kalmamış, hâlâ kıvıldıyor olmalarını yalnızca içgüdünün yaşamsal durgunluğuna borçlular – ölmüş bir yıldızın titrek, kararsız ışığı: ruh ve beden tükenmiş.

“Şu lanet Müslümanlar!” diye homurdanıyor Kaminsky.

Yaklaşan ilk gruba bakıyorum, “adamım”ı, genç Fransız Müslümanımı seçmeye çalışıyorum.

Orada değil. İki haftadır göremiyorum onu, bu da beni endişelendiriyor.

“*Me largo,*” diyor Kaminsky (İspanyolca: Çekip gidiyorum). “Saat altıda *Revier*’de!”

Üç adım atıp uzaklaşıyor, sonra geri dönüyor.

“O vakte dek her zamanki gibi davran... Profesörünle ve Müslümanlarıyla eğlen!”

Sesinde ironi ile öfke karışık.

Benim profesör, Maurice Halbwachs, elbette. Birkaç ay önce Buchenwald’e geldiğini öğrendiğimden beri, onu ziyaret etmek için pazar tatilinden yararlanıyordum. 56. blokta, çalışamayacak durumda olan yaşlı ve sakatların tıklandığı bloklardan birinde.

Halbwachs, Maspero’nun ranza komşusuydu. Her ikisi de yavaş yavaş ölüyorlardı.

Kaminsky benim Sorbonne’daki profesörüme gösterdiğim ilgiyi anlayamasa da kabul edebilirdi aslında. Kimi zaman anlattığım -ona ister istemez çapraşık ve bıktırıcı gelen- felsefi konuşmaları ne çok zindelik verici ne de çok olumlu buluyordu, ama sonuçta bunu kabul edebilirdi.

Yine de, Halbwachs’a ziyaretlerim söz konusu olduğunda, “Pazarları kerhaneye de gidebilirsin!” diye bağıırıyordu.

Kerhanenin yalnızca Almanlar için olduğunu hatırlatıyordum ona. Bütün Almanlara bile değil, yalnızca Reich’taki Almanlara, *Reichsdeutsche*’lere. Reich sınırlarının ötesindeki azınlıklardan Almanların, *Volksdeutsche*’lerin buna hakkı yoktu.

“Sen ve senin gibiler için kerhane,” diyorum. “Sen gidiyor musun, bu arada?”

Başını sallıyor. Hayır, gitmiyorum, dediğini sanmıştım. Bu da beni şaşırtmamıştı. Alman Komünist Partisi, güvenlik gerekçesiyle militanlarının genelev izni talep etmelerini kesinlikle öğütlemiyordu. Kaminsky disiplinli bir militandı.

Ama onun kafa sallayışını yanlış yorumlamışım.

O bir Reich Alman’ı değildi, bana belirtmek istediği buydu.

O da elbette tüm vatandaşları gibi kızıl üçgen taşıyordu. Ulusal kimliğini belirten bir harf yoktu. Kampın idari yaşamının gerekleri açısından, Alman olarak kabul edilmişti. Ama Gestapo’nun özel listesinde, Uluslararası Tugaylar’a katılmış olduğundan *Rotspanier*, yani Kızıl İspanyol olarak sınıflandırılmıştı.

“Genelev izinlerinin verilmesini Gestapo kontrol ediyor,” demişti, “dolayısıyla, muhtemelen hiç izin alamayacağım!”

“Kısacası, insan Kızıl İspanyol ise, burada vurmaya hakkı yok!” diye sonuca bağlamıştım.

İspanyolca söylemiştim bunu, çünkü uygun ya da benimsenmiş Almanca argo sözcüğü bilmiyordum.

Kaminsky kahkahayı basmıştı. Söylediğim İspanyolca deyim olan *echar un polvo* hoşuna gitmişti, çünkü ona anılarını hatırlatıyordu.

İspanya anılarını çok seviyordu. Yalnızca yatma fırsatı bulduğu zamanların anılarını değil, tüm İspanya anılarını. İffetli olanlarını da.

Neyse, Kaminsky sonunda benim Maurice Halbwachs’la buluşmalarıma alışmıştı. “Pazar öğleden sonralarını ölümün sınırında geçirmen insana pek iyi gelecek bir şey değil,” diye homurdanıyordu, ama sonuçta, yaşlı bir profesöre saygı duyulabileceğini, hayranlıkla karışık bir sevgi gösterilebileceğini o da kabul ediyordu.

Buna karşılık, benim Müslümanlarla ilgilenmemi hiç, ama hiç anlayamıyordu!

“Bethsaida, beş dehlizin boşaldığı havuz, bir sıkıntı noktasıydı. Sanki uğursuz bir çamaşırhane, yağmurdan hep bunalmış ve siyah...”

Bir yıl önce, Küçük Kamp’ın ortak belasına ilk kez adımımı atarken Rimbaud’nun metnini düşünmüştüm.

Kendim için ezbere okumuştum. Yüksek sesle, ama bu mucizeler avlusunun hayhuyu içine karıştığından belli belirsiz bir sesle.

Elbette ne havuz var, ne de dehliz. Ama şiirsel çağrışımı anlamlıydı yine de: Gerçekten “uğursuz bir çamaşırhane”ydi. Rimbaud’nun metninin diğer sözcükleri sanki gördüklerimi tarif ediyor gibiydi... *“İç basamaklarda hareket eden dilenciler [...] Kesilmiş kol ve bacaklarına sardıkları beyaz ya da mavi kumaşlar. Ey askerî çamaşırlık, ey hamam...”*

Ahşap bir barakaydı burası, boyutları Buchenwald’deki bütün barakalarla aynıydı. Ama kullanım alanı, Büyük Kamp’taki barakaların içinde olduğu gibi ayrılmış, simetrik iki kanada –girişin her iki tarafında da yatakhane, yemekhane, banyo şeklinde– bölünmüş değildi. Burada, ince bir suyun hiç durmadan sızdığı beton dökülmüş bir ayak yolu, binayı neredeyse boydan boya katediyordu. Kalın, az çok kare biçiminde bir giriş çukurun üzerine atılmış, oturak olarak kullanılıyordu. Yüksekçe sabitlenmiş, daha hafif, paralel diğer iki giriş ise, iki sıra halinde kış kışa dönmüş, çömelmiş kamp sakininin sırt sırta vererek birbirlerine destek olarak oturmasına yarıyordu.

Bu tür yerlerin değişmez özelliği olan pis kokulu buğu içinde, genellikle onlarca tutsak aynı anda sığıyordu.

Dikdörtgen alanın duvarları boydan boya, soğuk su akan, sıra sıra çinko lavabolarla kaplıydı.

Küçük Kamp'takiler buraya gelmek zorundaydılar, çünkü onların barakalarında, Büyük Kamp'ta olduğu gibi tuvalet, lavabo yoktu. Yalnızca blok şeflerinin ve *Stubendienst* üyelerinin kullandıkları vardı, ama bunlar da ayakta-kımına yasaklanmıştı.

Bu nedenle kamptakiler ihtiyaçlarını gidermek, tuvalet yapmak, sürekli kirlenen çarşaflarını yıkamak için ortak barakalara geliyorlardı.

Gerçekten de, Küçük Kamp'ta bulunan iki grup tutsa-ğın da nasibine daima ishal düşüyordu. Yeni gelmiş olanlar, henüz karantina evresinde olanlar (bir *dış kommando*'ya he-nüz nakledilmemiş ya da Büyük Kamp'ta düzenli bir işte çalışmak üzere henüz seçilmemiş olanlar), beslenme siste-mindeki ani değişikliğin ve zar zor içilebilir, mide bulandı-rıcı bir sudan içmenin kaçınılmaz olarak yol açtığı rahatsız-lıkların kurbanı oluyorlardı.

İkinci kategori, kamptaki halk tabakasının en aşağı ta-bakası ise, çalışamayacak, sakat durumda olan ya da üretim sistemi ve bu sistemin zorba şiddeti tarafından canlarına okunmuş yüzlerce tutsaktan oluşuyordu. Bunlar, iç organla-rını kemiren ve yok eden, ağır ağır gelen bir can çekişmenin leş kokusu içinde çözülüyor, çürüyorlardı.

Ama helaların olduğu baraka, o pazar, Kaminsky gittik-ten sonra içeri girdiğimde henüz neredeyse tamamen boştu.

Benim genç Fransız Müslümanım ortalıkta yoktu.

Güz başlangıcındaki, geçmişte kalmış bir pazar günü fark etmiştim onu. Aşağı yukarı Maurice Halbwachs'ın gel-diğini öğrendiğim, sakatların bulunduğu 56. blokta oldu-ğundan haberdar olduğum sırada görmüştüm. Onu gördü-ğüm pazar, eski profesörümü ziyarete gittiğim günlerden bi-riydi kuşkusuz.

Güneşin altında, helaların olduğu barakanın dışında, revire, *Revier*'e doğru uzanan küçük orman tarafında.

Aslında kayıt numarasıydı dikkatimi çeken.

O -bir şahıs zamiri kullanmak ne kadar meşru ya da uy-gun olur, bilemiyorum; "bu şey" demek belki de daha doğ-ru, daha uygun olurdu- neyse, o, bu şeydi, adlandırılmaz

bir pılıpırtı yığını. Bir yığın şekilsizlik, hela binasının dış duvarına kendini bırakıvermişti.

Ama kayıt numarası net olarak görünüyordu.

İrkildim: Bu numara benimkine çok yakındı. Tahmin etmek kolaydı: Benim Buchenwald'e geldiğim gece, sekiz ay önce, bu varlık –ona varlık demek bir tahmindir, bir iddiaydı elbette; bu numaralı yığının, üst üste yığılmış, gömülüvermiş, hâlâ ılık sonbahar güneşi altında kımıltısız, yüzü görünmez, başı omuzları arasına gömülü bu yığının yaşam dolu olduğu varsayılabilirdi–, evet, sekiz ay önce, Buchenwald'e gelişin o bitmek bilmeyen gecesinde bu varlık düşleri ve dezenfekte binasını giysi deposuna bağlayan yeraltı koridorunda benim çok yakınımnda koşmuş olmalıydı. O da benim gibi çırılçıplak koşmuş olmalıydı. *Effektenkammer*'in¹ tezgâhı önünden koşar adımlarla geçerken fırlatılan, birbirine uymayan, uygunsuz giysileri o da benim gibi daha havadayken kapmış olmalıydı – grotesk sahne; bunun bilincine varacak zaman vardı, eğer yanımda idiye belki de birlikte gülmüştük.

İşimiz biterken, çırılçıplak, her tarafımız tıraş edilmiş, duş altına sokulmuş, dezenfekte edilmiş, sersem bir halde, kişisel bilgilerimizle fişleri dolduran Alman tutukluların önüne gelmiş olmalı o da.

Tam arkamda, birkaç numara, birkaç metre arkamda.

Aniden başını kaldırmıştı. Kuşkusuz bakışlarımın üzerinde olduğunu hissedecek kadar canlıydı hâlâ. Korku içindeki bozguna uğramış bakışım onun üzerine çökmüştü.

Bu varlığın yalnızca bir kayıt numarası değil, bir yüzü olduğu da ortaya çıkmıştı.

İrinli kabuklarla kaplı, usturaya vurulmuş kafasının altındaki bu yüz, belirgin hiçbir kabartısı olmayan, neredeyse dümdüz bir tür maskeye indirgenmişti: Kemikleri çıkmış, dayanıksız yapı, eti kemiği kalmamış uzun bir boyna oturmuştu. Ama kısmen şeffaf, yarı şeffaf bu maskenin bakışı, tuhaf biçimde gençlere özgüydü. Bir ölüm maskesi üzerindeki bu canlı bakış dayanılır şey değildi!

¹ (Alm.) Tutuklulara ait eşyaların alındığı ve korunduğu yer. (Y.N.)

Ölümün ötesine geçmiş bu varlık benim yaşımda olmalı; yirmi yaşında, aşağı yukarı – ölüm neden yirmi yaşında olmasın ki?

Birinin yakınlığını, yanımda olduğunu hiç bu kadar güçlü hissetmemiştim.

Bizim Buchenwald'e gelişimizi, birbirimizin adını bilmeden, birbirimizi tanımadan, ama bir arada oluşumuzu, bu yaşamda asla karşılaşmamış olsak bile, neredeyse ontolojik bir yazgı kardeşliğiyle birbirimize bağlı olarak Buchenwald'e gelişimizi hayal etmemi sağlayan şey, tesadüfen bunca yakın olan bu kayıt numarası değildi yalnızca.

İletişim, ilişki bağlantıları bakımından zengin de olsa, bu tesadüf değildi yalnızca.

Bizim yakınlığımız daha derindi, numaralarımıza bağlı değildi yalnızca. Doğrusu, emindim –afallatıcı, belki akıldışı, ama kendinden emin, boşluğa yer olmayan bir kesinlikle emindim–, o da beni seyretmişti, o koşullarda, tesadüfün tersine dönmesiyle, aynı ilgiyle, aynı ilgisizlikle, aynı minnetle, aynı merhametle, benim ruhumda, bakışımda yoğunlaştığını, yüzeye çıktığını hissettiğim aynı müşkülpesent kardeşlikle.

Bu yaşayan ölü genç bir kardeşti, belki de ikizimdi, benim *Doppelgänger*'im: bir başka ben ya da başkası olarak ben. Bizi bunca yakın kılan şey, özellikle, bu kabul edilen başkalıktı, başka olma olasılığı olarak algılanan varlıksal özdeşlikti.

Bir dizi tesadüf, ufacık talihsizlikler, beklenmedik şanslar, Buchenwald'in o başlangıç güzergâhında bizi birbirimizden ayırmıştı. Ama ben kendimi rahatlıkla onun yerinde hayal edebilirdim, tıpkı onun da kuşkusuz benim yerime geçebileceği gibi.

Yaşıtım olan bu meçhul adamın yanına oturdum.

Onunla konuştum, dinliyor gibiydi. Buchenwald'e varışı, uzakta kalmış o geceyi anlattım, birlikte vardığımız geceyi. Dinleme, dikkat etme, anlama kapasitesi, fiziksel ve tinsel terk edilmişlik duygusuyla zayıflamış, körelmiş olsa da, onda bir benlik kaygısı kıvılcımı, kişisel bellek kıvılcımı

çaktırmak istiyordum. Kendisiyle, kendi tarihiyle ilgilenmeyi başarırsa, dünyayla da yeniden ilgilenebilirdi.

Uzun uzun konuştum, benim anlattıklarımı dinliyordu. Anlıyor muydu acaba?

Zaman zaman sanki tepki gösteriyor gibi geldi bana: gözkapaklarımı kırpışı, gülümser gibi yapışı ve başka yerde, gömülü olduğu yerde, tanımsız bir yerde kaybolmak yerine bakışlarımı yakalamaya çalışan gözlerinin ani hareketi.

Ama hiçbir şey demedi, o gün, o ilk gün, tek bir laf etmedi.

Bir hareket yapmakla yetindi, yalvarmayan bir hareket, duraksama ifadesi de yoktu, ama tuhaf biçimde buyurgan bir hareket. Sigara sarma, dudaklarına götürme ve bir nefes çekme taklidi yaptı.

Halbwachs'ın günbegün öldüğü 56. bloğun Rus *Stubendienst*'i olan ve bana bağlılığını her fırsatta göstermeye çalışan Nikolay'ın *-Arbeitsstatistik*'te çalışan benim gibi birine iyi niyet gösterip uzlaşmanın yararsız olmadığını düşünüyor olmalıydı-, zaman zaman bana bir avuç sigara, *maçorka* ikram ettiği oluyordu.

Genç Müslüman'a bir sigara uzattım ve yaktım. Mutluktan gözleri yaşardı.

Ertesi pazar yağmur yağıyordu.

Sonunda onu helaların bulunduğu barakanın içinde buldum. İtişip kakışan, ateşli ve pis kokulu kalabalığın arasındaydı. Bu kez de dinledi beni, tek laf etmedi. Onun buyurgan, neredeyse küstah bir hareketle istemesine fırsat vermeden, iki sarma *maçorka* uzattım.

Kısacası, ben ona yaşamımı anlatıyordum ve dinlemesi karşılığında da ona sigarayla ödeme yapıyordum. Başka hiçbir şey yapmıyordum: Buchenwald öncesi yaşamım ile oradaki yaşamın iç içe girmiş, kesişmişti. Düşlerim de. Önceki düşlerim, yakamı bırakmayanlar ("*akça pakça kadın bedenlerinin güneşe akını*") ve Buchenwald düşleri, ölümün kavranılmaz ve yapışkan varlığı içinde yapışıp kalmış, tuzaga düşmüş düşler. Bu tedavinin bana iyi gelip gelmediğini kimse nesnel olarak ölçemez. Ben daha ziyade buna inanmaktan yanaydım.

Üçüncü pazar, aniden birkaç laf etti. İki kelime, daha doğrusu, yalnızca iki kelime, ama kesin, tartışmasız iki kelime.

Bana önemli gelen, hatırlamadığım bir soruya cevap alabilmek için onu ısrara boğarken, o, sakat birini, geri zekâlı bir çocuğu gözlemler gibi, büyük bir merhamet duygusuyla bana bakarak,

“Konuşmak yorar,” dedi.

Sesi boğuktu, yanlış çıkıyordu, tizler ve pesler arasında sallanıyordu, daha doğrusu çekicilikten yoksundu. Yeniden vahşileşmiş, bu son zamanlarda pek işe yaramayacak bir ses.

Sonra, Buchenwald’in üzerine kış çöktü: dondurucu yağmur ve kar fırtınaları. Küçük Kamp’ın hela barakası, Maurice Halbwachs’ın ölüp gideceği 56. blok yolunda zorunlu bir mola oldu benim için.

Benim kaldığım, birçok girişi olan elektrik verilmemiş dikenli tellerle ayrılmış olduğu Küçük Kamp’ın sınırındaki iki katlı beton bina 40. blok ile Müslüman olsun olmasın bütün sakatların kokuşmuş bir yaşam sürdüğü 56. blok arasında aşağı yukarı yarı yol olan hela barakaları, kışın, pis kokuya, gürültü patırtıya, orada oynanan güçsüzlük gösterisine rağmen, sıcak ve dinlendirici bir sığınak oluyordu.

Bu 1944 kışının bir pazar günü, en soğuk günlerden birinde, kar fırtınasında, benim genç Müslüman’ı orada tekrar bulmuştum. Onun yanına oturmuş, yolumun son bölümüne başlamadan önce ısınıyordum. İkimiz de sessizdik.

Önümüzde, ilgisizleşmiş bakışlarımızın karşısında, çömelmiş, sıçan kamp tutsaklarının uzun sırası uzanıyordu. Dışkılamanın sancısı içinde iki büklümdü hepsi de. Uzak olmayan bir yerde, sol tarafımızda, bir grup yaşlı, dolaşımında adaletsizlik yapıldığı kesin bir sigara izmariti üzerine tartışıp duruyordu. Bazıları kendilerini mağdur hissediyor olmalıydı ki, protesto ediyorlardı. Ama tükenmiş halleri, muhtemelen şiddetli olsun istedikleri bu protestoyu gülünç derecede içler acısı kılıyordu.

Rimbaud’nun, Küçük Kamp’ın ortak helalarını gördüğünden beri zaman zaman aklıma gelen düzyazı şiirini yüksek sesle okumaktan kendimi alamadım:

“Bethsaída, beş dehlizin boşaldığı havuz, bir sıkıntı noktasıydı. Sanki uğursuz bir çamaşırhane, yağmurdan hep bunalmış ve siyah...”

O, kaşeksi uyuşukluğundan aniden uyanıp boğuk çığlık atmıştı.

Ben aynı hızla devam etmiştim.

“İç basamaklarda hareket eden dilenciler, cehennem şimşeklerinin habercisi bu fırtına ışıkları altında sararmış solmuş...”

Bellekte bir boşluk: Şiirin devamı uçup gitmişti.

Şiiri okumaya o devam etmişti. Sesi o metalsi kargalığını, iki laf ettiğini işittiğim günkü vantrilok titreşimini yitirmişti.

Bir çırpıda, bir anda, bir solukta, sanki hem sesine hem belleğine yeniden kavuşmuş gibi, kendi varlığını yeniden bulmuş gibi, devamını ezbere okumuştı:

“...onların kör mavi gözleri üzerinde, kesilmiş organlarının beyaz ya da mavi çaputları üzerinde şakalaşıyordun sen. Ey askerî çamaşırhane, ey hamam...”

Gözlerinden yaş gelene dek gülüyordu: Konuşmak imkânsız olmuştu.

Müslümanları –ben henüz öyle demiyordum onlara– ortak hela barakasında, benim 62. blokta karantinada olduğum dönemde keşfetmiştim.

Angaryalardan kurtulmayı, kimi zaman oraya, onların arasına saklanarak başarırdım. Yeni gelen gruplar, henüz karantinadan sevk edilmemişlerse ya da mesleki niteliklerine veya yasadışı örgütlenmenin çıkarına bağlı olarak Büyük Kamp'taki çalışma sistemine dahil olacakları güne dek angaryaya tabi kılınıyorlardı.

Karantinadaki angaryalar birçok kişi için dayanılır gibi değildi, hatta kimi zaman öldürücüydü.

Orada, doğrudan doğruya, SS astsubayları olan *Scharführer*'lerin¹ baskısı altında olunuyordu. Ellerinde sopalar ve kauçuktan uzun coplarla (toplama kamplarının karma dilinde, ünlü *Gummi*'ler), uluyan sürüler halinde Küçük Kamp'a bizzat geliyorlar ve angarya kadrosunda ihtiyaç duydukları onlarca tutsağı zorla alıp götürüyorlardı.

Barakaya dalıp postal ve *Gummi* darbeleriyle içeriyi birkaç dakikada boşaltıyorlardı. Bitin, pirenin iğrenç kaynaşmasına rağmen uyuyormuş gibi yapanlarımızı ranzalarından söküp alıyorlardı.

İhtiyaç duydukları mahkûmları bir kez barakanın önünde topladıklarında ve beşli sıralar halindeki diziler oluştuğunda (*Zu fünf, zu fünf!*,² SS komutasının takınaklı nakaratı), darbeler ve çığlıklar eşliğinde yürüyüş başlıyordu.

Böyle anlarda, SS'lerin, hakaret ve tehditlerden ibaret laflarının (*Los, los! Schnell! Schwein! Scheissker!*)³ gırtlak-

¹ (Alm.) Grup lideri. (Y.N.)

² (Alm.) Beşer beşer. (Y.N.)

³ (Alm.) Haydi, haydi! Çabuk! Domuz! Pis herif! (Y.N.)

tan gelen seslerinin ve ilkel dillerinin karşısına, içimin derinliklerinden, belleğimden, Alman dilinin müziğini, karmaşık, renk ve imge bakımından zengin ve parlak kesinliğini bulup çıkarmak zorunda hissediyordum kendimi.

Beşli sıranın kenarlarına düşmekten kurtulmuşsam, çevredeki kaostan kendimi soyutlamam daha kolay oluyordu, ideal yer ortaydı, insan orada coplardan korunabiliyordu. O zaman, SS'ler gırtlaktan gelen homurtularla bağırıırken, ben, Alman dilini kolaylıkla kafamda canlandırabiliyor ya da sessizce yardıma çağırabiliyordum.

“*Wer reitet so spät durch Nacht und Wind...*”¹ Ya da: “*Ich weiss nicht was soll es bedeuten, dass ich so traurig bin...*”² Hatta: “*Ein Gespenst geht um in Europa: das Gespenst des Kommunismus...*”³

Kamptakileri bir araya toplamaya bizzat SS'ler gelmediğinde ve karantinadaki mahkûmların falanca miktarını falanca saatte filanca yere götürmelerini Küçük Kamp'ın blok şeflerine emrettiklerinde bile, kelimenin tüm anlamıyla çalışma daima doğrudan doğruya onların denetiminde yapılıyordu.

Tamamen keyfî bir sertliğin dehşeti içinde, yani.

Angaryalar çeşit çeşitti, ama daima korkunçtu, hatta kimi zaman dayanılmaz. Üstüne üstlük, gereksizdi de. Örneğin, taşocağında, *Steinbruch*'ta taşlar bir yerden alınıp başka bir yere taşınıyordu. Hiçbir anlamı olmadan, görünür hiçbir sebebi olmadan. Çoğu zaman da ilk alındığı yere geri getiriliyordu. Taşlar ağırdı, koşar adım taşıyabilmek için omza alındığında insanın kemik çatısı bozuluyordu. SS'ler ve köpekler yanımız sıra koşuyorlardı. Havlayarak, ayak bileklerimizi ısırarak ve böğrümüze inen *Gummi* darbeleriyle bizi hırpalıyor ve canımızdan bezdiriyorlardı.

Angaryaların en kötüsü, yine de en az saçması, bir işe yararmış gibi olan tek angarya, *Gärtneri* idi. Bahçe angar-

¹ (Alm.) Goethe'nin *Erlkönig* adlı baladının ilk dizesi: Kim dörtlüye salmış böyle geç vakit, gecenin ve rüzgârın içinden... (Y.N.)

² (Alm.) Heinrich Heine'nin *Lorelei* adlı şiririnin ilk dizesi: Niçin bu kadar üzgün olduğumu bilmiyorsun... (Y.N.)

³ (Alm.) Karl Marx'ın *Komünist Manifesto* adlı yapıtının giriş cümlesi: Avrupa'nın üzerinde bir hayalet dolaşiyor: Komünizm hayaleti... (Y.N.)

yası, yani. Bu aslında -ve biz de böyle adlandırıyorduk- “bok angaryası”ydı. Buchenwald lağımının kolektöründe birikmiş doğal gübreyi SS garnizonunun bostanına kadar taşıyorduk. Bizim dışkılarımız, SS kantininin taze sebzele-
rinin ve yeşil salatalarının bittiği toprağı besliyordu.

Dışkılar, uzun sıriklara asılan tahta tekneler içinde taşı-
nıyordu. İki kişi taşıyabiliyordu, biri önde diğeri arkada, sı-
rığın iki ucu iki ayrı omuzda.

SS astsubaylarını en çok eğlendiren şey, bok angaryası-
nın olduğı günlerde kamptaki birbirine en benzemez tut-
sakları eşleştirmek oluyordu: bir sıska ile bir şişko; bir kısa
ile bir uzun; bir şelimsiz ile bir babayiğit; bir Rus ile bir Po-
lonyalı. Dengesizlik kaçınılmaz olarak sorun oluşturuyordu,
kimi zaman iki taşıyıcı arasında çatışmalara yol açıyordu,
bu da öfke oluşmasına neden oluyordu.

SS’leri en çok güldüren şey kamptakilerin kavgalarıy-
dı. Ayırmak için kimi zaman coplarla müdahale ediyorlardı.

Adımları uyumlu kılmak, yürüyüş ritmini birbirine gö-
re düzenlemek başarılsa bile, ikilem çözümsüz kalıyordu.

SS’lerin istediğı ahenge uyulduğunda ise, teknelerdeki
pisliğin üstünüze sıçramasını engellemeniz mümkün ola-
mıyordu. Bu durumda da giysileri pislettiniz diye cezalandı-
rılıyordunuz. Giysileri kirletmek katı temizlik kurallarına
aykırıydı.

Ama giysilerin pislenmesi ve iğrenç kokulu bokların
sıçraması önlense de cezalandırılıyorduk: Helaların kolek-
tör deposu ile bu beylerin bostanı arasında yarış yapmak
için bize bahşedilmiş süreye uyamamıştık.

Gerçekten boktan bir angarya!

Taş çıkarılan kayalık yarın dibinde -o gün taşocağı angar-
yasıydı, *Steinbruch*- bir SS astsubay bizi bekliyordu. Her biri-
mize taşınması gereken granit kaya parçasını o gösteriyordu.

Angarya kuyruğunda hemen yakınımda duran, açık
renk gözlü, geniş omuzlu, babayiğit bir Rus’tu. Buchen-
wald’daki genç Rusların hepsinin babayiğit olduğunu söyle-
meliyim. Yanımdakinin nereden geldiğini düşünüyordum.

Benim bulunduğum 62. bloktan olmadığı kesindi. O sırada orada yalnızca Fransızlar vardı. Aralarında birkaç İspanyol'un da bulunduğu, Fransa'da yakalanmış Direnişçiler.

Bu beklenmedik genç Rus, Küçük Kamp'a tesadüfen, şanssızlık sonucu düşmüş olmalıydı.

Bir süre sonra, benim hayatımı kurtardığında –bahsi kazandığında–, o genç Rus'un yeni Sovyet İnsanı'nın cisimleşmiş hali olduğunu varsaydım, tıpkı hayal ettiğim gibi, geçmişin üzüntü verici kabuğundan çıkmış biri, yalnızca tumturaklı bulunabilecek bazı politik söylevlerde değil, Platonov ya da Pilniak'ın romanlarının, Mayakovski'nin şiirlerinin gerçekliğinde de bulunan yeni insan.

Aptalcaydı kuşkusuz; en azından safça; kör, ideolojik bir masumiyet.

O zamandan beri ortaya çıktı ki, yeni Sovyet insanını –yüzyılın bu en kanlı ütopyasını– daha ziyade Savcı Vichinsky'de ya da Pavel Morozov'da, yeterince coşkulu bulmadığı ana babasını Stalin'in polisine ihbar etmiş olan ve Sovyetler Birliği kahramanı olmuş o yumurcakta aramak gerekiyordu.

Ama o gün, Buchenwald taşocaklarında, Tanrı'nın gönderdiği genç Rus, hayatımı değilse de girdiğim bahsi kurtardıktan sonra, Yeni İnsan'ın varsayımsal erdemlerini ona atfettim: cömertlik, kardeşlik, fedakârlık, gerçek hümanizm... “İnsan, en değerli sermaye”, Stalin'in ünlü söylevlerinden birinin başlığı bu değil miydi?

Bu varsayım tarihsel olarak çöktüğüne göre, bu genç Rus hakkında ne düşüneceğimi bilemiyorum. Devrimden kaynaklanan Yeni İnsan düşünüyorsa, kimdi o? Koruyucu meleğin genç ama çok eski, arkaik bir figürü olamaz mıydı? Gençliğimde okuduğum Rafael Alberti'nin *el ángel bueno*'su, iyilik meleği olamaz mıydı o?

Velhasıl, genç Rus SS'in bana uygun gördüğü, benim için çok ağır taşı omuzlamıştı. Sadist astsubayın beklenmedik, anlık dikkatsizliğinden yararlanarak çok daha hafif olan kendi taşını bana bırakmıştı. Bu tavrıyla bir angaryayı tamamlamamı sağlamıştı, yoksa kötü olabilirdi benim için.

Tamamen karşılıksız, olağanüstü bir davranış. Beni tanımıyordu, beni bir daha hiç görmeyecekti, benden hiçbir şey bekleyemezdi. Kamp plebinin anonim, güçsüz üyeleri olarak, hepimiz aynı güçsüzlük içindeydik, eşittik. Tam da bu nedenle, neredeyse doğaüstü, saf bir iyilik davranıştıydı onunki. Yani, insan doğasına içkin olan, iyilik yapma yönündeki temel özgürlüğün örneği idi.

Ama biz başlangıç noktasına geri dönelim, kayalık yarın dibine.

Taşocağındaki SS astsubayı bizi gözlüyordu, genç Rus'u ve beni. Muhtemelen ikimizin de gücünü ölçüyordu.

Yirmi yaşına yeni girmiştim, zayıf, sarsak bir genç adamdım. Etkileyici bir yanımlı olmadığım kesindi, kesinlikle iriyarı değildim. SS benim hakkımda hiçbir şey bilmiyordu, birkaç aylık hapis ve kamp hayatıyla arttığı belli zayıflığıma, görünüşüme bakarak beni değerlendiriyordu. Genç Rus'la karşılaştırıldığında, bir ağırlık oluşturmam kesindi.

Astsubay bize bakıyor, kıyaslıyor.

Yüzüne bir gülümseme yayılıyor. Memnun ve zalim bir gülümseme: insanca, pek insanca. İnsanın kötülük yapma sevincinin taklit edilemez gülüşü.

Elinin bir hareketiyle, bana kocaman bir kaya parçasını uygun gördüğünü belirtiyor. Tonlarca geliyor olmalı. Sonra, çok daha hafifini, dantelimsi bir gri graniti atletik ekip arkadaşşıma gösteriyor.

SS hep gülümsüyor, siyah deri eldivenli ellerini ovuşturuyor. Sol avucundan uzun bir kauçuk cop sarkıyor.

Benim kim olduğumu bilmiyor bu salak: Ona göstereceğim.

1943'ün o eylül gecesinde, Othe Ormanı'nda yoktu o. Jean-Marie Action'a paraşütle indirilen silah ve patlayıcı yükünü taşıırken *Feldgendarmarie*'nin¹ kurduğu barikatla karşılaşmıştık. Pusudan üzerimize açılan çapraz ateş altında, otomatik silahların yayılım ateşiyle tekerlekleri delik deşik olmuş önden çekişli otomobilleri terk etmek zorunda kalmıştık. Bir yedek subay olan ve paraşütle indirdiğimiz

¹ (Alm.) Almanya'da Napolyon savaşlarından III. Reich'in sonuna kadar askerî polise verilen ad. (Y.N.)

mühimmatı teslim ettiğimiz gerilla şefi, geceleyin, bir kör dövüşünün sağır edici kargaşası içinde zorlu bir operasyonu başarıyla gerçekleştirmişti. Bir örtme birliğini *Feldgendarmes*'le çatışmaya devam eder halde bırakmayı başarmıştı. Onlar, ulu ağaçlar arasında dağılmaktan kuşkusuz çekindiklerinden, mevzilerinde grup halinde kalmayı şans eseri başarmışlardı. Bu sırada bizler, silahları ve patlayıcıları katırlar gibi yüklenerek, gece karanlığındaki ormanda yürüyüş mesafesiyle yaklaşık on beş kilometre ötedeki sığınağa taşımak üzere değerli yükümüzü sırtlanmıştık.

Tek bir Sten makineli, bir gram plastik bomba bile kaybedilmemişti.

Nihayet, şafak söktüğünde, her şey geçici depo olarak hizmet görecektir patates ambarına zulalandığında, Saint-Exupéry'nin bir sözünü hatırlamıştım: Gerçekten de hiçbir hayvan bunu başaramazdı!

Ağır kaya parçasını kucaklıyorum, kaldırıp sağ omzuma üzerine koyuyorum. Karanlık bir öfke beni ileri doğru fırlatıyor, bir kin nöbeti yüreğimi ısıtıyor.

Bir kilometre ilerde, gücüm konusunda aşırı iyimser düşünüp düşünmediğimi soruyorum kendime. Taşocağını çevreleyen taşıma yolu üzerindeyiz. Uçsuz bucaksız bir manzara: hâlâ karlar altındaki kayın ormanı, krematoryumun duman perdesi altındaki Ettersberg Tepesi, uzakta, dağın eteğinde zengin ve bitek, Thuringe düzlüğü.

En zoru bitmiş gözüküyordu yine de: Yokuş aşağı iniliyor artık. Ama gücümü abartmışım. Kaya parçası omzumu yırtıyor, göğüs kafesime baskı yapıyor. Nefes alamıyorum. Öne doğru attığım her adım, bakışlarımı bulandıran bir çaba istiyor benden. Bir an durmam ve soluklanmam gerek.

Genç Rus hemen ardımda, peşimi bırakmıyor. Hafif adımlarla yürüyor, neredeyse hiç güçlük çekmiyor. Ama önüme de geçmiyor, gözü üzerimde.

SS astsubayı sakın sakın bizi izledi, sigarasını tütütürerek. Benim düşeceğim ânı bekliyor. Büyük bir mutlulukla gülümsemeye devam ediyor.

Aniden, sıranın arkalarında bir gürültü patlak veriyor.

Kargaşa çıktı, çığlıklar işitiliyor. Tutsaklar ve SS'ler dört bir yana koşuyor.

Bizim astsubay otomatik silahını kılıfından çıkardı. Namluya mermi veriyor. Olay yerine doğru iniyor.

Genç Rus yanıma geldi. Bir şeyler söylüyor ama anlayamıyorum. Rusça'dan tek anladığım neredeyse yalnızca küfür, onlar da pek tekdüze. Çünkü daima bir aile kadını, tercihen de küfredilen kişinin annesini düzmeye varıyor sonu.

Şimdilik küfretmiyor. Ne "anne" sözcüğünü işitiyorum, ne "düzmek".

Bana öğüt veriyor olmalı. Daha doğrusu bilgi. Sözcükleri anlamıyorum, ama jestlerini anlıyorum. Kendisininkini bana vermek için benim taşıdığım kocaman kaya parçasını almak istiyor. Derhal harekete geçiyor. Beni iki büklüm eden, soluğumu kesen yükü üzerimden alıyor. Onun taşıdığını da ben yükleniyorum. Sevinçten ağlamak istiyorum: Her şey kadar hafif, tüy kadar, kelebek kadar, kadın gülümseyişi, mavi gökyüzündeki pamuksu bulut kadar hafif!

"*Bistro, bistro!*" diye bağılıyor genç Rus.

Bunu gayet iyi anlıyorum.

SS astsubay geri dönmeden, çabucak bitirmemizi istiyor. Eğimli taşıma yolundan iniyoruz. Benim için çocuk oyuncağı oldu, inişte tırısı kalkmış kayıyorum. Genç Rus da, taşıdığı kayaya rağmen benim kadar hızlı gidiyor: doğanın gücü.

Yükümüzü taş yığınının üzerine bıraktık. Bir başka angaryanın, belki yarın, belki birkaç gün sonra, gereksiz görevlerin güzelliği adına yeniden yerinden edeceği yığının üzerine bıraktık. Saçma ama eğitici görevler. Hatta yeniden eğiten türden. Unutmayalım, Buchenwald, Nazi örgütlenme şemasında, çalışma yoluyla yeniden eğiten bir kamp, yani *Umschulungslager*.

Genç Rus bana bakıyor, çamça balığı gibi dinç, SS astsubayına oynadığı oyundan memnun olduğu belli. Bana bir şeyler anlatıyor ve onun konuşmasında, gayet iyi bildiğim o eylemi buluyorum: "düzmek". Söz konusu eyleme genel-

de eklenen “anne” sözcüğünün olmadığına bakılırsa, bu kez, SS’i “düzmüş” olmanın sevincini ifade ettiği sonucunu çıkarıyorum.

Bu da yetmiyor, sarma *maçorka*’sının yarısını benimle paylaşıyor. Sigara içiyoruz, ilkbahar kendini hissettiriyor, hayatın akışına kendimizi bırakmaktan başka yapacak bir şey yok.

Payıma düşen tütünü verirken, “Tovariş” diye hitap ediyor bana. O an için, onun yeni Sovyet İnsanı’nın cisimleşmiş hali olduğu fikri bana iyi geliyor. Bugün ise başka varsayımlar bulmam gerek.

Tovariş, elbette, “yoldaş”.

Bu deneyimden sonra, karantinadaki angaryalardan sıyırtmayı denedim: Anlaşılabilir bir şey bu.

Peşimden geliyor gözüken şansa her seferinde güvenilemem. Daha doğrusu, peşimden gelmekten vazgeçmemiş olan. On yıl sonra, İspanya’da Franco-karşıtı yasadışı mücadele içinde, şans hep peşimden geliyordu. İspanya’da da, şanslı olduğumu söylüyorlardı, tıpkı çok gerilerde kalmış o pazar günü, Buchenwald’de Kaminsky’nin bana söylediği gibi. Ama benim anadilimde, bu anlama gelen metafor Fransızca’da olduğundan daha dolaysız, daha tenseldir: *Tu si que has nacido con una flor en el culo* deriz biz. Fransızca’da duvaklı doğmak ya da ağzında gümüş bir kaşıkla doğmak; İspanyolca’da ise kıkırda bir çiçekle doğmak, aynı şeydir yine de. Her iki deyim arasındaki farklılık üzerinde kuşkusuz uzun uzun göstergebilimsel yorumlar yapılabilir ve her iki dilin ağızla ve anallikle ilişkisi üzerine sonuçlar çıkarılabilir. Elbette bunun sırası değil şimdi.

Bir özsavunma grubu kurma kararını, bir akşam, hela barakasında, sayımdan ve çorba karavanasından sonra, karartmadan önce aldık. Yanlış hatırlamıyorsam, üç kişiydik: Yves Dariet, Serge Miller ve ben. Claude Brancis-Bœuf’ü gruba getirmiş olan Yves’di. Hamelin’i de Miller getirmişti. Ben, kimseyi getirmemiştim, kimseyi tanıımıyordum.

Özsavunma sisteminin işleyiş ilkesi basitti: Acilen bir

angarya birliği hazırlanırken yakalanmamalı, helalara saklanmak için yeterli birkaç dakikadan yararlanmalıydık.

Bunu başarabilmek için, sırayla içimizden biri 62. bloğun dışına nöbete çıkıyordu. Bir SS birliğinin gelişini gözden kaçırmaya imkân yoktu. Kampın üzerine inşa edilmiş olduğu Ettersberg yamacının tepesinde, sayım meydanında toplandıkları uzaktan görölüyordu. SS birlikleri kampa elbette yalnızca angarya birlikleri oluşturmak amacıyla girmiyorlardı. Giderek daha az da olsa, cezalandırma baskınları yapmak, bir barakada arama yapmak, bloklarda kaytaran ya da araziye uyan olup olmadığını anlamak için de giriyorlardı kampa.

Her ihtimale karşı, yine de gözcü bize SS'lerin belirdiğini haber veriyordu ve biz de helalara saklanmak için koşuyorduk.

Oraya vardık mı, güvende oluyorduk.

Helaların bulunduğu baraka gerçekten de bir sığınaktı ve tuhaf biçimde bölge dışında kalıyordu. SS'ler buraya adım atmıyorlardı. Kişisel deneyimime dayanarak söyleyebilirim ki, *kapo*'lar da girmiyordu.

Yine de bir *kapo*'nun –bir siyasiydi aslında, bir “kızıl üçgen”– ana lağım çukuru boyunca uzanan yollarda dolaştığını tek bir kez gördüm ama onun barakada olmasının nedenleri özeldi.

İç idari hiyerarşide önemli bir görevi olan bu Alman tutuklu, her türlü gizli siyasi görevden uzaklaştırılmıştı, çünkü “leidenschaftlich”¹ bir oğlancıydı.

Bir görev nedeniyle bu adamın bizim bürolara geldiği bir gün, bu sıfatı, yani “tutkulu” nitelemesini kullanan *Arbeitsstatistik*'teki *kapo* Seifert'ti.

Seifert, bu adamın özelliğini neredeyse saygılı bir tür şaşkınlıkla belirtmişti.

Kapo'nun, oğlanları mutlak, kökten bir aşkla sevdiğini anlamıştım, bu tutkusu uğruna her şeyi feda etmeye hazırdı. Komünist Parti'ye bağlılığını bunun için feda etmiş, böyle bir fedakârlığın Buchenwald'de başına açabileceği tüm sonuçları üstlenmişti.

¹ (Alm.) Tutkulu. (Y.N.)

Seifert'in saygısının, hikâyeyi aktarış biçiminden hissedilen bu türlü hayranlık dolu şaşkınlığın belirgin bir nedeni vardı. Seifert'in saygı gösterdiği şey elbette *kapo*'luk gelenekleri değildi. Böyle bir konuda, kıdemli bir komünistten anlayışlı ya da hoşgörülü bir tavır beklemek güçtü, saygı beklemek daha da güçtü.

Ama öyle gözükiyordu ki *kapo* -adını belki biliyordum ama tamamen unutmuştum: *Kapo* işte, özel ad gibi- son derece cesur davranmıştı, birkaç yıl önce.

1942'ye doğru, yani Nazilerin SSCB'ye saldırısından sonra, Wolff adlı eski bir Wehrmacht subayı, kampın kıdemlisi olmuştu, yani *Lagerältester*. Bir Alman mahkûmun iç idarede erişebileceği en yüksek mevkiydi bu. O dönemde, SS komutanlığı gözünde adli suçluların, yani yeşillerin bağışlanmasıyla kızıkların saygınlığı bir kez daha tehlikeye girmişti.

Ünlü homoseksüel Wolff, yabancı ve Yahudi düşmanı olan, aşırı sağcı bir gruba mensup Polonyalı genç âşığına son derece bağlanmıştı. Kızıkları nüfuzlu tüm mevkilerden kovmak için Wolff'un, müritlerinin ve nonoşlarının ilan ettikleri savaşta, K. -*Kapo* karşılığı: Adını kesinlikle hatırlamıyorum!- çılgınca bir cesaret örneği sergilemiş, siyasi dostlarını Wolff'un grubuna karşı savunmuş, böylece, tutkularından çok fikirlerine sadık kalarak, iç iktidarda bir mevkiye erişme ya da orada tutunma ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştı.

Sonuçta, Buchenwald'deki bu efsanevi hikâyenin tarihsel doğruluk derecesi ne olursa olsun, K., Küçük Kamp'ın ortak hela barakasında dolaştığını gördüğüm tek kızıl *kapo*'ydu.

Kanalizasyon çukuru boyunca yürüyor, yarı çıplak tüm bu bedenleri, kalçaları, kıçları, göz önündeki cinsel organları seyrediyordu.

Helaların müdavimleri yalnızca -Müslüman olsun ya da olmasın- sakatlar ya da yaşlılar, çalışamaz durumda olanlar ya da zorunlu çalışma sisteminin dışladıkları ve en belirginini kuşkusuz 56. blok olan birkaç ölüm barakasına yığılmış olanlar değildi.

Kelimenin tam anlamıyla karantina kampına yeni gelmiş olanlar, yani dış dünyadan, önceki yaşamdan henüz koparak kampa kapatılmış olanlar da oraya geliyordu. Kısacası, bedensel bakımdan hâlâ canlı olanlar da vardı. Dolayısıyla, erkek bedenlerine arzu duyan biri için iştah kabartıcı bir yerdi.

K., avını ya da rıza gösterecek bir kurban veya partneri en gençler arasından arıyordu kuşkusuz. Olmayacak şey değildi bu: arzulu bir bakış, bir ilişki ihtimali, sunulan ya da önerilen bir şefkat, paylaşılacak bir ümitsizlik.

Aniden, karşı karşıya gelmiştik.

Kırk yaşlarında biriydi, daha doğrusu kırklarına merdiven dayamış. Çok esmerdi, teni mattı. Göz altları halka halkaydı, yıkılmış bakışları, doyumsuz bir arayışın içsel felaketini hissettiriyordu.

Beni gördü, tanıdı. En azından benim *Arbeit*'ta çalışan biri olduğumu hatırladı. Buchenwald cangılında savaşın büyük efendisi Seifert'in yanında görmüştü beni.

Gözünde bir kıvılcım çaktı. Önce, şaşkınlık. Sonra da, suç ortaklığı: Ben de aynı nedenlerle mi orada bulunuyordum? Suç ortaklığı duygusu karanlık bir endişeyle ânında sarsıldı, en azından yavaş yavaş azaldı: Oğlan pazarında onunla rekabet mi edecektim yoksa?

Bir hareketimle onu rahatlattım. Hayır, ava çıkmış değildim, benden çekinmesi gerekmiyordu.

Buchenwald'in kızıl kapo'ları Kızıl Kamp'ın helalarından uzak duruyordu. Mucizeler avlusu, Bethsaïda havuzu, her türden alışveriş çarşısı orası. "Hamam"ın, "askerî çamaşırhane"nin pis kokulu dumanlarından, bir deri bir kemik kalmış, yara bere içinde, biçimsiz pılı pırtılarla kaplı beden yığınınından, iğrenç bir ıstırabın kırış kırış yaptığı gri yüzlerdeki çukura kaçmış gözlerden iğreniyorlardı.

56. bloktaki Halbwachs'ı görmeye giderken ya da onunla sohbetten geri dönerken, kimi zaman, pazarları oraya girdiğimi öğrenince ürken Kaminsky, "Bir gün, ayakkabılarını ve *Prominent* kabanını çalmak için toplanıp senin üzerine çullanacaklar! Ne işin var orda senin?" demişti bana.

Bunu anlamasını sağlamanın yolu yoktu.

Ben, tam da onun ürktüğü şeyi, ona endişe veren şeyi arıyordum orada: Hepimizin payına düşmüş olan ölümün bu yaşamsal, acımasız ve ödle, sarsıcı ve ateşli kargaşasının peşindeydim ben; bu görünür yolda ilerledikçe birbirlerinin kardeşi olan bu düşkün insanların peşindeydim. Bu iğrenç, pis kokular arasında bitap düşerek ishalden ölenler bizlerdik. Ötekinin ölümünü kişisel ufkumuz olarak orada deneyimleyebilirdik: ölüm-için-birlikte-varlık, *Mitsein zum Tode*.

Bununla birlikte, kızıl *kapo*'ların bu barakadan niçin uzak durmaya çalıştıkları anlaşılır bir şeydi.

Buchenwald'de onların iktidarlarının dışında kalan, Direniş stratejilerinin asla kuşatamayacağı tek yer orasıydı. Orada sunulan gösteri, sonuçta, onların gerçekleşmesi her zaman olası yenilgilerinin gösterisiydi. Her zaman karşı karşıya oldukları bozgun tehdidinin gösterisiydi. İktidarlarının dayanaksız kaldığını biliyorlardı. Berlin'in global baskı politikasının kaprislerine ve yüz seksen derecelik öngörülemez dönüşlerine maruz kaldıklarının farkındaydılar.

Müslümanlar, daima çekinilen bu bozgunun, kuşkusuz içler acısı ve patetik, ama dayanılmaz cisimleşmesiydi, temsiliydi. SS'lerin zaferinin imkânsız olmadığını çarpıcı biçimde gösteriyorlardı onlar. SS'ler bizim bok olduğumuzu, hiçten de hiç olduğumuzu, insan artığı olduğumuzu ileri sürmüyor muydu? İşte, Müslümanların görünümünü onları bu fikre iyice ikna ediyordu.

Ama tam da bu nedenle, SS'lerin niçin Küçük Kamp'tan kaçındıklarını anlamak güçtü. Öyle ki burayı, istemeden de olsa, bir sığınak ve özgürlük yeri yapmışlardı. SS'ler kendilerini sevindirecek ve iyi gelecek, güç verecek bu gösteriden, düşmanlarının iskartaya çıkışını seyretmekten niçin kaçıyorlardı?

İrkçi ve ideolojik küstahlıklarını haklı çıkarmak için, var olduğunu ileri sürdükleri insan artığı gösterisinden, Buchenwald'deki Küçük Kamp'ın helalarından yararlanabilirlerdi. Ama hayır, oraya gitmekten kaçınıyorlardı: Olası zaferlerinin mekânı olan bu yer, paradoksal olarak, lanetli bir

yerdi. Sanki SS'ler –bu durumda bu, onların insanlıklarının nihai bir işareti, nihai bir ışığı olurdu (insanlıkları tartışılmazdı: Buchenwald'de geçirdiğim bir yıl bana Kant'ın öğretilisini somut olarak öğretmişti: Kötülük insanlıkdışı değildir, tersine, insan özgürlüğünün radikal bir ifadesidir)– sanki SS'ler, kendi zaferlerinin gösterisi karşısında, bin yıllık Reich sayesinde kuracaklarını iddia ettikleri dünyanın dayanılmaz imgesi karşısında gözlerini kapamış gibiydiler.

“Amerikalıların Bastogne’da tutunacakları kanısında mısın?”

Önceki gece, cumartesiye pazara bağlayan gece, karartma ânında, kararlaştırdığımız gibi *Arbeitsstatistik*’teki görevimin başındaydım. Önce, farklı bölümlerin belirttiği gelen ve giden el emeği hareketlerini ana fişlere kaydetmiştim. *Schonung*’dan¹ yararlananların, yani hastalık nedeniyle çalışmadan muaf tutulan tutsakların fişlerini not etmiştim. Sonra, ölümlerin adlarını silmiştim: Kişisel fişler kurşun kalemle tutuluyordu. Bu daha pratikti, gerçekten de çok sık değişiyordu. Hiç durmadan silmek ve yeniden yazmak gerekiyordu. Son olarak da, yeni fişlerin ya da önceki bir yaşamın silinmesinden sonra boş kalmış fişlerin üzerine yeni gelenlerin adlarını yazmıştım.

Daha sonra, *Arbeitsstatistik*’in arka odasında Walter’le buluşmuştum. Yaşlı Walter, diyordum kendi kendime. Aslında pek de yaşlı sayılmazdı. Vaktinden önce yaşlanmış, demek daha doğru. Buchenwald’de, hayal bile edilemeyecek o ilk yılları yaşamıştı. Kampın henüz sanatoryum olmadığı yılları... 1934’te yakalandığında, sorgusu sırasında Gestapo çenesini kırmıştı.

Çenesi hâlâ ağrıyordu, hiçbir şeyi çiğneyemiyordu. Her gün, *Revier*’e gidip özel bir karavana çorba alıyordu, bir tür şekerli bulamaç.

Walter, konuşulabilen az sayıdaki kıdemli Alman komünistlerindendi. Delirmemiş ender kişilerden. Saldırgan deli olmayanlarından hiç olmazsa. Ben de bu durumdan yararlanıyor, kampın geçmişi üzerine yığınla soru soruyordum ona. Bana cevap veriyordu. Kampın geçmişine dair bu bilgi-

¹ (Alm.) Koruma. (Y.N.)

min kaynağı, büyük ölçüde, uzun geceler boyunca bana anlattığı hikâyelerden oluşuyor.

Ama hikâyelerinin bir bölümü vardı ki, bütün ısrarıma rağmen tek laf ettirmeyi başaramamıştım. Gerçekten de, 1939-1941 yılları arası hakkında konuşmayı reddediyordu. Alman-Sovyet antlaşması dönemi. O dönemde, Stalin'in müttefiki Hitler'in bir kampına kapatılmış bu Alman komünistlerinin ne düşünmüş, ne hissetmiş olabileceğini öğrenmek heyecan verici olurdu! Bu parçalanmayı nasıl yaşamışlardı acaba? Bu antlaşmanın, nesnel olarak –kullanımı daha ziyade tehlikeli olan bu zarf ilk kez cuk oturuyordu!– evet, nesnel olarak, Alman-Sovyet Antlaşması'nın Buchenwald'deki somut sonuçları neydi?

Hiç, tek kelime yok: inatçı sessizlik, kasıtlı olarak eb- lehleşen bakış, sanki sorularımı anlamıyor gibi, sanki ger- çekten söyleyecek hiçbir şey yokmuş gibi. Kısacası, sanki Hitler ile Stalin arasında dostluk antlaşması olmamış gibi.

Walter de benim gibi merkezî fişleme bürosunda çalışı- yordu. Bu da sohbetlerimizi kolaylaştırıyordu. Çoğu zaman gece ekibine birlikte kalıyorduk.

“Kahve” olarak adlandırmaya devam edeceğim siya- hımsı içecekten iki maşrapa ısıtmıştı.

Dışarıda sakin bir gece vardı. Kar, kamp sokaklarını dü- zenli aralıklarla tarayan projektörlerin dönen ışık demetleri altında, mavimsi parlıyordu. Kırmızı bir ışık, krema- toryumun çalıştığının işaretiydi. Ama, fırınların söndürül- mesini –*Krematorium ausmachen!*– emreden *Rapportfüh- rer*¹ SS'in boğuk, sinirli sesinin işitilmeyeceği kesindi. Bu gece hava alarmı ummanın zamanı değildi.

Müttefik havacılarının başka yerde, Ardennes cephe- sinde işi çok olmalıydı.

“Amerikalıların Bastogne'da tutunacakları kanısında mısın?” diye soruyor Walter.

Sanki düşüncelerimi okumuş.

Ama düşüncelerimi okuması o kadar da şaşırtıcı değil: Birkaç günden beri bundan başka bir şey düşünmüyoruz.

¹ (Alm.) Rapor tutan SS subayı. (Y.N.)

1940'ta belirleyici olmuş Nazi genelkurmayının stratejik manevrasını yenileyen Von Rundstedt'in komutasındaki Alman birlikleri Ardennes cephesinde bir karşı-saldırı başlatmışlardı. Müttefik hatlarını yarmışlardı: Savaşın kaderi, Amerikalıların Bastogne'daki direnişine bağlıydı.

Buchenwald endişe verici dedikodularla çalkalanıp duruyordu.

Nazilerin savaşı kazanma olasılığı olduğuna artık hiçbirimiz inanmıyorduk. Ama müttefiklerin zafer ihtimalini erteleyerek, yalnızca savaşı sürdürmeyi başarmaları bile başlı başına korkutucuydu. Eğer Bastogne direnemezse, hayatta kalma umudumuz azalıyordu. Hayatta kalma yeteneğimiz gücünü yitiriyordu. Bu kamplarda, birkaç ay daha açlığa ve tükenişe kim direnebilirdi?

Ama Walter gerçekte soru sormuyor. Bu daha ziyade bir dilek, bir yakarış. Amerikalıların Bastogne'da tutunacaklarını umuyorum; işte sorusunun anlamı bu.

Benim de elimden onunla aynı dilekte bulunmaktan başka bir şey gelmiyor.

"Umarım," diyorum.

Walter'in kaygısının daha karmaşık olduğu belli oluyordu.

"Amerikalılar iyi asker midir?" diye devam etti gerçekten de. "Başlangıçta Japonlardan tuhaf bir şamar yediler de!"

"Başlangıçta," diyorum, "Sovyetler de tuhaf bir şamar yedi!"

Başını sallıyor, kabul diyor.

Ama böyle bir uslamlamayla onun kaygılarını gidermemden hoşlanmadığı belli.

"İyi asker olmak için biraz imanlı olmak gerekmiyor mu?" diye kendi kendine soruyor Walter, biraz sonra.

Beni hazırlıksız yakalıyor, bunu söylemem gerek. Özellikle de sözüne devam ederek.

"Bizler, komünistler, oldukça imanlı olduğumuz için mi iyi askerleriz?"

Walter zar zor anlaşılır bir sesle konuştu, sanki işitmekten korkar gibi. Ama *Arbeit*'in arka odasında ikimizden başka kimse yok. Kuşkusuz kendi söylediği şeyi işitmekten, böyle bir şey söylediğinin işitilmesinden korkuyor.

Ona bakıyorum, çenesini Gestapo'nun kırdığı, saçları kırışmış yaşlı Walter.

André Malraux'nun *Umut*'unu hatırlıyorum. Komünistler söz konusu olduğunda akla hep bu roman gelir. Özellikle de tekrar tekrar okunmuşsa. Tıpkı Joigny'de yakalanmamdan birkaç hafta önce benim yaptığım gibi.

Manuel'i hatırlıyorum, iyi bir komünist, iyi bir askerî lider oldukça, ruhunu yitirdiğini, daha az insan olduğunu açıklayan askerî lider olmuş genç komünist entelektüeli.

Umut'ta Manuel, asker kaçaklarının infazını emretmişti. Genç antifaşistler, ilk gönüllülerden, Franco ordusundaki İtalyan zırhlılarının saldırısı sırasında savaştan kaçmışlar. Manuel, bundan böyle gerçek bir askerî lider olmak için, acıma, merhamet, başkalarının zayıflıklarını yüce gönüllülikle bağışlama gibi soylu duyguları bastırması gerektiğini keşfediyor. Faşizme karşı halkın savaşını kazanmak için gerçek askerî liderlere, gerçek bir orduya ihtiyaç var.

Ama Walter'a Malraux'dan, *Umut*'tan söz edemem. Kaminsky'yle bu konuda konuşabilirim, Uluslararası Tugaylar'da savaştı o ve Malraux'nun romanındaki bazı kişilikleri tanıdı.

Walter'in belleğinin, otuzlu yıllarda Almanya'da Komüntern'in dayattığı sekte yönelimlerle sınırlı, dünyaya daha az açık bir başka döneme, başka bir politik kültüre ait referansları var.

Sonuçta, Walter'in sorusu cevapsız kalacak. Yine de akıllıca bir soru, bizi uzaklara götürebilirdi: Biz komünistler imanlı olduğumuz için mi iyi askerleriz?

Arka odanın kapısı açıldı, Meiners içeri giriyor. Onun önünde konuşmaya devam edecek değiliz elbette.

“Siz ha?... Henry Sutpen. Siz buradasınız öyle mi?... Dört yıldan sonra. Niçin döndünüz evinize?... Ölmek için. Ölmek için mi?.. Evet. Ölmek için. Buradasınız öyle mi?... Dört yıldan sonra. Siz ha?... Henry Sutpen.”

Walter'i *Arbeit*'in arka odasında bıraktım. Susarak, Mei-

ners'e kasıtlı olarak sırtımı dönüp merkezî fişlemenin yakınındaki kendi çalışma masama oturdum. Faulkner'ın *Abşalom! Abşalom!* romanını okuyup bitirme niyetindeydim.

Bu haftaki gece vardiyası için kütüphaneden onu seçmiştim.

Bunun bazılarını rahatsız edeceğini biliyorum. Ya da şaşkırtacak, hatta endişelendirecek. Bundan fazlasıyla eminim.

Yıllar önce, Buchenwald'in kütüphanesinde Hegel'in *Mantık*'ını bulduğumu ve okuduğumu –aynı koşullarda: bir haftalık gece ekibinde, *Nachtschichte*'de. Okumanın mümkün olduğu tek durum budur, ve özellikle bir büroda ve destek *kommando*'sunda çalışılıyorsa mümkündür. Örneğin Gustloff fabrikasının montaj zincirinde, üç-sekiz çalışılıyordu, bu hayal edilebilecek bir şey değildi!– söylediğimde, bundan rahatsız olmuş ya da üzüntü duymuş bazı kişilerden mektuplar aldım. Buchenwald'de bir kütüphane olduğunu ileri sürmeye nasıl cesaret edebilmiştim? Böyle bir masalı nasıl uydurmuştum? Kampın bir tür huzurevi olduğuna inandırmak mı istiyordum?

Daha kurnaz başka okurlar sorunu farklı açıdan ele alıyorlardı. Pekâlâ, demek Buchenwald'de bir kütüphane vardı. Sizin de okuyacak vaktiniz vardı öyle mi? O halde, kamplar o kadar da korkunç yerler değillerdi? Nazi kamplarındaki yaşam koşulları anlatılırken fazlasıyla abartılmamış mı? Gerçekten de ölüm kampları mıydı oraları?

Bu mektupların sayısı kuşkusuz fazla değildi. Elbette hiçbirine cevap vermedim. Bu şaşkın ya da kuşkucu okurlar kötü niyetli idiyse, benim uslamlamalarımın hiçbirisi onları ikna edemezdi. İyi niyetli idiyse, benim hikâyemin mutlak doğruluğunu saptamayı kendileri, kendi kendilerine başarırlardı.

Buchenwald'de bir kütüphane elbette vardı. Bunun gerçekliği belgelerle kolaylıkla saptanabilir. Örneğin, yolculuk için zamanınız varsa ya da yolculuk etmekten zevk alıyorsanız, Weimar şehrini ziyaret edebilirsiniz. Goethe'nin şehri, değil mi? Sevimli. Goethe'nin varlığının izleri her yanda görülür. Tıpkı Schiller'in, Liszt'in, Nietzsche'nin, Gropius'un,

kısacası Avrupa yüksek kültüründen olanların anılarının kayıtlı olması gibi. Hava güneşliyse –bu yolculuk için, gerçekten de, niçin güzel bir mevsim seçilmiş olmasın ki?– şehrin civarında, Ilm kıyısında gezmeye çıkabilirsiniz. Yeşil, koruluk, küçük bir vadinin ucunda Goethe’nin küçük yazlık evi, *Gartenhaus* yükselmektedir. Ilm üzerindeki küçük köprüyü geçtikten sonra bir bank çıkar karşınıza: oturmak için anlamsız bir yer. Orada kafanıza üşüşecek düşünceler, belleğinizi ve ruhunuzun en hassas yerine isabet eder kuşkusuz.

Çünkü önceki gün –hatta, eğer *Gartenhaus*’a kadar gezinmek için öğleden sonrayı seçmişseniz o sabah– Weimar’ı, Goethe’nin unutulmaz Eckermann’la gezmekten çok hoşlandığı tam o yerdeki, Ettersberg Tepesi’nin üzerindeki Buchenwald toplama kampından ayıran birkaç kilometre boyunca yürümüştünüz.

Anılarla dolu bu yeri, alçaklığın Avrupa tarihini yansıtan bu arkeolojik sit alanını ziyaret etmiş olursunuz. Buchenwald Müzesi’nde de uzun uzun kalmışsınızdır kuşkusuz. Kamp kütüphanesi üzerine tüm açıklamalar orada bulunmaktadır. Hatta benim okumuş olduğum Hegel’in *Mantık*’ının o nühasını, benim ellerimin arasından geçmiş olanını bile görebilirsiniz.

Buna karşılık ne yazık ki, Aralık 1944’te bu hikâye başladığında okumakta olduğum Faulkner romanını orada bulamazsınız: Bu kitabın Buchenwald kütüphanesinde olması gereken baskısı henüz bulunmuş değil.

Yine de eğer Weimar yolculuğunu yapmaya vaktiniz, arzunuz ya olanağınız varsa, bir kitapçıya girmeniz, Eugen Kogon’un, tanınmış bir cep kitapları dizisinden yayımlanmış *SS Devleti* adlı kitabını istemeniz yeterlidir. Buchenwald kütüphanesinin varlığı ve tarihçesi orada belgelerle kanıtlanmaktadır.

Kogon’un kitabı farklı bir başlıkla (*Örgütlü Cehennem*) Fransızca’da 1947 yılında yayınlandı. Kitap yazarın birçok konudaki temel tanıklıklarını içerir. Öncelikle Kogon, Buchenwald’in iç idaresinde kilit bir mevkide bulunduğu için toplama kampı sistemi üzerine bütünlüklü bir bakışa sahip

olabilmiştir. Gerçekten de, o, tıbbi deneyimler bloğu sorumlusu olan SS Başhekim Dingschuler'in yardımcısıydı. Kogon, mahareti, cesareti ve sebatı sayesinde o mevkide kalarak Buchenwald'deki antifaşist direnişe önemli hizmetlerde bulundu.

Ayrıca, Eugen Kogon, –ve bu da onun tanıklığını, soruşturmasını daha da önemli kılmaktadır– komünist bir militan değildi. Hıristiyan-demokrat, Marksist ideolojinin kararlı düşmanı Kogon, Buchenwald'deki anti-Nazi direnişe yaşamını riske atarak, Alman komünist yoldaşlarının yanında katıldı, ama kendi ahlaki özerkliğinden de asla ödün vermedi.

Eugen Kogon, kitabında, Buchenwald'deki kütüphanenin kökenini şöyle anlatmaktadır: “Buchenwald'de, tutuklu kütüphanesi 1938 yılı başında kuruldu. İlk üç bin kitabın sağlanması için, mahkûmların evlerinden kitap istetmelerine izin verildi; ya da bir miktar para ödediler ve Kommandatur¹ bu parayla Nasyonal-Sosyalist eserler satın aldı... Kendi fonlarından 246 kitap sundu, bunlar arasında Adolf Hitler'in *Kavgam*'ından 60 adet ve Alfred Rosenberg'in *Yirminci Yüzyıl Miti*'nden 60 adet bulunuyordu. Bu iki eser kütüphaneye raflarında her zaman iyi durumda kaldı, gıcır gıcır, kullanılmamış. Yıllar içerisinde kütüphanenin stoğu 13.811 ciltli ve 2000 de kâğıt kapaklı kitaba ulaştı... 1942-1943 kışında, dolaplardan düzenli olarak ekmek çalınan Buchenwald'deki 42. bloğa gece nöbetçileri yerleştirildiğinde ben kendimi, sürekli gönüllü olmayı önerdim; saat üçten sabahın altısına kadar gündüz salonunda tek başıma kalıyordum ve böylece, bu olağanüstü sükûnetin ortasında, kamp kütüphanesinin değerli yapıtlarını inceleme zamanı oluyordu. Platon'un *Şölen*'iyle ya da Galsworthy'nin *Kuğunun Şarkısı*'yla, Heine, Klabund ya da Mehring'le tek başıma, üzeri örtülü bir lambanın altında oturuyor olmak ne tuhaf bir duygu...”

Ben de, iki yıl sonra, krematoryumun kıpkırmızı bacasının dibinde, Faulkner'ın romanlarından biri, *Abşalom! Abşalom!*'la, aralık ayının birkaç gecesini pek mutlu geçirmiştım!

¹ (Alm.) Kumandanlık. (Y.N.)

Yaşlı Walter'in yanından ayrılıp okumaya daldım.

Meiners ortaya çıktığında, Berlin'in benimle ilgili notu hakkında Walter'le konuşup konuşmamayı düşünüyordum. Onun fikri beni ilgilendiriyordu. Dahası, ağzının sıkı olduğundan emindim: Kimseye söz etmezdi.

Ama Meiners içeri girdi, artık herhangi bir sohbet imkânsızdı.

Uzun boylu, yakışıklı, her tarafından sağlık fışkıran Meiners, otuzlu yılların Alman sinemasının bazı oyuncularına, UFA komedilerindeki kişilere benziyordu. Örneğin Hans Albers tarzı biriydi.

Kapo'ların ya da *Prominenten*'in, sıradan kampçılarla hiç alakası olmayan kılık kıyafeti de bu benzerliği iyice belirgin kılıyordu. Gayet düzgün kesimli spor ceketini üzerinde ya da gri flanel pantolonunun sağ bacağı üzerinde, kayıt numarasının pek de kurallara uygun olmayan üçgenini fark edebilmek için dikkatli bir göz gerekiyordu. Ulusal kimliğin göstergesi olan üçgenin durumu da aynıydı. Çarpıcı bir renk olan kırmızı değil de siyah olduğundan, gri tüvit üzerinde daha az fark ediliyordu.

Meiners, Nazi idari jargonunda "asosyal" denenlerdendi.

Hırsızlık, dolandırıcılık ya da güveni kötüye kullanma suçlarıyla defalarca mahkûm edildikten sonra kampa kapatılan Meiners, SS subayı Karl Koch'un Buchenwald'de komutan olduğu dönemde kamp yaşamında önemli bir rol oynamıştı. SS kantininin idaresinden görevli olan Meiners, mahkûm olmasına rağmen, alışveriş yapmak için tüm Almanya'da yolculuk ediyordu, aynı zamanda da her türden kaçakçılık işini örgütlüyor, sahte faturalar ve rüşvet sistemi sayesinde zenginleşiyordu – yasadışı gelirlerinden Koch'u ve diğer SS subaylarını yararlandırıyordu.

Ama Karl Koch –hatırlanabileceği gibi, karısı Ilse yakışıklı mahkûmları seviyordu; önce onları yatağında soyuyor, onlardan zevk alıyor ve dövmeleleri varsa inceliyordu, mahkûm infaz edildiğinde ise derisini uygun biçimde işle-tip abajur yapmak için alıyordu–, bu Koch, özellikle toplama

kamplarının gözetimiyle görevli *Totenkopf* SS'lerinin dünyasını kangren eden iç mücadelelerin kurbanı oldu.

Polonya'da bir kampı yönetirken kızağa alınan, Weimar-Buchenwald'e getirilen, rüşvet suçundan gizli oturma yarı-gılanan Koch, sonunda, Amerikan Ordusu'nun kamptakileri serbest bırakmasından birkaç gün önce kurşuna dizildi.

Koch'un suç ortaklığından ve desteğinden yoksun kalan "kara üçgen" Meiners, yine de çok ciddi olarak cezalandırılmadı: Bir serseri her zaman işe yarayabilir. Elbette, SS kantini idaresinden uzaklaştırıldı, ama *Arbeitsstatistik*'e, Seifert'in yanına atandı, onu ispiyonlasın, gözetlesin, ona karşı koysun diye.

Meiners'in bir ağırlığı yoktu. Buchenwald'deki savaş efendisi Seifert karşısında gerçekten bir ağırlığı yoktu. Birkaç ay içerisinde, *Arbeitseinsatz*'daki, başka deyişle Çalışma Servisi'ndeki SS sorumlusu Schwarz'ın dış desteğine rağmen, Meiners, Seifert tarafından soluk bir figürana düşürüldü. *Arbeitsstatistik*'in kızıl çekirdeğinin iktidarına zarar vermek için daha kararlı, daha cesur, aynı zamanda da daha az aylak insanlar gerekiyordu.

İspanyol komünist örgütlenmesinin delegesi olarak benim çalıştığım dönemde, Meiners'in hiçbir otoritesi yoktu, yalnızca önemsiz, ufak tefek işlerden sorumluydu. Sorumsuz ayrıcalıklı olarak rahat ama karanlık bir yaşam sürdürme imkânı kendisine tanınmış olduğundan elbette çok mutluydu.

Meiners ve ben birbirimizden nefret ediyorduk.

Sessiz bir nefretti bu elbette: Tek tük konuşmalarımızda kimse asla sesini yükseltmiyordu, herkesin önünde asla çatışmıyorduk. Ama ikimizden birinin diğerini ortadan kaldırma olanağı olsaydı, ne o ne ben bir an bile duraksamazdık, eminim.

Benim onu hor görmemin -kinimin, çünkü bu gerçekten de kindi: coşku, öfke, yaşam kaynağı- nedenlerini keşfetmek kolay: Meiners, banal bir saflık görüntüsünde, benim tiksindiğim her şeyi temsil ediyordu. Yok etmek istediğim her şeyi, "burjuva" diye adlandırdığımız kusurları, karşı-

sında mücadele ettiğim şeyleri, kişileri. Düşmanı bu kadar kusursuzca temsil eden, şahsında kişileştirmiş birinin insanın eli altında, gözü önünde olması, bir anlamda, neredeyse bir şanstı – her koşulda büyük bir rahatlık sağlıyordu. Elbette, SS'lerin, koşullar dikkate alındığında, bizim esas düşmanımız olduğunu unutmuyordum. Ama, diğer yandan, onlar kriz içindeki bir sömürü toplumunun asker muhafızları sadece, diye düşünüyordum. Bu toplumu değiştirmeden SS'lerle mücadele etmek bana biraz kestirme geliyordu. Sonuç olarak, işgal altındaki Fransa'da bulunan bazı yaşadışı hareketlerin sloganıyla hemfikirdim: "Direnişten Devrime!"

Meiners, *Arbeit*'in arka odasına girmişti. Walter ve ben, konuşmayı hemen kesiyoruz.

O kulak asmıyor. *Arbeit*'ta, etrafında oluşan sessizlik bulutlarına alışkın. Bizim militan ve kozmopolit küçük topluluğumuzdan pek de özenli bir sıcaklık umamayacağını biliyor.

Zarah Leander'in bir aşk şarkısını ıslıkla çalıyor. Pazarları görevli *Rapportführer* SS'in o gün kamp hoparlörlerinden düzenli olarak yayınladığı şarkılardan biri bu.

Meiners'in cırtlak ıslığına Zarah Leander'in altın parıltılı koyu bir renk verilmiş sesini tercih ederim elbette.

Meiners kendi dolabını açıyor, bir şeyler atıştıracak, belli.

Bizim, Walter ile benim, oturduğumuz masanın ucuna sofru takımını yerleştiriyor: küçük bir sofru örtüsü, seramik bir tabak, gümüş çatal bıçak. Etrafına beyaz ekmek parçaları, şarküteri ürünleri, bir kutu ezme yerleştiriyor...

Kendine kocaman bir bardak bira dolduruyor.

Önce margarin sürdüğü bir dilim beyaz ekmeğin üzerine kalın bir tabaka ezme sürmeye başladığı sırada, Meiners aniden başını kaldırıyor ve bana diyor bakışlarını, gözü düşmanca, kin dolu, yuvarından fırlamış.

Hatırlıyor olmalı, bu onu rahatsız ediyor.

Birkaç hafta önce, yine geceleyin, *Arbeit*'in arka odasında, karşı karşıya oturuyorduk. Tek başımıza, bu kez, baş başa. Aynı tören tekrarlanıyordu: Nakışlı küçük masa örtüsü,

pürtüklü masanın üzerine seriliyor, zarif sofrta takımı kuruyor ve iştah açıcı azıklar bir bir sergileniyor.

Ben de, bir maşrapa kahve içiyordum. Izgarada pişirilmiş patates kabuklarınıf tadını çıkara çıkara yemiştım. Onu gözlüyordum, birden yemeğini berbat etme isteğı kapladı içimi. “Benim önümde şu bokları tıkınmayı kısa kesersin umarım!” diye bağırdım. “Ezmen pis kokuyor!” Şaşırarak burnunu ezme kutusuna soktu, ne koktuğunu anlamak istiyordu. “Bok!” diye ısrar ettim. “Neden yapmışlar senin ezmeyi? Krematoryumdaki etlerden mi?” Böyle devam etti konuşma. Kısacası, Meiners’in midesi kalktı, yemeğini bitirmedi, *Arbeit*’ın arka odasına kaçtı.

Onun bana duyduğu kin o gece başladı.

O, benim kişiliğimde yabancıdan, komünistten, müstakbel kazanandan nefret ediyordu. Almanca bilmiyorum diye beni aşağılama imkânı bulamadıkça kini artıyordu. Ondan daha iyi Almanca konuşuyordum. Her koşulda, benim sözcük dağarcığım onunkinden daha zengindi. Ayrıca, onun canını sıkmak için, hiç bilmediğı şiirleri yüksek sesle ezber okuduğum da oluyordu. O zamanlar kini iyice artıyordu.

Meiners bana bakıyor, hatırlıyor kuşkusuz. Öfkeyle patlıyor.

Niçin onu böyle, bu müşkülpesent ifadeyle gözlüyorum? Ezmesi mükemmelmiş, öyle haykırıyor, ezmesi SS kantininden geliyor, domuz ezmesi bu, domuz! Neredeyse ezmesinin *judenrein* olduğunu, yani Yahudilik bulaşmadığını haykıracak. Neredeyse ezmesinin yüzde yüz ari olduğunu, Germen ırkının atalardan gelme güzelliğini ifade ettiğini söyleyecek bize. Ben kim oluyorum da, onun o ari ezmesini eleştirmeye cüret ediyorum!

Nevalesindeki her şeyi sarıp kaldırıırken uluyor.

“Tekrar geleceğim!” diyor, “*Reichsdeutsche*’ler burdayken!”

Buchenwald’de, yabancılarla karşılaşmamanın –imkânsız demesem de– güç olduğunu belirtiyorum ona. Orada herkes daima bir başkasının yabancıdır. Yalnızca *Reichsdeutsche* ile, Reich Almanlarıyla çevrili tek bir yer var, diyo-

rum ona, o da genelev. Sizinkiler arasında kalmak için, diyorum, genelevde olman gerek.

Walter gülmekten kırılıyor, Meiners kişisel dolabının metal kapısını şiddetle çarpıp kapatıyor.

Kamp kütüphanesinin teksir edilmiş kataloğunda *Abşalom! Abşalom!* tesadüfen karşıma çıktı. Tesadüfen, broşürün sayfalarını karıştırırken.

Kütüphanenin kapısının önünden gün içinde defalarca geçmiştim. Aslında kütüphane, *Schreibstube*, yani sekreterlik ile *Arbeitsstatistik*'in bulunduğu barakadaydı. İki büro-nun arasında, barakanın ortasında. Baraka da yüksek duvarlarla çevrili krematoryumun hemen yanında, sayım alanının ucundaki ilk bina sırası üzerindeydi.

Bir sonraki hafta gece vardiyasına kalma ihtimali üzerine kataloğu incelemiştim. Faulkner'a tesadüfen rastlamıştım, broşürün sayfalarını karıştırırken. Ne aradığımı bilmiyordum, belirgin bir şey yoktu kafamda. Kataloğun sayfalarını çeviriyordum, hepsi bu. H harfinde, Adolf Hitler'in *Kavgam*'ının çok sayıda nüshası listelenmişti.

Bunda şaşılacak bir şey yok: Weimar-Buchenwald kampı 1937 yılında kurulduğunda Nazi şefleri orayı model bir yeniden eğitim kampı yapma iddiasındaydılar. Bu amaçla, Ettersberg Tepesi'ne kapatılmış antifaşist militan ve kadroların *Umschulung*'u amacıyla, kamp kütüphanesine bir dizi Nazi kitabı konmuştu.

Ama Nazi rejiminin politik düşmanlarını yeniden eğitme hedefi bir süre sonra terk edildi. Kamp, başka bir şey oldu ve hep öyle kaldı: zorunlu çalışma yoluyla imha ve cezalandırma kampı. Buchenwald'de gaz odası olmadığından, buna dolaylı imha da denebilir. Dolayısıyla burada, en gençlerin, en zayıfların, en güçten düşmüşlerin doğrudan öldürülmek amacıyla sistematik olarak ayıklanmasına rastlanmaz. Angaryada kullanılması insafa kalmış, açlık çeken, dö-

vülen el emeği, yine de, büyük çoğunluğuyla, bir silah üretimi sistemine dahil olduğundan, sonuç sıfıra eşit olamazdı. Dolayısıyla, bu kamptaki el emeği kolay kolay yok edilebilir değildi, özellikle Nazi imparatorluğunun Avrupa'daki alanı daraldıkça bu iyice imkânsızlaşıyordu. Dahası, istendiği anda yenilenebilir de değildi.

Neyse, evet, William Faulkner'ın *Abşalom! Abşalom!*'u.

Almanca elbette. Kutsal Kitap'ta geçen önadın sonuna *m* harfi konmuş. İngilizce'de olduğu gibi. Hermann Stresau'nun çevirisi, 1938 yılında Rowohlt Yayınevi'nden çıkmıştı. Aynı yılın mart ayında da tam olarak dört bin adet basılmıştı.

Tüm bu ayrıntıları Buchenwald'deyken öğrenmiş olmadığım gibi, aklımda da o zamandan kalmış değil. Romanı, Aralık 1944'te, bir haftalık gece çalışması sırasında okumuştum. Uzaklarda, sonucuna ilgisiz kalamayacağımız Ardenes çarpışması devam ediyordu. Ama ne çevirmenin adı kalmıştı aklımda, ne de Münih teslim antlaşmasının ve onun sonuçlarından biri olan Kristal Gece'nin yaşandığı yıl olan 1938'deki tiraj sayısı.

Romandan koca koca bölümler, cümleler kalmıştı aklımda, dua okur gibi tekrarlayıp duruyordum onları. Almanca olarak elbette. *Abşalom! Abşalom!*'u ilk kez Almancasından okudum.

*“Und Sie sind – ? Henry Sutpen. Und Sie sind hier – ? Vier Jahre. Und Sie kehrten zurück – ? Um zu sterben. Ja. Zu sterben – ? Ja. Zu sterben. Und Sie sind hier – ? Vier Jahre. Und Sie sind – ? Henry Sutpen.”*¹

Evet, aralık ayının o pazar günü, Kaminsky yerine geçebileceğim uygun bir ölü ararken, yani kendi adıyla devam edecek, ama benim bedenimde, belki de ruhumda oturarak yaşamaya devam edecek bir ölü ararken, Berlin'den gelen notun gerçekten kaygılandırıcı olması durumunda yaşamaya devam etmem için ihtiyacım olan ölüyü Kaminsky bulmuş gözükürken –şansım varmış, bir kez daha, görülmüş şey değildi, benim yaşımda bir oğlan, birkaç hafta var aramızda, öğ-

(Alm.) “Siz ha?... Henry Sutpen. Siz buradasınız öyle mi?... Dört yıldan sonra. Niçin döndünüz evinize?... Ölmek için. Ölmek için mi?... Evet. Ölmek için. Buradasınız öyle mi?... Dört yıldan sonra. Siz ha?... Henry Sutpen.” (Y.N.)

renci, üstelik bir Parisli! Görülmüş şans mı bu?–, lazım olan ölüyü bulmuş olmaktan Kaminsky’nin etekleri zil çalarken, bulduğunu sanırken, ki aslında can çekişen biriydi ve beni tedirgin eden de buydu, bu sırada, Faulkner’ın romanının sonunda, Rosa Coldfield ile Quentin Compson’un Henry Sutpen’i, ölmek için geri döndüğü aile evinde gizlenmiş bulduklarındaki büyümlü cümleleri tekrarlayıp duruyordum ben.

İki yıl önce –tam bir ömür: birçok ölüden önce– genç bir kız William Faulkner’ın bir romanını okumam için vermişti: *Sartoris*.

Yaşamım onunla değişmişti. Demek istediğim, henüz hayal bile edilemez olan hayalî yazarlık yaşamım.

Çok genç bir kadın bana William Faulkner’ı keşfettirmişti.

İşgal yıllarının çetin ve kardeşlik dolu Paris’inde, Saint-Germain-des-Prés’deki bir kafede. Mavi gözlü bu genç kadının hayaletini daha önce de andığım olmuştu... (Bu noktada, aniden dil değiştirip ondan İspanyolca söz etmediğim için bağışlayın beni: Onu İspanyolca anabilmek daha iyi olurdu ya da en azından iki dili birbirine karıştırmak gerekirdi!

Çünkü insanın okuru irkiltme, onu tersinden yakalama, en derinden düşünmeye ya da tepki göstermeye teşvik etme hakkı vardır; okuru donup kalmış bırakabiliriz elbette, yanından geçip gidebiliriz, onu özleyebilir ya da ona özlem çektirebiliriz. Ama asla onu yolundan etmemeliyiz, buna hakkımız yok; bu yolun onu nereye götürdüğünü bilmiyor olsa da, gerçekten de nerede olduğunu, hangi yolda olduğunu bilmesi gerekir.

Ne olursa olsun, bana çift dilli okurlar gerekiyor, bir dil-den diğerine geçebilenler, Fransızca’dan İspanyolca’ya, İspanyolca’dan Fransızca’ya, hem de yalnızca çaba gösterek değil, ayrıca sevinçle yapabilmeli bunu, yerlerden ve dil oyunlarından haz alarak!

Kısacası, bu genç kadının hatırasını İspanyolca anabildim eğer, “hayaleti vardı”, *tenía duende*, “meleği vardı”, *tenía ángel* diyebilirdim. Bir kadının cazibesinden söz ederken, meleği ya da hayaleti var denen başka bir dil biliyor

musunuz?) Başka yerde, başka hikâyelerde, kimi zaman bu genç kadını asıl adıyla andım, kimi zamansa onu romanesk adların ardına gizledim: Hepsi uygundu, hepsi iyiydi, samimiydi, anlatı hilesiydi, yazma bahanesi ya da kaprisi, yeter ki belleğin satır arasında o belirsin, yeter ki altüst olmuş kanın damarlardaki atışında o belirsin!

Ama *Abşalom! Abşalom!*’un çevirmeninin adı; Hermann Stresau, Buchenwald’deyken aklımda kalmamıştı elbette. Mart 1938 tarihli çevirinin ilk baskı adedinin dört bin olduğunu da oradayken fark etmiş değildim.

Münih’te, Hans Magnus Enzensberger’in evinde öğrenmiştim bu ayrıntıları. Elli yıl kadar sonra, 1999’da, ses ve öfke dolu, aynı zamanda da gül ve şarap dolu bir yüzyılın sonunda.

Bir kolokyum, konferans ya da benzer bir şey için Münih’teydim. Hava güzeldi: Muhtemelen ya mayıstı ya da haziran. O gün Hans Magnus’la yemek yemiştik. Kahve saatinde onun evindeydik. Daha doğrusu, çalışma mekânında: aydınlık bir apartman dairesi, geniş alanlar kitap dolu, birkaç değerli, az bulunur eşyayla süslü. Çok değerli, nadide eşyalar. Erken döneme ait iki, üç küçük Flaman tablosu da var, Patinir mavisinden, esrarengiz biçimde parlak.

Akşamleyin, bir *Lesung*’um vardı, okuma yapacaktım. Almanların tuhaf ve ödüllendirici âdeti. İnsanlar bir yazarın kendi eserinden bölümler okumasını dinlemek için bilet alarak bir tiyatroyu dolduruyorlar. Ben elbette Almanca okuyordum, çevirmene ihtiyacım yoktu.

O akşam için bir tür kolaj ya da montaj hazırlamıştım. Buchenwald deneyimi üzerine üç anlatımdan parçalar almış, bunları geçmişi bilinçli olarak anımsamaya yönelik bitmek bilmeyen, insanı canlandıran, üzücü çalışmayla kendi aralarında birbirine bağlamıştım.

Kütüphane raflarında ne var ne yok diye bakarken birdenbire Rowohlt’ten yayınlanmış, sarı renkli, karton ciltli Faulkner kitaplarını fark ettim.

Evlerine davet edildiğim insanların kütüphanelerine her zaman bir göz atarım. Kimi zaman çok kaba, çok ısrarcı ya da meraklı görünürüm, beni eleştirirler bu yüzden. Ama

kütüphaneler heyecan vericidir, çünkü açınlayıcıdır. Kütüphanenin yokluğu da öyledir. Yaşama alanında kitap olmaması, ölümcül bir şeydir.

Velhasıl, Enzensberger'in kütüphanesine bakıyordum. Gayet iyi düzenlenmişti. Tematik bölümler halinde sıralanmış, her bölüm de kendi içinde alfabetik olarak düzenlenmişti.

William Faulkner'ın romanları çıktı aniden karşıma. *Abşalom! Abşalom!*'u kalbim çarparak aldım elime.

Yarım yüzyıl önce, Buchenwald'deki bir aralık gecesi belleğimde kalmış olan son sayfalardaki duamsı cümleleri (*"Und Sie sind? Henry Sutpen. Und Sie sind hier? Vier Jahre. Und Sie kehrten zurück? Um zu sterben. Ja. Zu sterben? Ja."*) arayarak kitabı karıştırırken, bu cümleleri ararken, bir yandan da, çok uzakta kalmış bir kış günü Buchenwald'de okumuş olduğum Faulkner'ın bu romanının hikâyesini anlatıyordum Hans Magnus'a.

O sırada, elimdekinin tam da o çeviri, Hermann Stresau'nun 1938'de yaptığı çeviri olduğunu anlarken –başka çevirisi yoktu–, 1948 yılında dört bin tirajlı ikinci bir baskısının yapıldığını ve 1958'de de yine aynı sayıda üçüncü bir baskının yapılmış olduğunu, dolayısıyla toplam on iki bin basıldığını gördüm. Hans Magnus Enzensberger de kendi *Abşalom! Abşalom!*'unu bana hediye etti.

Onu el altında tutuyorum, her ihtimale karşı.

Enzensberger'in anısına ve ortak anılarımız adına! Ortak anılarımızın tarihi otuz yılı aştı. Küba'da, 1968'de, Fidel Castro'nun demokratik bir devrimi reel sosyalizm sistemine dönüştürmek için ihtiyaç duyduğu Leninist türde Komünist Parti'yi kuruluşuna –oysa Batista diktatörlüğüne karşı zafer kazanmak için bu tür partiden rahatlıkla vazgeçmişti– birlikte tanık olmuştuk.

Faulkner okumamın anısına saklıyorum onu. Vaktiyle, Buchenwald'de, Amerikan askerlerinin, fanatik olmamalarına rağmen, Bastogne'da bir parça toprağı bile bırakmadıkları 1944 Aralık'ının o gecelerinde okuduğum Faulkner'ın anısına.

“Saat altıda *Revier*’de,” demişti Kaminsky.

Altı olmadan oradaydık: beşi çeyrek gece. Gece olmuştu, sokak lambaları yanmıştı. Kar, kamp alanını taramaya başlamış projektörlerin kesintisiz ışık demeti arasında balkıyordu.

Durum gerektirdiğinde, hayatımı kurtarmak için hangi ölünün bedeninde ikamet edeceğimi birazdan öğreneceğim.

Kaminsky, alaycı alaycı eklemişti: “Bu arada, her pazar yaptığını yap, profesörünle ve Müslümanlarınla git eğlen!”

Gereksiz bir öğüt. Maurice Halbwachs’ı gerçekten ziyaret edeceğim ve benim genç Fransız Müslüman’ı ortak hela barakasında bulmaya çalışacağım.

Önce, 40. bloğa dönmüştüm, vatandaşlarımla randevum vardı.

İşte bu, son yıllarda söz dağarcığımdan çıkmış, kullanmadığım bir sözcük. Vatandaş mı? Hangi vatan, beyim? Dört yılı aşkın süredir, 1939’dan beri, Saint-Michel Bulvarı’nda, Paris’te, aksanım nedeniyle kimsenin yabancı olduğumu anlamaması için çabalamıştım. Buraya vardığımdan beri, anadilim, kökenlerime dair referanslarım –kökten kökensel olan çocukluğa kısacası– silikleşmişti, bastırmanın ve söylenmeyenin akıntısına kapılıp gitmişti.

Kimi zaman, ama kuşkusuz kendimi ya da hitap ettiğim kişileri yatıştırmak için, aynı zamanda da uzun uzadıya gereksiz açıklamalarda bulunmaktan kendimi uzak tutmak için, Fransızca’nın benim için bir tür vatan olduğunu söylüyordum. Dolayısıyla benim durumumda belirleyici olduğu görülen şey, toprak yasası ya da kan yasası değil, arzunun yasasıydı. Bu dili gerçekten içselleştirmek, onun cazibesine

kendimi kaptırmak ama aynı zamanda da onu son zamanlardaki hakaretlere maruz bırakmak, onu bozmak da istiyordum. Gide'in, Giraudoux'nun, Baudelaire'in ve Rimbaud'nun dili, ama aynı zamanda, özellikle, belki, en ücra ve mahrem köşelerinde Racine'in dili: şeffaf hâkimiyet ile örtük şiddet arasındaki dengenin mutlak kusursuzluğu.

İspanyolca'yı unutmuş değildim elbette. Oradaydı, varla yok arası, bir tür koma halinde, gücül varlık olarak, kullanımı ve mübadele değerinden yoksun olarak vardı.

Yine de, yaşamsal ihtiyaç duyduğumda ona başvurabilirim gibi geliyordu bana.

Çocukluğumun dilini gerçek yaşamıma hâlâ bağlayan tek bir iplik, mahrem ve esrarengiz bir iplik vardı: şiirin ipliği. Eğer inançlı biri olsaydım, dua ipliği de korunmuş olurdu kuşkusuz. Örneğin, *Aziz Peder* duasını Fransızca okumam akıl almaz bir şey olurdu. Ama inançlı değilim. Rafa kaldırılmış bir iş yani.

Şiir ipliğini ve rakamların ve hesapların ipliğini düşünüyorum. Bunlar da çocukça şeyler, oyun tekerlemeleri. Akıldında kalabilmeleri için, hatırlayabilmek için İspanyolca rakamları, alçak sesle de olsa tekrarlamam her zaman gerekli olmuştu. Sokak ya da telefon numaraları, randevu ya da yıldönümü tarihleri: Bunların belleğime kazınması için İspanyolca tekrarlamam gerekiyordu.

Dolayısıyla İspanyolca, benim yasadışı yaşamımın dili olacaktı daima.

Ama içimde, arka planda, mutlak lütuf ve karşılıksızlığın derin düzeyinde, anadilimle ilişkiyi özellikle şiir canlı tuttu. Sürgünün ve işgalin ilk yıllarında, İspanyol şiirini içsel kullanışım, bilgim zenginleşmişti bile. Luis Cernuda, César Vallejo, örneğin. Bunlar o zamana kadar bilmediğim ya da iyi bilmediğim, kendi deneyimlerimden değil kulağıma çalınan bilgilerden tanıdığım şairler.

Buchenwald'de ise, durum aniden, kökünden değişti.

İspanyolca konuşan bir topluluk içinde yaşıyordum yeniden. Aksan, müzik, İspanya'nın ve İspanyolca'nın farklı bölgelerindeki sözcük farklılıklarının içindeydim. Soğuğu,

açlığı, sonluluğu ifade edecek eski sözcüklere kavuşmuş-
tum. Kardeşliği, umudu, karşılıksızlığı dile getirecek...

Böylece, Buchenwald'de, en uzak sürgün yerinde, tam
hiçliğin sınırlarında –*östlich des Vergessens*, denir Almanca'
da, “unutuşun doğusunda”; böylece Paul Celan'ın ünlü bir
şiirinin temasını az çok değiştirmiş oluruz–, köksüzlüğün ta
kökünde, her şey geleceğe dönük olduğundan bir o kadar
canlı mihenk taşlarını ve köklerimi buluyordum: Çocuklu-
ğumun sözcükleri, kayıp bir kimliğin, en azından sürgün
yaşamının silip götürdüğü –ama bu yaşam, diğer yandan bu
kimliği zenginleştiriyordu da– bir kimliğin buluntuları de-
ğildi yalnızca, aynı zamanda bir projeye açılıştı bunlar, gele-
cek macerasına katılımdı.

Daha sonra beni Franco-karşıtı yasadışı mücadeleye yö-
neltmiş olan kendime dair bu düşünce, her koşulda
Buchenwald'de, Buchenwald'deki İspanyol komünistler
arasında oluştu.

Vatandaşlar, yani, randevum olan İspanyollar. Onlara bağ-
lıyım, hem de yeniden ve çok güçlü bir aidiyet duygusuyla.

*i Ay que la muerte me espera
antes de llegar a Córdoba!
Córdoba
Lejana y sola.¹*

Ranza arkadaşım Sebastián Manglano'nun sesini tanıdım.

Esas olarak, –üstelik de cimrice– kamptaki tek bir tut-
sak için düşünülmüş yatma alanını gerçek bir dostla payla-
şabilmek önemli, hatta belki de yaşamsaldır.

*Aunque sepa los caminos
Yo nunca llegaré a Córdoba...²*

Sol kanattaki, Flügel³ C'deki yemekhanede, 40 numara-
lı bloğun beton binasına girdiğimde, hazırlamış olduğumuz

¹ (İsp.) Ay, nasıl da bir ölüm beni bekliyor / Kordoba'ya gelmeden önce / Kordoba / Uzak-
ta ve yapayalnız. (Y.N.)

² (İsp.) Yolları bilsem de / asla varamayacağım Kordoba'ya... (Y.N.)

³ (Alm.) Kanat. (Y.N.)

gösterinin provası yapılıyordu. Endülüs gösterisi, flamenko demeye dilim varmıyor, çünkü o anlamlı ezgiyi gerçekten icra eden kimse yoktu aramızda. Hazırlıksız oyuncular metinlerini ezberlemeye çalışıyorlardı.

Sebastián'ın sesi çın çın çınlıyor, pes ve berrak. Ezberi mükemmel değil kuşkusuz. Örneğin, şiirsel metinde yinelenen *a* seslisinin boğuk, tebelleş olan müzikalitesinden mümkün olduğunca yararlanmayı başaramıyor. Ama ondan da fazlasını beklememek gerek: Maden işçisi o, profesyonel oyuncu değil. Yine de, Èbre cephesinde, Cumhuriyetçi Ordu'nun 5. Birliği'nin en genç savaşçılarından biriyken, bir ajit-prop tiyatrosunda yer almıştı.

Ama yine de Lorca'nın dizelerini ezberden okuyan Manglano, görkemli bir sesli değirmilikte, makamlı söylemeyi, hâkim olmayı bilmek gereken bu buyurgan, üstün nitelikli dil için pek doğal olan tumturaklı Kastilya ağzından kaçınmayı başardı. Doğal akışına bırakıldığında, eşözlü retorığının yönelimlerine teslim olduğunda Kastilya ağzının, kendini tüm haçlılara özgü Tanrı lehçesi sandığını sık sık düşünmüşümdür!

Ama Sebastián Manglano Lorca'yı doğal olarak, vurgu yapmadan okuyor. “! *Ay que la muerte me espera, antes de llegar a Córdoba!*” Bu hüznü yakınma bir yazgı olarak görülebilir, önemli bir soruna dönüştürülebilirdi. Ama ranza arkadaşım, basit ve direkt bir tonda konuşuyor. “Heyhat, Kordoba'ya varmadan ölüm beni köşe başında bekliyordu”, böyle bir şey!

Hoşnut olmamam için bir neden yok. Bizim hazırlıksız oyuncularımız kendi metinlerini ve ölümlerini ezberlediler.

Buchenwald'deki İspanyol KP'nin yasadışı örgütünün bana vermiş olduğu görevler arasında, günümüzde oldukça aptalca, hatta belki de gülünç bir terimle nitelenebileceğimiz bir tanesi var: kültür animatörlüğü.

Gerçekleştirilmesi gerçekten kolay olmayan bir görev. Bazı geceler, sayım sonrasında, karartmaya kadar konferanslar, tartışmalar örgütlemek pratik olarak olanaksızdı.

Pazar öğleden sonraları da öyle. Ne konuşmacı bulabiliyorduk, ne de konferansçı.

Buchenwald'deki İspanyol topluluğu, gerçekten de pek kalabalık değildi, Fransa'daki sürgün kızıkların toplumsal bileşiminin uygun bir yansımasıydı: çok az entelektüel ve serbest meslek sahibi, büyük çoğunluk proleter.

Hiç şikâyet etmiyordum, yanlış anlaşılmasın. Uzun, kaçak yaşantımın çeşitli yasadışı eylemlerinde, proleterlerin, işçi militanların harekete katılımına her zaman değer verdim. İşçi militanların da bana değer verdiklerini, geçmişe dönük bir yanılsama ya da palavra tuzagına düşmeden söyleyebilirim.

İlgi duyarak, yararlanarak birlikte olduğum bu militan kategorisinden –bu birliktelikten kardeşliğin zenginliklerini ve sırlarını öğrenmişim–, İKP yöneticilerini ayrı tutuyorum. Ender rastlanan birkaç istisna dışında, bunların ezici çoğunluğunu ayırıyorum. İşçi kökenli olmadıklarından değil. Öyleydiler, hem de nasıl! Bu kökenlerinden boş bir kibir, ideolojik bir “ilk gece hakkı” ve yanılmazlık iddiası çıkarıyorlardı. Sınıfa kökensel aidiyet onlarda işçilik biçiminde, militan entelektüeller üzerinde ontolojik üstünlük duygusu biçimine dönüşmüştü. Sıradan faniler karşısındaki duyguları hakkında bir şey söylemeye bile gerek yok!

Velhasıl, Buchenwald'deki İspanyol komünist örgütlenmesinde entelektüel yoktu. Dolayısıyla, konferans ya da konuşma düzenlemek olanaksızdı.

Bana da, kala kala şiir kalmıştı.

Bu durumda, geceleri saatler boyunca –ya da gündüzleri, *Arbeitsstatistik*'te çok fazla iş olmadığına– hatırladığım İspanyol şiirlerini yazmakla geçiriyordum. O dönemde kusursuz bir belleğim vardı, her türden yüzlerce dizeyi, çok çeşitli şairleri, Garcilaso'nun ya da Quevedo'nun sonelerini, ama özellikle de Lorca'nın, Alberti'nin, Machado'nun, Miguel Hernandez'in dizelerini ezbere okuyabilirdim. Neyse, geçelim bunu.

Yeniden oluşturulmuş, yeniden üretilmiş, hep birlikte okunan, en yetenekli tutsakların ezbere okuduğu bu şiirsel metinler etrafında iki ya da üç gösteri sahnelemiştik.

Bir sonraki bir Endülüs gösterisi olacaktı. Flamenko demeye dilim varmıyor, telâhar ediyorum, dil püristleri bana kızar.

Bununla birlikte, *cante hondo*'yu da buna dahil etmek imkânsız olsa da, Lorca'nın metinleri sayesinde, içimizden birimizin belleğine kazınmış popüler bazı şarkılara erişiyor, Çingene topluluklarında ve topraksız köylülerde Sivil Muhafızların yarattığı korkuyu, Endülüs ümitsizliğini hissettirmeyi başarıyorduk.

! Oh pena de los gitanos!
Pena limpia y siempre sola.
! Oh pena de cauce oculto
y madrugada remota!¹

İşte: Ülkeme, ülkemin manzarasına, çocukluğumun sözüne geri dönmüştüm.

“Her pazar yaptığını yap,” demişti Kaminsky, iğneleyerek, “profesörünle ve Müslümanlarıyla eğlen!”

Maurice Halbwachs'ın çürümüş bir yaşam sürdüğü 56. bloktan yeni ayrılmıştım.

O gün, haftalık ziyaretimde, iki yıl önce, Sorbonne'da derslerini izlerken okumuş olduğum *Les cadres sociaux de la mémoire*² denemesini ona hatırlatarak ilgisini çekmeyi, onu oyalamayı, en azından yavaş yavaş çürüyerek ölüşünü unutturmayı istemiştim.

Bu fikir aklıma sabah gelmişti, Kaminsky ve Nieto'nun gördüğüm rüyayı kesintiye uğrattığı anda. Aslında tersi değil miydi doğru olan? Dağınık, birbirini tutmaz anı görüntülerini, bir tabutun üzerine inen çekiç gürültüleri etrafında, bağdaşık bir düş halinde billurlaştıran şey, yatağın kenarına vuran Kaminsky'nin giderek şiddetlenen yumrukları değil miydi? (Hem bunun annemin çivilenen tabutu olduğunu biliyordum, hem de, kendi iç sesim rüyamda bana bunun imkânsız olduğunu, annemin tabutunun benim önümde ka-

¹ (İsp.) Çingenelerin ıstırabı / Tertemiz ve her zaman yalnız bir ıstırap / gizli kaynağın ıstırabı / Ve uzak şafakların (Y.N.)

² (Fr.) Belleğin toplumsal çerçeveleri. (Y.N.)

panmadığını, gözlerimin önünde çivilenmediğini söylüyordu; üstelik olanaksızdı, Kaminsky'nin indirdiği yumrukların başlattığı bu düş sırasında beni çevreleyen okyanus manzarası içinde olması iyice olanaksızdı, annemin tab'utu Madrid'de, Alfonso XI Sokağı'ndaki ailemin evinde ben görmeden çivilenmişti), hatırlayabileceğim bir biçim verdikleri bir rüyayı başlatan ve kesintiye uğratan şey, yatağın kenarına Kaminsky'nin indirdiği yumruklar değil miydi?

İşte o anda, Kaminsky benden giyinmemi istemeden önce (benimle konuşacaklardı), Halbwachs'a daha sonra soracağım şeyleri düşünecek zamanım oldu. Kitabının ilk bölümlerine yönelik sorulardı: düş, anı imgeler, dil ve bellek.

Ama o gün Maurice Halbwachs benim sorularıma tepki gösterecek, bir konuşmaya katılabilecek durumda değildi. 1944 yılının Aralık sonundaydık, o, haftalar sonra, 1945 Mart'ının ortasında ölecekti, ama yarı uykulu, uyuşuk bir hareketsizliğe çoktan gömülmüştü.

Yalnızca iki kez, kaçamakça uyandı bu uykudan.

İlki, yanında benim olduğumun farkına vardığı zamandı. Ayakta, Henri Maspero'nun yanında uyukladığı ranzaya dayanmıştım. Gözkapaklarını kırptı, o zaman balmumu gibi yüzünden bir tür gülümseme geçti "Potlaç!" diye haykırdı cılız bir sesle. Bu bir parolaydı, bir toplanma çağrısı, ölme, unutmaya, dünyanın uçuculuğuna meydan okumaydı. Onu Buchenwald'de, sonbaharda ilk kez gördüğümde, potlaç üzerine dersini hatırlatmıştım ona. Sorbonne'u, 1942 yılını, potlaç iktisadı üzerine derslerini hatırlatmam onu çok eğlendirmişti.

Bugün, zar zor işitilen ama kuşkusuz tüm gücüyle haykırdığı "potlaç" sözcüğüyle beni karşılarken, o can çekişen haliyle yalnızca beni tanımış olduğunu göstermek istemekle kalmıyor, aynı zamanda, tek bir kelimeyle, geçmiş yaşamını, dışarıdaki dünyayı, sosyologluk mesleğinin gerçekliğini de hatırlatmak istiyordu.

Bir süre sonra, biz onun etrafında toplanmış konuşurken, Halbwachs da, gözleri kapalı, sefil bedeninden firar etmek üzere gibi gözükürken, aniden yüzümüze dikmişti ba-

kışlarını. Muhtemelen, önemli bir soru sorabileceği tanıdık yüzler arıyordu.

“Bastogne?” dedi.

Hep birlikte söz alarak, uyumsuz ama kardeşçe bir tür koro olarak, Amerikalıların Bastogne’da direndiklerini, bir parça toprak parçasını bile teslim etmediklerini söylemiştik ona.

“Potlaç” ve “Bastogne”: Halbwachs’ın, içini kemiren ölüme karşı, onu çoktan istila etmiş olan hiçliğe karşı, yaşama ve dünyaya ait olduğunu ileri sürmesi için, ortaya konduğu bu iki kelime yetmişti.

“Saat altıda *Revier*’de!” demişti Kaminsky.

Daha yarım saatten fazla vardı.

Lenoir ve Otto ile birlikte 56. bloktan çıkmıştım. Birkaç haftadan beri onlar da, pazarları, Maurice Halbwachs’ın etrafında toplananlara katılmışlardı. Gerçekten de, Buchenwald’deki entelektüeller arasında, nasıl olduğunu bilmiyorum ama dedikodu yayılmıştı: Pazar günleri 56. blokta, bir Sorbonne profesörünün etrafında toplanılıyor, tartışmalar yapılıyor. Sürekli yeni birilerinin geldiği görülüyordu.

Belki de gerçek adımla yaşadığım son pazar olan o pazar günü, Lenoir’ı orada görmüştüm. Yoksa Lebrun muydu? Asıl adı bu olmadığı kesin. Adı ne Lenoir ne de Lebrun olan bir Avusturya Yahudisiydi o. Adı Kirschner’di, Félix Kirschner, yanlış hatırlamıyorsam. Félix olduğumdan eminim ama. Gerisi o kadar kesin değil. Fransa’da Lenoir ya da Lebrun adına düzenlenmiş sahte kimlikle yakalanmıştı –bu iki addan biri olduğu kesindi: Leblanc değildi, Leroux, Legris değildi; özel adının rengi siyah ya da esmerdi-.¹ Gestapo onu kampa bu adla yollamıştı. Bu sıradan Fransız soyadının ardında Viyanalı bir Yahudi’nin gizlendiğinden kuşku duymamıştı.

İster Lenoir olsun, ister Lebrun –çözümleyecek durumda değilim– 1944 sonbaharında *Arbeitsstatistik*’te ortaya çıktı.

Politik kanaldan mı oraya gelmişti, bunu hiç bilemedim. Eğer durum böyleyse, hangi komünist partiyi temsil ediyor-

¹ Yazar, Fransızca kelime oyunu yapıyor. *Lenoir* siyah, *Lebrun* esmer anlamına gelirken, *Leblanc* beyaz, *Leroux* kızıl, *Legris* gri anlamında okunabilir. (Ç.N.) ^

du, bunu da bilmiyordum: Fransız partisini mi Avusturya partisini mi? Ama belki de yalnızca mesleki nitelikleri nedeniyle oraya getirilmişti, çünkü aşağı yukarı tüm Avrupa dillerini konuşuyordu. En azından, SS imparatorluğunun kamplarına insan sağlamış tüm ülkelerin dillerini konuşuyordu.

Velhasıl, Lenoir –yazı mı tura mı: Ben Lenoir’ı seçtim!– rahat ve güzel konuşan, eğitimli biriydi. Konu ne olursa olsun, konuşmaktan büyük bir zevk alıyordu ve her konuda konuşabiliyordu.

Öğle tatilinde ya da akşam, sayım sırasında buluştuğumuzda ona soracak çok sorum oluyordu.

Gerçekten de, birkaç yıl önce, Blaise-Desgoffe Sokağı’nda, Edouard-Auguste F.’nin evinde (bu şahıstan, onun olağanüstü kütüphanesinden daha önce, herhangi bir yerde söz etmiş miydim, hatırlamıyorum?), Robert Musil’in *Niteliksiz Adam*’ını okumuştum. Dahası, sağcı Katolik gericilerin hükümetleri tarafından Avusturya ve İspanya’da işçi milislerinin ezildiği ve böylece faşizmin yatağı olduğu 1934’ten beri, karanlık, benzer bir tarihsel yazgı bu iki ülkenin üzerine çullanmış gibiydi.

Dolayısıyla, Musil’in yaşlı Kakanie’sinin sapkın mirasıyla dayanıksızlaştırılmış, sonra da bütün bozgunların yılı olan 1938’de yalnızca tek kurşun atmadan değil, dahası Avusturyalıların büyük bölümünün mazoşist coşkusuyla Hitler tarafından haritadan silinmiş bir cumhuriyetin yurttaşı olan Viyanalı bu akademisyeni dinlemeye can atıyordum.

Daha ilk konuşmamızda, onun ülkesinden söz edişini dinlerken zaman kaybetmediğim ortaya çıktı.

Gerçekten de Edmund Husserl’in bir konferansı üzerine konuşuluyordu –aşağısı olmazdı!–. O da katılmıştı (o, Lenoir, yani Kirschner, ama kuşkim var, Kreischler olmasın?) ve konferansı bana o özetledi.

1935 yılında –konferans mayıs ayında olmuştu– Edmund Husserl çoktan Alman Üniversitesi’nden atılmıştı, diye belirtmişti Lenoir, çünkü Yahudi’ydi ve Martin Heidegger birinci baskısını ona ithaf etmiş olduğu *Sein und Zeit*’taki (Varlık ve Zaman) ithafını çoktan geri almıştı. 1926 tarih-

li bu ithaf, özellikle Husserl gibi bir Yahudi'nin hiçbir koşulda açıkça hak edemeyeceği “saygı” (Verehrung) ve “dostluk” (Freundschaft) kadar kuşku verici duyguları ifade ettiğinden, 1933'den sonra, Heidegger'e artık ne uygun ne de elverişli gelecekti!

Altmış beş yıl sonra, Avrupa'nın inşa edildiği günümüzde, Husserl'in konferans metni hâlâ ilgiyle okunabilir. Lenoir'ın hatırladığına göre Husserl, Viyana'dan birkaç ay sonra Prag'da da aynı konferansı vermişti.

Lenoir'ın bana söyleyemediği şey, çünkü bilmiyordu, ya da o sırada biliyor olsa da aklında kalmamıştı, Edmund Husserl'in Prag'a gelişini sağlamış olan genç filozofun Jan Patočka olduğuydu.

Çok sonraları, onlarca yıl sonra, 77 Bildirgesi'nin sözcüsü olmuş olan Jan Patočka, komünist rejimin polis sorgusunun ardından geçirdiği kalp kriziyle Prag'da ölecekti. Kuşkusuz fazlasıyla iyi tezgâhlanmış, ani ve fazla sert bir sorgu. Fransa'da tanınmaması utanç verici olan bu büyük filozofun cenaze töreninde Çek siyasi polisi, özgür kadın ve erkeklerin sadakatsiz ellerinin Patočka'nın mezarına akın akın çelenk taşımalarını önlemek için Prag'daki tüm çiçekçi dükkânlarını kapattırmıştı.

Ama Lenoir, 1944 yılında Buchenwald'de, bana Jan Patočka'dan bahsedemezdi.

Buna karşılık, ben, 1941 yılındaki Genel Yarışma'da ikinci felsefe ödülünü Husserl sayesinde –en azından kısmen; kimi kişisel meziyetlerimi de inkâr edecek değilim– kazandığımı ona söyleyebilirdim.

Husserl ve Husserl'i keşfetmemi sağlamış olan Emmanuel Levinas sayesinde.

1941 yılında, ben henüz felsefe sınıfındayken, Sainte-Geneviève Kütüphanesi'nde, Levinas'ın *Revue Philosophique*'de çıkmış bir makalesi geçmişti elime. Husserl ve Heidegger okumasına bir tür giriş niteliğindeydi. Victor-Cousinienne'ci son derece Fransız bir geleneğe idealistçe ibadete kendini adanmış –ne demek istediğimi anlıyor olmalısınız!– kusursuz pedagog ama sıradan teorisyen, Henri-IV'teki öğ-

retmenimiz Bertrand'ın derslerinde hiç sözünü etmediği görüngübilimsel teoriye bir tür girişti bu yazı.

Yine de Bertrand tutkulu bir felsefe zevki verebildi bana: Kendi temelsiz felsefesi dışında, genel bir felsefe zevki, elbette.

Hatırhıyorum, akademik felsefenin temsilcilerinin Le Senne ile Lavelle olduğu dönemdi. Jean-Paul Sartre bizim için yalnızca *Bulantı*'nın yazarıydı ve Merleau-Ponty'nin temel demesi olan *Davranışın Yapısı* henüz yayınlanmamıştı.

Evet, 1940-1941 kışı boyunca Emmanuel Levinas bana Husserl'i ve Heidegger'i keşfettirmişti. Bu yazarların bula bildiğim her şeyini ve onlar hakkında yazılmış ne varsa hepsini okudum: Pek az şey yani! Yine de *Sein und Zeit* vardı elimde, o kış okumuştum, uzun tereddütlerden sonra elimde almıştım çünkü onu satın alabilmek için, girmemeye yeminli olduğum Saint-Michel Bulvarı'ndaki Alman kitapçıya gitmem gerekmişti.

Böylece, 13 Mayıs 1941'de, lise ve dengi okullar genel felsefe sınavı kompozisyonu için Abbé-de-l'Épée Sokağı'ndaki sınav merkezinin bir salonunda oturduğumda ve sınav konusunu öğrendiğimde, ki kelimesi kelimesine ifadesini hatırlamıyorum ama sezgisel bilgi sorunlarıyla ilgiliydi, bu konuda Husserl'den öğrenmiş olduğum her şeye başvurdum.

Öğretmenim Bertrand çok üzüldü: Öğrencilerinden birinin genel sınav ödülüne layık görüldüğünü görmekten mutluydu ama düşüncemi onun idealist rahatını bozan bir filozofun teorilerine dayandırmış olduğum için de kızgındı.

“Sakın ölme!” demişti kapının eşiğinde, neredeyse alçak bir sesle.

Kaçamak ama şefkatli bir tavırla yanağıma dokunmuştu.

Geceyi birlikte geçirdik, Visconti Sokağı'nda karartmaya yakalanmıştık. Yine de bedenlerimiz ilk kez birbirine değiyordu: eli, yanağı, iffetlice.

İrkilmiştim. Ölmek mi? Aklıma bile gelmemişti. O 1943 ilkbaharında, ölümsüz olduğuma emindim. Bana niçin bunu söylüyordu? Aniden gösterdiği bu zayıflık da neyin nesiydi?

Julia, kod adı buydu, Fransa'daki yabancı komünistlerin örgütü olan MOI'yla son randevumu ayarlıyordu. Bruno'yla, Koba'yla ilişkim olmuştu. Bu son zamanlarda da Julia'yla. Ama karar verilmişti: Ben, Buckmaster'daki örgüt ağı olan Jean-Marie Action'la çalışacaktım. Silah oradaydı ve ben söylemin silahlarını, silahların söylemiyle değiş tokuş etme ihtiyacı içindeydim.

Bu Marksçı deyişe başvurmam, on dokuz yaşında, nie kafada olduğumun anlaşılması içindir: Ne arzu, ne yanılma, ne ateşlilik, nasıl bir yaşama iradesidir bu!

(Ölmek mi? Siz neden söz ediyorsunuz Julia? Hiçbir şey dokunamazdı bana!)

Silahlar, evet: paraşütle indirmeler, Bourgogne gerillaları, Jean-Marie Action. MOI'dakilerin onayıyla örgüte katılmaya gidiyordum. Ama güvenlik gerekçesiyle, bağları koparmak gerekiyordu; herkes kendi evine, hücreler çoğalmamalıydı, yakalanma durumunda ölümcül olurdu bu!

Niçin bilmiyorum, kuşkusuz her şey söylenmiş olduğundan, sonuncu randevu olduğundan, yollarımız ayrılacağından, muhtemelen tüm bunlardan dolayı, Julia yakınlaşmamıza izin vermişti.

Kesin bir şey değil elbette, gerçekten mahrem hiçbir şey yok. Bir biyografinin kırıntılarını keşfetmeyi, yeniden inşa etmeyi sağlayan olaylara imalar, kitaplar üzerine yorumlar: Avusturyalı, oralı olduğunu biliyordum zaten; Viyanalı, muhtemelen Yahudi. Çok gençken –Julia ben onu tanıdığımda otuzlarında olmalıydı– Komüntern örgütünde çalışmış olmalı.

Teorik bilgisinin ne ölçüde sağlam olduğunun farkındaydım, ama edebiyata olan ilgisini bilmiyordum. Özellikle şiire. Bana Bertolt Brecht'ten söz etti o akşam, ben Brecht hakkında hiçbir şey bilmiyordum, neredeyse hiçbir şey.

Bana Brecht'ten şiirler okudu. Bazı dizeler aklımda kaldı, hiç unutamadım.

Ben de ona Rafael Alberti'den şiirler okudum, tercüme ederek. Tınısı, dildeki müzik dolayısıyla, şiirleri İspanyolca'dan dinlemek özellikle hoşuna gitti.

Bir şiiirden diğetine, keşiften keşfe giderken aniden çok geç oldu: Karartma saati geçmişti. Ben yine de Visconti Sokağı'ndan ayrılmaya, duvar diplerinden ilerleyerek o dönem oturduğum evime gitmeye çalıştım. Boşuna çaba: Bonaparte Sokağı'nda bekçi düdükları aniden gecenin sessizliğini parçalamaya başladı.

Var gücümle geri döndüm.

Bu ani, gecikmiş yola çıkıştan önce, kişisel bir uyuşmazlığı çözümleyecek zamanımız olmuştı. Julia, bana ödünç verdiği bir kitabı iade etmemi istiyordu. Daha doğrusu, bana zorla ödünç verdiği bir kitabı. Son zamanlarda, haftada bir kez, belli bir gün, belli bir saatte, yedinci bölgedeki burjuva bir apartman dairesine gitme fırsatı bulmuştum. Orta yaşlı bir hanım açıyordu kapıyı, bir parola gerekiyordu. Ağır bir duvar halısının ardındaki gizli bir kapıya kadar götürüyordu beni. Kapı tıkabasa kitap dolu bir odaya açılıyordu.

Ali Baba'nın kütüphanesiydi orası. O dönemde yayınlanmış bütün Marksist eserler vardı. Özellikle de Almanca olanlar. Böylelikle Marx'ın felsefî eserlerini öğrenebilir, o zamandan beri efsane ya da vebalı gibi olmuş yazarların bazı polemik ya da teorik metinlerini de okuyabildim. Çoğu zaman ikisini birden yapıyordum.

Tüm bu kitaplar arasında, beni en fazla etkilemiş olan Lukács'ın *Geschichte und Klassenbewusstsein*'idir, *Tarih ve Sınıf Bilinci*: tam bir yıldırım çarpması. Las Cases Sokağı'ndaki gizli kütüphanede Malik Yayınları'ndan çıkmış iki baskısı da vardı.

Benim ödünç almış olduğum baskı, Julia ile aramda tartışma konusu olmuştı. Aramızdaki tüm bağın kopacağı anda kitabı ona vermemi istiyordu. Ben ise Marksist formasyonum için o kitaba hâlâ ihtiyacım olduğunu ileri sürüyordum. Bana, Lukács'ın denemesinin Komüntern'in teorik mercileri tarafından sertçe eleştirildiğini, teorik formasyonum için bu kadar şeytani bir kitabı kullanmamamın daha doğru olacağını söylüyordu. Ben de ona, Lukács şeytaniyse, başka okurları zehirlememek için kitabını gizli kütüphaneden çekmesi gerektiği karşılığını veriyordum. Bende kaldı-

ğı sürece, *Geschichte und Klassenbewusstsein* zayıf ruhların eline geçemezdi!

O da beni lafazanlıkla suçluyor, ama gülümsemekten de kendini alamıyordu.

Bu tartışmanın bir ânında –savaşmaktan yorulan Julia sonunda Lukács’ın denemesini bana bırakmaya razı olur; o yılların kargaşası içinde, Blainville Sokağı’ndaki bütün gençlik kütüphanemle birlikte o da yok oldu!–, niçin bilmiyorum, Genel Yarışma’da kazandığım felsefe ödülünden söz etmiştim ona. Belki de, bu kitabı saklamanın ahlaki açıdan hakkım olduğuna onu ikna etmek için.

Bu ödül hakkındaki her şeyi öğrenmek istedi.

Önümde Mayıs 1941 tarihli kompozisyonumun bir fotokopisi duruyor.

Gerçekten de, birkaç yıl önce, söz konusu Genel Yarışma’nın yıldönümü –yüzüncü mü, yüz ellinci mi, bilmiyorum–, dolayısıyla görkemli törenler düzenlemeyi hedefleyen Milli Eğitim Bakanlığı, kompozisyon metnimi bana ulaştırdı.

Anma töreni bilemediğim bir nedenle iptal edildiğinden, –belki de bunun nedeni, Milli Eğitim Bakanı’nın bu arada görevden alınmış olmasıdır sadece– bu fotokopiyi niçin aldığımı, bu boşa gitmiş vesile dolayısıyla benden ne beklendiğini unuttum.

Sonuçta, kendi kompozisyonumu yeniden okuma fırsatım olmuştu.

Bu metindeki her şey beni şaşırtıyor, kafamı karıştırıyordu. O zamanki beni, bu yazmış on yedi yaşındaki oğlan çocuğunu tanıyamıyordum. Onunla özdeşleşemiyordum. Kendi yazımı, düşünce biçimimi, hatta felsefi yaklaşım yöntemimi bile tanıyamıyordum.

Beni en çok şaşırtansa, bir an için kendimden hoşnut olmama izin verirsiniz, metnimde tek bir alıntının olmamasıdır: Kolaylıkla fark edilebilen bütün felsefi referanslar içselleştirilmiş, benim kendi söylemimin içine dahil edilmişti. On yedi yaşında –yıllarca felsefe yazılılarını kontrol etmiş olan öğretmenler bunu gayet iyi bilir– insan yazdığı kompo-

zisyonları daha ziyade alıntılarla, adlara yapılan referanslarla tıkabasa doldurma eğilimi taşır. Alıntılar, henüz muğlak olan bir düşüncenin koltuk değnekleridir.

Benim durumumda ise hiç böyle değil, bu beni şaşırtmıştı!

Bütün bu meziyetlere rağmen, bu sayfalardaki kendimi tanıyamıyordum. Kendini ifade eden kişi, benden başka biriydi: bir başka ben; başkası olarak ben. Bu durum ilgimi çekiyordu.

Zaten, yazdığım kâğıdı, 1943'te, Julia'ya sözünü ettiği dönemde tekrar okuyabilmiş olsaydım da benzer bir tuhaf-lık duygusuna kapılacağıma emindim.

Gerçekten de bu iki tarih arasında, yani 1941 ile 1943 arasında yaşamımda önemli bir olay olmuştu: Karl Marx'ın felsefi eserlerini keşfetmiştim. Gerçek bir kasırga olan *Komünist Parti Manifestosu*'nun altüst edici soluğunun, tüm düşüncelerim üzerinde, dünyadaki varoluş biçimim üzerinde esişini hissetmiştim.

Günümüz gençlerine nasıl anlatabilirim bilemiyorum, –hatta, felsefe son sınıf öğrencisi on yedi yaşında bir gence bunu anlatmak mümkün mü, dahası gerekli mi hiç bilmiyorum– komünizmin artık kötü bir anıdan, olsa olsa arkeolojik bir araştırma nesnesinden başka bir şey olmadığı şu anda, yirmili yaşlarına Stalingrad Savaşı döneminde ulaşmış bir kuşak için Marx'ı keşfetmenin ne demek olduğunu ona, bütün ruhuyla, bütün bedeniyle nasıl hissettirebiliriz?

Nietzsche'yi, Zerdüşt'ü, *Tragedyanın Doğuşu*'nu, *Ahlakın Soykütüğü*'nü (biraz) okuduktan sonra Marx'la karşılaştığında, keşif ve sorumluluk ruhuna nasıl bir şans verilmiş olur, bütün değerler nasıl altüst olur, o nasıl bir kasırgadır! Pöh, pek demode! Gecenin içinde *Manifesto*'dan cümleler tekrarlamak nasıl bir yaşama sevinci, nasıl bir riske atılış ve gemileri yakmaktır!

Hayır, kuşkusuz olanaksız bu! Unutalım bunları, yas tutmayı bırakalım, Marksistlerin kanlı bir kefen ya da kalıcı bir ihanetle sarıp sarmalayıp gömdükleri Marx'tan uzak-

laşalım. On yedi yaşında, işgal altındaki Paris'te, bütün kitapları okumuş olarak, Sartre'ın *Sinekler*'ini görmeye, eserdeki trajik kahramanın o özgürlük çağrısını işitmeye sürü halinde gittiğimiz, ruhumuzda aniden silaha sarılma ihtiyacının yeşerdiği Paris'te, Marx'ı keşfetmenin anlamını ve bilgisini, tadını ve coşkusunu aktarmak olanaksız.

Şafak vakti, Visconti Sokağı. Karartma biter bitmez, konuşmayla geçen o gecenin sonunda, kapının eşiğinde duruyorduk.

“Sakin ölme!” demişti Julia.

Sağ eli, yanağıma şefkatle dokunmuştu.

İrkildim: Neden söz ediyordu? Saçmaydı bu. Benim ölümlü biri olduğumu nasıl hayal edebilmişti ki?

“Ölme, lütfen!” diye ısrar ediyordu.

Buchenwald’de, Lenoir’la konuşurken Julia’yı hatırlamıştım. Lukács’tan söz ediyorduk ve ben Julia’yı hatırlıyordum. Ne zaman Lukács’ı hatırlasam, Julia’nın anısı tekrar tekrar canlanıyordu zihnimde. Ben ilk kitabımı, *Büyük Yolculuk*’u yayınladığımda, yaşlı Lukács onu Almancasından okudu ve kitaptan söz etti. Yorumlar yayınladı. O andan itibaren, altmışlı yılların ortasına doğru, Budapeşte’den bana düzenli olarak erkek ve kız öğrenciler gönderdi. Kapım çalınıyordu, saharlıkta tanımadığım genç bir adam duruyordu. Ya da genç bir kız. Bu meçhul gençlerin, erkek olsun kız olsun, bakışlarını derhal tanıyordum. O berrak, ümitsiz, kardeşçe bakış. Doğu’nun bakışı, öteki Avrupa’nın, barbarlığa terk edilmiş Avrupa’nın bakışı. *Östlich der Hoffnung*, ümidin doğusu.

Hepsi de Lukács’tan bir mesaj getirmiş oluyordu, bir sohbet konusu, bir dostluk macerası başlayabiliyordu.

Ama ben Julia’yı anımsıyordum, yanağımın üzerinde gezinen elini, sesinin esintisini, geçmişte kalmış.

“Belki de Tanrı yalnızca tükendi,” demişti Lenoir, “gücü kalmadığından. Tarihten çekildi Tanrı ya da Tarih O’ndan çekildi. Sessizliği varolmayışının kanıtı olarak görülmemeli, zayıflığının, güçsüzlüğünün kanıtı bu...”

Üçümüz, Lenoir, Otto ve ben, ortak helanın bulunduğu

barakaya sığınmıştık. Maurice Halbwachs'ın 56. bloğundan Büyük Kamp'a doğru ilerlerken bir kar fırtınası aniden yüzümüzde şaklamaya başlamıştı, soluğumuzu kesiyordu.

Otto, sohbetlerimizin değişmez üçüncü kişisi bir "mor üçgen"di, yani bir *Bibelforscher*, bir Yehova Şahidi. Pazar toplantılarımıza iki hafta önce katılmaya başlamıştı. Bizim gizli toplantılarımızdan ona kim söz etmişti ki? Bunu asla öğrenemedik. Ama ifadesinin kesinliğiyle, düşüncesindeki bir tür radikallikle bizi hemen kendine bağlamıştı.

İlk geldiğinde, önemsiz bir konuda konuşan birinin sözünü kesmişti.

"Dinleyin," dedi bize kısaca, "pazar gününün bazı anlarını uyku ihtiyacımızdan, bitmek bilmeyen açlığımızdan, gelecek kaygısından söküp alıyorsak, bunu bayağılıklar konuşalım diye yapmıyoruz! Eğer böyle olacaksa, öğle sayımından ve erişte çorbasını içtikten sonra birkaç saat fazla uyuyabilmek için bloklarımıza dönmek daha iyi olur. Zaten uyku da bir gıdadır..."

Son üç kelimeyi, Lenoir'a dönerek Fransızca söylemişti, kızıl üçgeninin üzerine basılı F harfinden dolayı onun Viyanalı, üstelik de Yahudi olduğunu anlayamamıştı.

Lenoir, anlaşılması güç, tuhaf bir tepki gösterdi. Fransızca bir dizi atasözünü son sürat sayıp dökmeye başladı.

"Gerçekten de, uyku da gıdadır," diye haykırdı. "Su testi su yolunda kırılır. Güneş giren eve doktor girmez. Bulutlu gökyüzünün de boyalı kadının da ömrü kısa süreli olur..."

Şaşkınlık içinde ona bakıyorduk.

Ama bir Yehova Şahidi olan Otto, konuşmasından bir gıdım bile taviz vermek niyetinde değildi.

"Birkaç saatlik uykudan fedakârlık yapmayı hak eden bir konu vardır, tek bir konu!"

Dikkatimizi çekmeyi, hatta belki de bizi esir etmeyi başarmıştı.

"Kötülük deneyimi! Buchenwald'deki tüm diğer deneyimlerimize hâkim olan budur... Hatta, çok temel bile olsa, ölüm deneyimine bile o hâkimdir..."

Kant'ın 1943 yılında çevrilmiş olan *Basit Aklın Sınırla-*

rı İçinde Din denemesi benim son okumalarımın biri olmuştı. Zaman zaman gidip kaldığım Joigny'nin kenar mahallesi olan Épizy'de, Irène Rossel'in evindeki odamda Gestapo kitabın bir nüshasını bulmuş olmalı. Kant'ın kitabı ile Malraux'nun *Umut*'unu.

"*Das radikal Böse*, Radikal Kötülük Deneyimi, neden olmasın?" dedim Otto'ya.

Bana bakıyor, ağzı kulaklarında.

"Bu işte, bu! Felsefe öğrencisi misin sen?"

Philosophiestudent, bu bana bir şeyler çağrıştırıyor.

Elbette: Seifert'in cümlesi bu. Beni ilk kez *Arbeitsstatistik*'te, kendi odasında kabul ettiğinde, "Burada ilk kez bir felsefe öğrencisi görüyorum," demişti. "Genellikle bana proleterler gönderilir!" (*Die Kumpel, die zu mir geschickt werden, sind Proleten.*)

Ama Otto Kant'a bağlı kalmak gerektiğini düşünmüyordu. Radikal Kötülük incelemesinde Schelling'i, onun *İnsan Özgürlüğünün Özünü Üzerine Araştırmalar*'ını da dikkate almak gerektiği kanısındaydı.

"Bizim şu lanet olası kütüphanede bir tane var," diye de eklemişti.

Bendeki kitap, Blainville Sokağı felaketi sırasında tüm diğer kitaplarımla birlikte kaybolup gitmişti.

Bu, yirmili yılların ortalarına doğru Rieder Yayınları'nın çıkarttığı bir kitaptı. Schelling'in metninin çevirisi Georges Politzer'indi ve önsözü de Henri Lefebvre yazmıştı.

Zaten Schelling'in denemesi, çevirmeni ve önsöz yazarı dolayısıyla elime geçmişti. Henri-IV'teki arkadaşlardan biri -11 Kasım 1940'taki gösteride, Champs-Élysées'de birlikteydik; birlikte Paris polisinin baskınından ve Nazi genelkurmayının mahalleye girebilmek için göndermiş olduğu Wehrmacht taburundan kaçmayı başarmıştık- evet, felsefe okuyan arkadaşlardan biri, benim gibi Bertrand'dan ders alan ikinci sınıf öğrencisi değil, birinci sınıfta, René Maublanc'dan -Marksist öğretmen- ders alan bir arkadaş, hatırlıyorum ve seviniyorum, bana Schelling'i okumamı, özellikle Politzer ve Lefebvre nedeniyle tavsiye etmişti.

Kısacası, Schelling'in denemesini okumuştum. Kapalı, neredeyse mistik bir dilin sahte parlaklığı altındaki açık teorik şiddet, yenilikçi fikirlerin sert çekirdeği unutulur gibi değildi.

Maurice Halbwachs'ın ranzası etrafındaki bu pazar sohbetinden birkaç gün sonra, *Arbeitsstatistik*'te öğle tatili sırasında Otto yanıma geldi.

Arka odadaydım, gazeteleri okuyordum. İspanyol parti-sinin yönetim *troyka*'sı için Nazi basınından bir özet yapmakla görevlendirilmiştim: Tek ve elyazması bir örnek, Nieto bunu Falco ile Hernandez'e -Lucas ile Celada'nın gerçek kod adları- okutuyordu.

Bu amaçla gündelik gazete olan *Völkischer Beobachter* ile haftalık yayın *Das Reich*'teki en önemli makaleleri seçiyor, özetliyor ya da alıntı yapıyordum; çevirerek elbette.

O gün, yiyecek bir şeyim yoktu, yemek yemiyordum. Buna karşılık, bir sigaram vardı. Şark tütünlü sigaramın yarısını içiyordum -sigarayı bana elbette Seifert armağan etmişti-, yanında da Buchenwald'de zorunlu olan o sıcak içecekten bir maşrapa içiyordum.

Kapı açıldı, Walter içeri girdi. Peşinden de Otto geliyordu.

"Ziyaretçin var," dedi Walter ve hemen çekip gitti.

Otto'nun elinde bir kitap vardı, Schelling'in ünlü denemesi. Bana kitaptan söz etmeye, benim için seçmiş olduğu bölümleri göstermeye başladı.

"Siyah üçgen"li Meiners bize bakıyordu.

O zamana dek hep yaptığımız gibi birbirimize sırtımızı dönmüştük elbette. Ama o bizi gözetlemek için yer değiştirdi, kızgın bir şaşkınlıkla gözleri yuvalarından fırlamıştı.

Otto, önümüzde açık duran kitaptan seçtiği bölümün altını parmağıyla çizerek çizerek, Schelling'den parçaları bana yüksek sesle okuyordu. Schelling'in Kötülük anlayışının Kant'inkinden çok daha zengin, çok daha önemli olduğunu bana kanıtlamaya çalışıyordu.

"*Etkisini ve varlık olasılığını kendi kendini vahyetmiş olmasından alan ve ahlaki bir varlık olan Tanrı'nın Kötülük'le ne ilişkisi olabilir? Eğer kendi kendini vahyetmiş ol-*

ması istence bağlıysa, Kötülük de mi istence bağlıdır? Bu istenci ondaki kutsallıkla ve en yüce kusursuzlukla nasıl bağdaştırabiliriz? Dahası, yaygın deymi kullanırsak, Kötülüğün Tanrısı'nı nasıl aklayabiliriz?"

Bu gerçekten de bütün teolojik sistemlerin -özellikle de Thomasso'culuğun- Tanrı'yı sakınarak, onu Kötülük hattından ebediyen uzak tutarak sıyırtmaya ya da gölgelemeye çalıştıkları akıllıca bir soruydu.

Otto'nun bu bölümün derin anlamını bana yorumlayışını dinlerken, Meiners'in bakışını, kin dolu sırtışını görüyordum.

Otto okumasına devam ediyordu:

"Tanrı temeldeki bu istence engel olmaz ve onu ortadan kaldırmaz. Bunu yapmak, gerçekten de, Tanrı'nın kendi varlık koşulunu, yani kendi kişiliğini ortadan kaldırmasına benzer. Dolayısıyla, Kötülüğün olmaması için Tanrı'nın da olmaması gerekir..."

Tam o anda Meiners tepki gösterdi. Ne söylediği anlaşılmıyordu ama nahoş bir şeyler dediği belliydi.

Ona bağırdım:

"Was murmelst du? Otto ist doch ein Reichsdeutscher?"

Ne homurdanıyorsun, demiştim, Otto sonuçta bir Reich Alman'ı!

Yine on ikiden vurmuştum.

Meiners pılını pırtısını toplayıp etrafa sövgüler yağdırarak uzaklaşmıştı.

Otto bu duruma ne şaştı, ne de bir şey sordu.

"Kıçımın deliği!" dedi. "Tanıyorum onu. Adaletin onun hakkından gelmesini umarım. Üç kuruşluk kurşuna bile değmez!"

Görünen o ki, titiz bir Kutsal Kitap okuru olmak bile keskin yargıları engellemiyor!

Biraz sonra Otto bana Schelling'den bir cümle daha okudu, kelimesi kelimesine aklımda kalmıştı. Bundan çıkardıklarımın ise yalnızca genel anlamı aklımda kalmıştı. Yakın zamanlarda prestijli bir felsefe dizisinden ve Politzer'inkinden daha yeni bir çeviriyle yayınlanan, Schelling'in metafizik eserlerinin bir cildini karıştırıp bunlardan alıntı yapmam gerekti.

Sonuçta Otto'nun o zamanlar bana *Arbeit*'in arka odasında açıkladığı Schelling'in temel sayılan bir kavramına göre, düzen ve biçim hiçbir yerde kökensel bir şeyin temsilcisi değildir: Kozmolojik ve varoluşsal zemini oluşturan şey başlangıçtaki düzensizliktir.

Beni en can alıcı noktandan vuran, dolayısıyla asla unutamayacağım ifadeyle bitirirsek: *"Başlangıçtaki bu karanlık olmasaydı, yaratılanın hiçbir gerçekliği olmazdı: Onun payına düşen daima alacakaranlıktır..."*

Bu yalnızca ıstırapın alacakaranlığı, katışıksız pasifliği değil, diye düşünmüştüm; Kötülüğün de alacakaranlığı bu, insanın kökeninde bulunan etkin özgürlük itkisi.

Maurice Halbwachs'ın ranzası etrafındaki sohbetlerimizde Tanrı işte böyle çıktı ortaya. Olup biten en azından buydu: pazar günü, erişmeli çorba ve mucizevi bir kısa tatil günü, Tanrı'nın günü.

"Belki Tanrı tükendi, gücünü yitirdi, belki artık takati kalmadı. Sessizliği yokluğunun, varolmayışının değil, güçsüzlüğünün işareti olmalı," demişti Lenoir, Viyanalı Yahudi, Otto'nun bir sorusuna cevap olarak.

56. bloktan çıkarken, üçümüz birden, Lenoir, Otto ve ben, ortak helaların olduğu barakaya girmiştik. Saat beş buçuktu, birazdan hava aydınlanacaktı. Gerektiğinde hangi ölünün benim adımı ve benim de onun yaşamını alacağımı birazdan öğrenecektim.

Üçümüz de ısınmak için, barakanın ortasına, pis kokulu ve sıcak buharların içine kadar ilerlemiştik. Külotlarını indirmiş, destek kirisinin üzerine çömelmiş, onar onar sıçmakta olan esirlerin alışıldık manzarasına hiçbirimizin gerçekte dikkat etmediğimizi düşünüyorum.

Tanrı'nın sessizliğinden, sahte ya da gerçek zayıflığından konuşuyorduk, ve ishalden içi oyulmuş bağırsakların yanı başımızdaki iğrenç gürültüsü bize ulaşmıyordu ya da pek az ulaşıyordu.

Tanrı'nın sessizliği bende metafizik bir kaygı yaratmıyordu. Gerçekten de Tanrı'nın sessizliğinde şaşırtıcı ne olabilirdi ki? Ne zaman konuşmuştu Tanrı? Geçmişteki hangi

katliam dolayısıyla sesini işittirmişti? Hangi fatihi, hangi acımasız savaşın liderini mahkûm etmişti?

Eğer Kutsal Kitap'taki yazılara masal muamelesi yapmak istemiyorsak, onlara kimi tarihsel gerçeklikler atfetmek istiyorsak, insanlık tarihinde Tanrı'nın Sina Dağı'ndan bu yana konuşmamış olduğu ortaya çıkıyordu. O halde, sessizliği korumaya devam etmesinde şaşırtıcı ne olabilirdi? Bu kadar alışıldık, Tarih'te bu kadar kök salmış, hatta belki de kutsal -Tarih- olmaktan çıktığı andan itibaren bizim tarihimizin temelini oluşturan bir sessizliğe şaşırmak, buna öfkelenmek ya da bundan sıkıntı duymak neye yarar?

Önemli olan, diyordum o ikisine, Tanrı'nın sessizliği değil, insanların sessizliği. Örneğin Nazizm, Mutlak Kötülük karşısındaki sessizliği. İnsanların bu çok uzun, çok endişe verici sessizliği...

Ama sohbetimiz beklenmedik bir biçimde kesildi.

Kamptakilerden biri aniden barakaya girdi, tahta tabanlı ayakkabıları üzerinde sendeleyerek ayakyoluna doğru koşuyordu. Öylesine sıkışmıştı ki, seke seke koşarak ilerlerken, bir yandan da pantolonunu ve külodunu indiriyordu.

Çukura erişecek vakit bulamadı. Taşıyıcı kirişin üzerine kışını koymak için tam arkasını dönüyordu ki, bağırsaklarından mide bulandırıcı, iğrenç ve cıvık bir sıvı fışkırdı ve hemen yakınında daire olmuş oturan ve bir izmariti paylaşmakta olan üç-dört tutsağın giysilerini berbat etti.

Öfke ve tiksinti dolu bağırıp çağırmalar; zalimce küfürler; istemeden suçlu duruma düşmüş adamın derhal dövülmesi, sonunda ayakyoluna atılması, bokların içinde yuvarlanması.

Birdenbire kavga büyüdü.

Sıçan zavallı Fransız'dı, sakın sakın *maçorka*'larını tuttüren grup ise Polonyalıydı, çatışma etnik bir hal aldı.

Barakadaki tüm Fransızlar, zar zor yürüyerek, topallayarak, soluk soluğa, vatandaşlarının yardımına koştular, onu ayakyolundan çıkarmak ve Polonyalıları cezalandırmak için. Polonyalılar da gruplaşıyor, bu fırsattan yararlanıp Fransızlardan intikam almak istiyorlardı. Fransızlar, Al-

man Ordusu karşısında 1940 yılında uğradıkları onur kırıcı yenilgi nedeniyle Buchenwald'deki Orta ve Doğu Avrupalı tutsakların neredeyse tamamı tarafından küçümseniyordu. Bu zavallı Fransızlar ezilmemiş olsaydı biz çoktan özgür olurduk: *Mitteleuropa*'daki¹ genel his bu yöneydi.

Küçük Kamp'taki blokların *Stubendienst*'ine mensup bir grup genç, güçlü kuvvetli Rus'un gelmesiyle kargaşa sona erdi, "hamam"ın, "askerî çamaşırhane"nin pis kokulu buğusu içinde, herkes derhal her zamanki pazar meşguliyetine geri döndü.

"Şu 'imanlı moruğa' söyle biraz uzaklaşsın... Teke tek konuşmam lazım seninle!"

56. bloğun *Stubendienst*'i Nikolay önümüzde.

Otto ile ben, hela barakasının girişindeyiz. Kargaşa ve gürültü patırtı arasında Lenoir uzaklaşmıştı: Polonyalılarla Fransızlar arasındaki dalaşa taraf olmaya hiç niyeti yoktu. Kızıl üçgeni üzerindeki siyah F harfî yüzünden o da bu dalaşa sürüklenebilirdi: Viyanalı bir Yahudi'nin başına gelebilecek en son şey bu olabilirdi!

Nikolay parmağıyla Otto'yu işaret ediyordu, Yehova Şahidi'ni.

Almanca konuşmuştu, her zamanki gibi. Ama "imanlı moruk" yerine *Raskolnik* demişti. Okura kolaylık olsun diye Rusça'dan çevirdim.

Hela girişindeydik: Birkaç dakika içinde ben *Revier*'e gidip Kaminsky'yi bulacaktım. Belki de yerine geçeceğim –ve bu durumda benim yerimi alacak– ölüyü sonunda görecektim.

Nikolay, her zamanki gibi kusursuz, karşımda duruyordu: balçık halini alan kara rağmen pırıl pırıl botlar; binici pantolonu; başında Sovyet subay kasketi. Düzeni kaba güç kullanarak sağlamaya gelmiş genç Rus ekipte onun da olduğunu biraz önce fark etmiştim.

Otto eliyle bir hareket yapıyor.

"Sizi yalnız bırakıyorum," diyor.

Sonra, Nikolay'a dönerek,

¹ (Alm.) Orta Avrupa. (Y.N.).

“*Bibelforscher*’in en iyi çevirisi *Raskolnik* değil kuşkusuz!” diyor.

“Anladığına göre, o kadar da kötü değil!”

Otto gecenin içinde uzaklaşıyor.

“Eee?” diyorum Nikolay’a. “Kısa kes, acelem var!”

“Aşna fişne randevusu mu?”

Gülüyorum.

“Belki,” diye yamtlıyorum, “nereden baktığına bağlı!”

Aklıma İspanyolca dizeler geliyor. Antonio Machado’nun Lorca’nın öldürülmesiyle ilgili dizeleri. Ölüm, gönlü çelilmeye çalışılan o genç kadın. Ya da o sizin gönlünüzü çelmeye çalışır. Ölüm niçin fahişe olmasın ki?

“Laf aramızda,” diye devam ediyor Nikolay, “eğer oğlan düzmek istersen haberim olsun!”

“Alkol, deri çizmeler, oğlanlar: Şirket her şeyi sağlıyor.”

Başını sallıyor, olumlar anlamda.

“Bira, margarin, müstehcen resimler, göt delikleri, hıı!” diye artırarak devam ediyor.

Bakışı donuyor, katılaşıyor.

“Para da. Döviz elbette!”

O *valuta* dedi. Uygun Rusça sözcük bu. Almanca’dan türemiş olabilir.

“Dolar da mı? Dolar lazım size, savaşı Amerikalılar kazanacak!”

Küfrediyor, birisinin anasını düzüyor. Benimki değildir umarım. Alınmamaya kararlıyım.

Alaylı alaylı gülüyor: Dişleri bembeyaz, etobur dişleri.

“Dolarlar elbette!”

Sağ eliyle mavi kabanımı yakalıyor. Bu hareketi bir tehdit olarak yorumlamak mümkün; ya da bir uyarı.

“Akordeoncu’ya bir mesaj iletmeni istiyoruz...”

“Ben”den “biz”e geçişi anlamlı. İkinci mesaj. Tek değil; bir grup onlar, bir çete, gangster çetesi. Kısacası bir güç, iktidar.

“Söyle bakalım!”

Akordeoncu, akordeoncu işte: Buchenwald’de bir tane var. En azından sanatını icra eden tek biri var, bir Fransız. Karartma öñcesi bloktan bloğa koşar. Özellikle pazarları öğ-

leden sonra. Akordeon çalar: Fazladan bir ekmek, çorba, margarin karşılığında küçük resitaller verir. Birçok blok şefi onu kabul eder: Kamptakileri gevşetiyor, sıkıntılarını yatıştırıyor. Akordeon, halkın afyonunun yerini karşılıksız tutan bir şey.

Biz henüz karantinadayken, 62. blokta, Yves Darriet tanıştırmıştı bana Akordeoncu'yu.

"Dolar var onda, zulalamış," diyor Nikolay. "*Effekten-kammer*'den biz ayarladık ona enstrümanını. Çalmaya, akordeonla cebini doldurmaya devam etmek istiyorsa, gereken miktarı bize ödemesi lazım. Sakın aldatmaya kalkmasın bizi. Parmaklarını, tek tek, her gün bir tanesini kırmadan önce, son uyarı bu!"

"Niçin ben?"

"Niçin sen ne?"

Açıklıyorum:

"Niçin beni seçtin ki..."

Sözümü kesiyor.

"Biz seni seçtik! Çünkü sen onu ta karantinadan beri tanıyorsun, çünkü senin bu işte hiç çıkarın olmadığını, senin tarafsız olduğunu o da, biz de biliyoruz. Hem sen bir *Prominent*'sin, Seifert seni seviyor, bunu biliyoruz, güven uyandırıyor bu."

Böbürlenebilirdim ama yapmıyorum. Canımı sıkıyor bu.

Ama belki, Kaminsky beni ortadan kaybetmek zorunda kalırsa bu işten de çekip çıkarmış olur.

"Pis bir işle canımı sıkamak istemiyorum," diyorum ona. "Karar vermem için iki gün ver bana."

"İki gün ne eder?"

"Kırk sekiz saat eder. Bugün pazar, salı günü yanıtımı öğreneceksin. Şu andan itibaren onu rahat bırakın!"

Başını sallıyor, kabul ediyor.

"Şu andan itibaren, gözümüz onun üzerinde. Dolarlarını başka yere zulalamaya kalkmasın: Gözümüzden ayırmayacağız onu!"

Dolarların, tabii eğer dolar varsa -var ama elbette- enstrümanın içinde, hapishaneden hapishaneye yolculukları sı-

rasına yanından ayırmadığı akordeonun içinde saklı olduğunu hayal ediyorum.

Ama benim sorunum değil bu.

Nikolay çekip gidiyor, sonra hemen geri dönüyor.

“Senin profesör artık gözlerini açmıyor.”

“Açmıyor,” diyorum, “ama görüyor. Gözlerini açmadan açık seçik görüyor.”

Ne demek istediğimi anlamıyor ama önemi yok.

“Çağır senin *Raskolnik*’i,” diyor, “ama tek laf etme!”

Gecenin içine dalıp kayboluyor.

“Kasketini fark ettin mi?” diye soruyor bana Otto, bir süre sonra.

Yanıma geldi. Benim için *Revier*’e gitme zamanı geldi.

“Bir NKVD kasketi, evet! Nikolay bununla çok gurur duyar. Özel polis birliklerinin subay şapkası...”

“Böylece,” diye sözümü kesiyor Otto, “şapka değiştirmeden statü değiştirebilirdi: Bir Nazi kampında mahkûm olmak yerine bir Sovyet kampında gardiyan olabilirdi.”

Omuzlarımın çevresinde buz gibi bir soğuk hissediyorum.

“Ne demek istiyorsun Otto?”

“Söylediğimi: SSCB’de kamplar var...”

Yüzüne bakıyorum.

“Biliyorum... Yazarlar söz etti kamplardan... Gorki bahsetti, Beyaz Deniz’deki kanalın yapımı dolayısıyla. Adli mahkûmlar kamplara gidiyor, hapiste aptal aptal küflenmek yerine orada yararlı işlerde çalışıyorlar. Çalışarak yoluyla yeniden eğitime kampları...”

Nazi söz dağarcığını anıştıran bir sözünü telaffuz ettiğimin farkındayım: *Umschulungslager*, yeniden eğitim kampı.

Otto gülümsüyor.

“Evet... *Umschulung*... Diktatörlüklerin saplantısı bu yeniden eğitim! Ama seninle tartışmak istemiyorum: Beni anlamayı reddetmeye kararlısın sen. Seni kamptaki bir Rus’la tanıştıtabilirim, önemli biri. Bir *Raskolnik*, gerçekten, bir ‘imanlı moruk’. Bir şahit, ama yalnızca İsa’nın şahidi değil... Sana Sibirya’yı anlatır!”

“Sibirya’yı biliyorum,” diyorum büyük bir öfkeyle. “Tolstoy’u, Dostoyevski’yi okudum...”

“O çarın zindanıydı... Benim *Raskolnik* sana Sovyet zindanlarını anlatacak!”

Kaybedecek bir dakikam bile yok: Gecikirsem Kaminsky öfkelenecek.

“Dinle,” diyorum ona, “önemli bir randevum var, orda, hemen, *Revier*’de... Tüm bunları gelecek pazar anlatırsın bana.”

Dondurucu rüzgârdan korunmak için kabanının yakasını kaldırarak, başını omuzlarının arasına gömerek çekip gidiyor Otto.

Ertesi pazar beni Maurice Halbwachs’ın ranzasının dibinde bekliyor.

“Eee,” diyorum, “senin *Raskolnik*’i ne zaman göreceğim?” Pek rahat değil. Bakışlarını kaçırıyor.

“İstemiyor,” diyor uzun bir duraksamadan sonra.

Sözlerine devam etsin diye bekliyorum, duraklıyor.

“Bir komünistle konuşmayacak,” diyor aceleci bir sesle. Gülümsemek için zorluyor kendini.

“Genç bir İspanyol komünisti bile olsa, konuşmayacak!”

“Bu saçmalık da neyin nesi?”

“Sen gerçeği duymayı asla istemeyeceksin. Üstelik Alman dostlarına bahsedebilirsin, böyle bir risk var, burada öldürme hakkına sahip olan onlar. Senin *Arbeitsstatistik*’te çalıştığını öğrenince kesin olarak reddetti!”

Biraz şaşkın bir haldeyim, öfkeliyim.

“Yanıldığını söylemedin mi, güvence vermedin mi ona? Ne dedin ona?”

Başını sallıyor, elini omzuma koyuyor.

“Muhtemelen senin ona inanmayacağını, ama işittiklerini kendine saklayacağını, kimseye söz etmeyeceğini söyledim!”

İntikam almak istiyorum.

“Senin *Raskolnik* tuhaf bir tanık! Pek cesur değil...”

“Senin tepkini de tahmin etti,” diyor Otto. “Bunun bir cesaret sorunu olmadığını söylememi rica etti. Ama dinlemek istemeyen, anlayamayacak birine söz etmenin yararsız olduğunu söyledi. Bir gün sen de anlayacaksın, buna emin.”

Ayaktayız, artık susuyoruz, Maurice Halbwachs'ın ranzasına yaslanmışız.

Raskolnik'i anlamak istemeyeceğim, dinleyemeyeceğim doğru. Gerçekten samimi olmak gerekirse, “imanlı moruğun” reddi bir anlamda içimi yatıştırmıştı. Onun sessizliği, benim gönüllü sağırlığını içinde huzurlu kalmamı sağlıyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

*Schön war die Zeit
Da wir uns geliebt...*¹

Yol boyunca kar üzerinde yürürken sendeliyorum. Belki şaşkınlıktan ya da birdenbire üşüşen duygulardan.

Bir şey olduğu kesin.

Revier barakalarının dikildiği küçük koruluğa doğru koşarken, beklenmedik bir anda Zarah Leander'in sesi ulaşıyor. Üzerime çöküyor, sıcak, insanı saran, altın parıltılı ve esmer; omza konan bir kolun şefkati gibi kavırıyor beni, yumuşak ipekten bir eşarbin ılıkılığı gibi.

Sanki yalnızca bana sesleniyor, sanki benim kulağıma aşk sözcükleri fısıldıyor, "*Schön war die Zeit, da wir uns geliebt...*", dokunaklı bir bayağılığı var, özlem dolu evrensel bir ıssızlık, boşluk...

Aslında, Zarah Leander'in bakırımsı sesini bütün kampa yayan, SS'lerin emirlerini yüksek sesle ve güçlü biçimde aktarmakla görevli hoparlör ağı. Yatakhanelerden, yemekhanelerden, blok şeflerinin ve kapo'ların kulübelerinden, sayım alanından da işitiliyor. Her yerden, Buchenwald'in en ücra köşesine kadar her yerden işitiliyor.

Küçük Kamp'ın hela barakası hariç. Hoparlör sistemine bağlı olmayan, SS gücünden kaçmış tek bina.

Yukarda, kampın anıtsal girişine hâkim olan kontrol kulesinde, bu gümbür gümbür sesi ortalığa salıveren *Rapportführer*, yine de yalnızca bizim mahremiyetimize, yalnızlığımıza hitap ediyor.

Dengeme yeniden kavuşuyorum, duyularıma da yeniden kavuşuyorum.

¹ (Alm.) Ne güzeldi o zaman, birbirimizi onca sevdiğimiziz. (Y.N.)

Ses beni şaşırttığında, kulağıma konuşan bu ses, Etersberg'in tüm tepesinde yayılırken, revir barakalarını, *Revier*'i ve farklı amaçlarla kullanılan büyük bir salonu çevreleyen koruluğun sınırına varıyordum. Bu salon, sinema -Kino- olduğu gibi, gerektiğinde, sevk için ya da herhangi bir kitlesel operasyon için, örneğin genel angarya çalışması ya da aşılama için seçilen kampçıların toplanma yeri olarak da kullanılıyordu.

Bu akşam revire doğru hızlı adımlarla yürüyorum. Kaminsky'yle randevum var; lazım olan ölüyle de randevum var.

"Bu orospu çocuğu astsubay SS, her pazar yaptığı gibi bu pazar da Zarah Leander koyar umarım!" diye bağırmıştı Sebastián Manglano, biraz önce.

40. bloğun yemekhanesinde oyunun provası devam ediyordu. Ama biz oradan uzaklaşmıştık. *Maçorka* izmariti tütürüyorduk. Titiz bir eşitlik gereği, herkese bir nefes. Hile yapmak söz konusu olamaz, eldeki koz çok önemliydi. Dost olmanın, ölümüne dostluğun bir önemi yok, hepimiz gözümüzü sigaranın ince silindiri üzerindeki kızılımsı kor halkasının ilerleyişine dikmiştik. Kimse kimsenin daha uzun bir soluk çekmesine izin vermiyor!

*! Ay que trabajo me cuesta
quererte como te quiero!¹*

Yemekhaneden hâlâ Lorca'nın sözleri geliyor, ama ezbere söyleyen Manglano değil.

Aslında kimse okumuyor: Şarkı söyleniyor, ezgiyle okunuyor. Lorca'nın şiiri iç ritmiyle, gizil müzikal söylenişiyse Endülüs popüler *copla*'sına öyle yakın ki, ezgili bir versiyonu çok kolay.

Ama şarkıyı söyleyen Manglano değil. Çok genç bir İspanyol tutuklu Paquito.

Paquito Fransa'nın güneyinde, Alman Ordusu'nun bir arama operasyonu sırasında tutuklanmış. Hangi nedenle bilmiyorum, öyle çok neden var ki bunları asla öğrenemedim,

¹ (İsp.) Ah nasıl da zorlu bir uğraş / seni sevdiğim gibi sevmek. (Y.N.)

ailesi tarafından amca ya da yaşça büyük bir kuzene emanet edilmiş. O da Ariège'deki bir İspanyol oduncu kampında çalışıyormuş. Söz konusu kamp, bir gerilla birliğine üs ve kamuflaj olarak hizmet ettiğinden, ordu ve Nazi *Feldgendarmarie* bölgede bir arama tarama operasyonuna girişmişler.

Uzun lafın kısası, Paquito Buchenwald'deyken on altı yaşındaydı.

Cılız ve sevimli bir oğlandı. Onu *Schneidereit*'ye, bizim çulların üstünkörü onarıldığı terzihane *kommando*'suna ayırmıştık. Orada, eğer *Prominent*'seniz ve karşılığını ödeyecek imkânınız (tütün, margarin, içki) varsa, kendinize ısmarlama giysi bile diktirebilirdiniz.

Açlıktan ve bazı angaryaların ölümcül risklerinden kurtulan Paquito, biz İspanyollar gösteri düzenlemeye başladığımız andan itibaren ünlü oldu. Çünkü kadın rollerinde oynuyordu. Daha doğrusu dişi rolü, biricik rol olan ezeli kadın, *das Ewigweibliche* rolü.

İnce, düzgün vücut hatlı, yüzü makyajlı ve peruklu, kumaş parçalarından kendi diktiği fırfırlı ve benekli Endülüs giysisi giymiş, hâlâ çocuksu tınıları olan yakın güzel bir sese sahip Paquito, yanılısama yaratabiliyordu.

O, ete kemiğe bürünmüş bir yanılısamaydı, hatta dişiliğin çarpıcı yanılısamasıydı.

Genel olarak bizim gösteriler yalnızca küçük İspanyol topluluğuna yönelikti, topluluğa aidiyetin, ortak belleğin nostaljik tesellisi oluyordu gösteriler. Kültürel ve politik yakınlık gibi haklı gerekçelerle, kamptaki Fransızlar da genellikle seyrediyordu. Özellikle sınır bölgelerinden olan Fransızlar, Oksitanlar ve Euskal Herria.

Paquito'nun başarısı en geniş çevrelerce hemen öğrenildi ve kulaktan kulağa yayıldı. Ünü Buchenwald'de çok çabuk duyuldu. Bazı pazar öğleden sonraları, insanları gerçekten de geri çevirmemiz gerekti.

Bu başarı, hayal edilebileceği gibi, ikircildi. Buna yol açan şey, yalnızca şiir ve popüler şarkı zevki değildi. Bu gösterinin yapıldığı blokların yemekhanelerinde –ya da iç idarenin kimi zaman bize verdiği *Revier*'in ve *Kino*'nun daha

geniş salonlarında– Paquito, adamların gözlerinde çılgınca arzunun gökkuşağını tutuşturuyordu.

Kadınlardan hoşlananlar, bu androjin oğlan çocuğu fiğürüne, bir türlü kurtulamadıkları acılarını, doyurulmamış arzularını, gerçekleşmesi olanaksız düşlerini yansıtıyorlardı. Geneleve yalnızca birkaç yüz Alman tutuklu girebildiğinden, geri kalan binlercesi anılara ve otuzbir çekmeye mahkûmdu. Ayrıca, sürekli bir arada olmak, bitkinlik ve ümitsizlik, Buchenwald plebleri için bunu neredeyse imkânsız kılıyordu – en azından sonuna kadar götürmek ve boşalmak gücü.

Zevk alarak mastürbasyon yapabilmek için yalnızlık gerekiyordu elbette. Özel bir kulübe olmalıydı –homoseksüel zevk için de bu gerekliydi–, bu cennete yalnızca blok şefleri ve bazı *kapo*’lar girebiliyordu.

Dolayısıyla, gündelik yaşamın tüm diğer alanlarında olduğu gibi cinsellik de Buchenwald’de sınıfsal farklılıklarla belirleniyordu.

Daha doğrusu, kast farklılıklarıyla.

Kadınlardan hiç hoşlanmamış olanlar ya da artık böyle bir zevk almayanlar, bu arzu fırtınasından artık kamçılanmayanlar, erkekliğin, sürekli erkeklerle birlikte olmanın acımasız, yoğun, kısıtlayıcı evreninde geçen uzun yıllardan sonra, yırtık pırtık dişi çulları altında, kendisini karşısında oturanların fantezisine sunan genç ve esnek bir oğlan çocuğunun bedenini keşfetmeye çalışarak, Paquito’ya yuvalarından fırlamış, yakınan, boş gözlerle bakıyorlar, kamışlarını sıvazlıyorlardı.

Kimi zaman ortam geriliyor, neredeyse dramatik bir hal alıyordu; soluk alıp verişler hep birlikte hırıltıya dönüşüyor, hava ağırlaşıyordu.

Paquito sonunda korkmuştu. Bu oyunu sona erdirmeye karar verdi.

Bu sonuncu gösteri için, –bunu biz hazırlamıştık– doğaçlama sahne üzerinde kımıldamadan duracaktı, ne kalçalarını oynatacak ne de fırıl fırıl dönen etekler giyecekti, yalnızca Lorca’nın birkaç şiirini *a cappella* okuyacaktı.

Aralık ayının o pazar günü, yemekhanenin ucunda işte bu şiiri ezberlemekteydi.

*! Ay que trabajo me cuesta
quererte como te quiero!
Por tu amor me duele el aire,
el corazón
Y el sombrero.*

Bu şiir, bizi daha Madrid'deyken, çocuksu keşiflerin geçici cennetindeyken büyülemişti. Metnin gerçekdışı denebilecek tuhaflığından başka ("Ah, ne zahmetli şey, / benim sevdiğim gibi sevmek seni! / senin aşkınla başım dertte, havada, / kalpte, / şapkada!"), Lorca'yı evde, maun ve pelesenkten büyük yemek salonunda başka davetlilerle birlikte yemek yerden görmüş olmam da bu dizlere bir cazibe ekliyordu.

Smith Semprunların evinde, bu dizeleri güzel kuzinimiz Moraima'ya okuyorduk. Tedirgin etmeden ilanı aşta bulunarak güldürmeye çalışıyorduk onu.

Özellikle şiirin sonu etkiliyordu bizi.

*... y esta tristeza de hilo
blanco, para hacer pañuelos...*

Bu son iki dize ("...ve bu ip gibi hüznün, beyaz, mendiller yapabilmek için...") bizi eskiden, şiirsel gizemin sınırında, düşüncelere boğuyordu.

Yıllar sonra da bir şey değişmemişti.

Buchenwald'deki 40. bloğun C kanadının yemekhanesinde, Paquito'nun ahenkli sesinin Lorca'dan şiir okuduğunu işittikçe, geçmişin o canlı ürpertisi, yaşama yorgunluğunun donukluğuna, daimi açlığın neden olduğu bulantıya sızıyor, sonluluğun sonsuz huzuruna kalleşçe özlem duyan bir ruhun, bedende bir an için bile olsa durmasını sağlıyordu.

"Pazar günleri gelen o orospu çocuğu umarım bize Zarah Lander plakları çalar!" diye haykırmıştı Sebastián.

Şaşırmıştım. Niçin? Pazar günlerinin sonu gelmez nakaratlarından bıkmamış mıydı?

Omuz silkmişti, kestirip atan bir ses tonuyla konuşuyordu benimle.

“Sözlerden bana ne! Bir şey anladığım yok... Ama ses si-
kimi kaldırıyor... Otuzbir çekmeme yardım ediyor!”

Sebastián Manglano bana Vallecas’daki haytaları hatırlatıyordu, proleterlerin ya da işsizlerin oğullarını; vaktiyle, Madrid’in dışındaki işçi mahallesinden kalkıp Retiro bahçelerine kadar gelen ve güneşli kış günlerinin koyu mavi gökyüzü altında, Salamanca Mahallesi’ndeki burjuva çocuklarıyla yaptığımız futbol maçlarını bozan o çocukları hatırlatıyordu. Manglano da onlar gibi cinsellikle ilgili şeylerden kaba bir sadelikle söz ediyordu.

“Pazar öğleden sonraları,” diye açıklıyor, “benim için olağanüstü güzel. Sen, karartmaya kadar toz oluyorsun ortalıktan, toplantıların, tartışmaların var senin, Partin var, dostların, moruk profesörün: mükemmel. Benimse Parti canımı sıkıyor, boş gevezelikten başka bir şey değil. Bana yapılması gerekeni söylesinler yeter. Bir yığın lafa gerek yok, öyle değil mi? Komüntern’in marşını hatırlıyor musun? *Nutuk* değil, *ekmek*! Perspektif basit. Görüyorsun, sizin dilinizdeki bazı sözleri ben de biliyorum. Perspektif, kolay: Dövüşmek gerek. Düşman da, lanet olsun, kuşkuya yer yok: faşolar...”

Manglano’nun sözünü bir an kesmem gerek: “Faşolar”, ne düşünürseniz düşünün, bir anakronizm değil. “Faşistler” sözünün bu bildik kısaltması gerçekte benim Manglano’yla konuştuğum tarihten çok sonraları çıkmış olsa da, yine de bu bir anakronizm değil, bir çeviri. İspanyolca’da, 1936 iç savaşından beri faşistlere *fachas* denir. Manglano bana bizim dilimizde, “*Y el enemigos, ! coño, ya sabe: los fachas!*” demişti. Yani *fachas* karşılığı olarak “faşolar”: makul ve kişisel bir çeviri.

“Düşmanın da, lanet olsun,” diyor Manglano, “faşolar olduğunu biliyoruz! Bu yüzden, Gustloff montaj zincirinde, sivil *Meister*’lerin ve SS astsubaylarının sırtı dönükken, sorumlu Alman arkadaşın gelip de ürettiğimiz otomatik tüfeğin bir parçasını bozmamızı istediğinde, uzun uzun söylevle-
re gerek yok! Onun bütün zinciri dolaşıp tüm tesviyecileri, frezecileri gidip gördüğünü biliyorum, bizlerin en iyi uzman-

lar olduğumuzu, komünist olduğumuzu biliyorum, hepimizin, ve her birimizin üzerinde çalıştığı parçada milimetrik bir hata yapacağını ve sonuçta, üretim zincirinin bitiminde tüfeğin kısa sürede kullanılamaz hale geleceğini biliyorum... Bu kabulüm, bunun için buradayım ben, Gustloff sıcağına bunun için katlanıyoruz, o yüzden ordaysız! Neyse, sadede geliyorum: Pazar öğleden sonraları olağanüstü! Sen gidiyorsun, ranza sırf bana kalıyor... Erişteli çorbanın üstüne bir siesta: Mutluluk bu dostum! Ama önce iyi bir karni lazım!"

Çok hızlı anlattığımın farkındayım: *Paja*'nın karşılığı olarak "karni" gayet iyi. Sözcüğü sözcüğüne çeviri. Ama kötü çeviri yine de. Çünkü *paja*, *hacerse una paja*, "karni-ni yetiştirmek", otuzbir çekmek demek. Ama Manglano'nun konuştuğu popüler dilin zenginliğini vermek pek güç. Şöyle diyordu: "*Después de la sopa de pasta, una siesta: la dicha, macho. A tocarse la picha, ! la gran paja!*"¹

Zarah Lander o sırada araya giriyor; daha doğrusu sesi. Manglano onun sesini tahrik edici buluyor: Karni'nin büyümesini kolaylaştırıyor!

Maçorka izmaritimizi bitiriyoruz, dudaklarımız yanarcasına son nefesleri çekiyoruz. Ona iyi şanslar diliyorum: Kontrol kulesinde görevli SS astsubayı, Zarah Lander şarkılarını seven olsun; İskender'i formunda olsun! Manglano kendi erkeklik organına bu adı verdi: İskender. Nedenini sordüğümde bana acıyarak bakmıştı: *Pero vamos! Alejandro Magno!* "Bak hele, anlamıyor musun! Büyük İskender!" Manglano, aletin büyüklüğünden çocukça bir gurur duyuyordu. Ayrıca aletin formda olması da şarttı. İskender'in dönem dönem zayıf düşmesi bu son zamanlarda onun canını sıkmış, sıkıntılı ve dikkatli bir bekleyişe yol açmıştı. Ama İskender daima geri geliyordu, güçsüzlüğün hiçliğinden dirilerek... En azından o aralık ayının pazar gününe kadar hep böyle olmuştu.

Aniden, yemekhanenin hoparlörü boğuk bir sesi dışarı tükürüyor. Hemen ardından, Zarah Leander'in saf, pes, insanı saran sesi işitiliyor.

¹ (İsp.) Makarna çorbasından sonra bir siesta: sözü edilen maço. Diken batması! Kocaman karni! (Y.N.)

*So stelle ich die Liebe vor,
Ich bin nicht mehr allein...¹*

“Dal Sebastián, dal içeri!” diyorum ona. “Kamışı büyütmenin tam zamanı!”

Gerçekten de yatakhaneye dalıyor, kocaman, vahşi bir kahkahayla ranzanın tatlı pazar yalnızlığına dalıyor.

¹ (Alm.) Ben aşkı böyle hayal ediyorum, artık yalnız değilim... (Y.N.)

“Saat altıda *Revier*’de,” demişti Kaminsky.

Ordayım işte.

Kamptaki tutsaklar, kabul ve muayene barakasının girişinde itişip kakışıyor, fır dönen gruplar halinde içeriye sızmaya çalışıyorlar. Her yandan itişiyorlar, her dilden bağıryorlardı. Emir sözcüklerine ve her anlama gelen ifadelere indirgenmiş Almanca, Buchenwald’de iletişimin, dolayısıyla emretmenin karman çorman dili halini almış olsa da, herkes, öfkesini ya da sıkıntısını ifade etmek, lanet yağdırıp küfürler savurmak için anadiline geri dönüyordu.

Genç Rus hastabakıcılardan oluşan bir hizmet birliği, sövüp sayarak ve itip kakarak, gelmekte ola tutsak yığını yönlendiriyor ve girişleri denetliyordu.

En önce geri çevrilenler, koğuşlardan çıkar çıkmaz, kaçınılmaz olarak ayakkabılara yapışan karı temizlemeyi akıl etmemiş ya da başaramamış olanlardı. Bu konuda SS yönetmeliği kesindi: Ayakkabıları temiz olmayan kimse barakalara giremez.

Revier’de bu kurala uymak özellikle önemliydi. Burası, SS subaylarının denetim ve teftiş haklarını kullandıkları, dolayısıyla baskı güçlerini sistemli biçimde her gün hâlâ uyguladıkları, kamp içindeki tek binaydı. Revir barakalarının içinde çamurlu çizme ya da ayakkabı sayısının fazlalığı, genel misillemeye yol açabilirdi ki bunun da sonuçlarını öngörmek olanaksızdı, ama zararlı olacağı kesindi.

Bu nedenle ayakkabıları temiz olmayanlar dışarıya, bu amaçla öngörülmüş demirden çubuklar üzerinde pabuçlarını sertçe sürtmeye gönderiliyorlardı. Böylece pabuçlara yapışmış olan kar ve çamur tabakalarından kurtulacaklardı.

Gece kulüplerinin, kumarhanelerin ve özel zevklere ayrılmış diğer yerlerin kapısındaki korumalar gibi hızlı ve kesin davranan hizmet birliğindeki genç Rusların geri püskürttüğü ikinci grup, bir *Schonung*, yani çalışma muafiyeti pusulası elde etme umuduyla *Revier*'e sık sık muayeneye gelenler oluyordu.

İçeri girmek isteyen küçük kalabalığın arasından bunları tanır tanımaz, bir hareket, bağırma ya da küfürle –hep aynı: Analarını düzmeye gönderiliyorlardı– sabıkalı ve tehlikeli beleşçileri kovuyorlardı. Asıl ayıklama ise ondan sonra başlıyordu.

Bazıları, *Revier*'e ilk kez geliyor olsalar da, pabuçları temiz olsa da, yani birinci barajı aşmak için gerekli iki koşulu yerine getirmiş olsalar da, derhal bloklarına gönderiliyorlardı. Çalışamayacak kadar kötü gözüküyorlardı. Doğru tedavi edilmemiş bir çıbanın derideki izlerini, bir SS astsubayın ya da yoldan çıkmış bir *kapo*'nun coplamalarının yol açtığı bereleri gösteriyorlardı; iş mahallinde beceriksizlik sonucu –çünkü kol emekçisi değillerdi, ama, kim bilir belki de üniversitede profesördüler– çekiç ya da kerpetenle incittikleri parmaklarını gösteriyorlardı.

Bunlar yeterli değildi: Geçici olarak çalışamaz durumda oldukları yeterince açık değildi.

Genç Rus hastabakıcılar tek tek herkesi değerlendirip kanıtları inceliyorlardı: Görünüşe bakıyorlardı elbette. Bu ümitsiz insanların derin acısını dinlemek için bulunmuyorlardı orada. Bu genç Ruslardan birinin, düzen görünümünü koruyabilmek için sağa sola rasgele vurmayı bir an için kesip o insanların bu kaba izdiham içinde, zaten ifade edilebilir bir şey olmayan taleplerini dikkate almalarını düşünebilir miyiz?

Ortak lehçe olan o ilkel dil içinde, hiç vakit kaybetmeden söylemeleri gereken şey, hem fazla muğlak hem de çoktu. Dolayısıyla, kelimenin tam anlamıyla kulak asılmayacak bir şeydi. Yaralanmış parmaklarını ya da bir türlü geçmek bilmeyen kan çıbanı yüzünden irin dolmuş koltukaltlarını gösteriyorlardı, ama aslında tüm bedenleri acı içindeydi: Ya-

şama engelini, yaşamanın güçlüğünü reddeden, bıkmış olan, aman dileyen şey, tüm bedenleriydi. Bir ya da iki günlük *Schonung*, yani çalışma molası, onlar için boğulurken başını sudan dışarı çıkarmak demekti. Koca bir kâse hava, güneşli manzara, insanı kapıp götüren akıntıya karşı koymaya devam edebilmek için yeniden kavuşulan güç. Bir günlük *Schonung* –Almanca bilmiyor olsa da, sözcüğün söz dağarcığındaki yan anlamlarından yararlanmayı bilmiyor olsalar da– birkaç saat fazladan uyumak demekti, yaşam şansının artması demekti. Çünkü toplama kampındaki ölümlerin çoğu –özellikle Yahudi halkının soykırımı için düzenlenmiş olan, ayıklama ve gaz odalarının bulunduğu Polonya’daki kamplardan söz etmiyorum elbette–, yani bu ölümlerin çoğu, Avrupa’nın her ülkesinden direnişçi, Avrupa’nın tüm orman ve dağlarında gerillalık yapmış on binlerce politik ölüm ne dayaktan, ne rasgele infazlardan, ne de işkenceden oldu: Bu insanların çoğu tükendiği için öldü, giderek büyüyen bir yaşama yorgunluğunu aşmanın aniden imkânsızlaşması sonucu öldü, bitap düşerek, tüm enerji ve ümit depoları yavaş yavaş imha oldukça yıkıldı onlar.

Revier’in kapısına yanaşmıştım, Rus hastabakıcıların oluşturduğu barajın ardında Kaminsky’nin silüetini seçmeyi umuyordum. İçeri girebilmek için onlarla tartışmaya niyetim yoktu.

Kaminsky oradaydı elbette.

Beni gördü, genç Ruslardan birine bir şeyler söyleyerek beni işaret etti.

Rus, aramızdakileri uzaklaştırıyor ve benim geçmeme izin vermeleri için bağırıyor. Tutsaklar gerçekten de açılıyorlar, geçiyorum. Aniden, bakışının benim kayıt numarama ve onun üzerinde bulunan S harfine takıldığını görüyorum. Ben yakınından geçerken, genç hastabakıcı alçak sesle Almanca bir şeyler söylüyor:

Der Akkordeonspieler ist da drinnen!

Baş hareketiyle bana barakanın içini işaret diyor. Akordeoncu, içerde.

Akordeoncu mu? Bu meseleyi biliyorsa, o da Nikolay'ın çetesinden demektir.

Neyse, Kaminsky'nin yanındaydım. O sırada bana seslendiklerini işitiyorum.

“Gérard, Gérard!” diyor ses.

Dönüyorum.

Muayene barakasına girmek için itişip kakışan tutukluların ön sıralarında bir Fransız var. Bana Gérard dediğine göre partiden bir arkadaş olabilir. Ama partiden biri değil, onları şahsen tanıyorum. En azından, bana Gérard diye seslenerek hitap edebileceklerin, Direniş sırasındaki bu kod adını bilenlerin yüzleri yabancı değil bana. Ama Parti'den olmasa da, beni Direniş'ten tanıyan biri de olabilir. Joigny'den mi yoksa? Tabou gerillasından mı? Yoksa Auxerre Hapishanesi'nden mi? Hemen tanıyamıyorum, ama simasını az çok çıkarabiliyorum: Auxerre Hapishanesi'nden tanıyor olmalıyım. Doğru, Olivier o, Auxerre Hapishanesi'nin ince uzun Olivier'si. Horteur Kardeşler olayında yakalanmıştı.

Yaklaşıyorum, Kaminsky endişeleniyor, ama bir şey demiyor, yaklaşmama izin veriyor.

“Olivier!” diyorum ona.

Sevinçten ürperiyor, yüzü aydınlanıyor. Hayatın örselediği, yaşlandırdığı, harabeye çevirdiği, kırış kırış yaptığı yüzü aydınlanıyor. Ölüm adına çalışan hayat çünkü, bu hayat, bizim hayatımız.

“Beni tanıdın mı?” diye bağıyor.

Hayır, onu tanımadım. Zaten tanınabilir halde değil. Etrafında dolaştım, onu tahmin ettim, onu yeniden oluşturdum. Olivier Cretté, Villeneuve-sur-Yonne'daki bir garajda tamirci, Horteur Kardeşler grubundan. Horteur Kardeşler'den birini kurşuna dizdiklerinde ben Auxerre'de, Auxerre Hapishanesi'nde idim. Auxerre Hapishanesi'ndeki Alman bölümünün tümü, Horteur Kardeşler'in en gencine veda etmek için antifaşist ve yurtsever sloganlar haykırıyorlar, *La Marseillaise*'i söylüyorlardı: tarifi imkânsız bir gürültü patırtı, haykırışlar, marşlar, demir parmaklıklara karavanalarla vurmalar.

Hayır, onu tanımadım. Ama ona tanınmaz halde olduğunu söyleyemem.

“Elbette,” diyorum. “Olivier Cretté, otomobil tamircisi.”

Adam neredeyse ağlayacak. Sevinçten elbette. Yalnız olmamanın sevincinden.

Kaminsky’ye sesleniyorum. Burada, benim arkadaş, *Reichsdeutscher*, Reich Alman’ı, *Lagerschutz* kolçağıyla, bir otorite, cisimleşmiş iktidar. Ona İspanyolca hitap ediyorum.

“*Aquel francés,*” diyorum, “*que entre. Le conozco: resistente.*”

Oradaki Fransız’ı, diyorum, şu içeri gireni, tanıyorum: Direniş’ten.

“*Aquel viejito?*”

Şu ufak tefek moruk mu, diye soruyor. Elbette o, o ufak tefek moruk, Olivier Cretté, otomobil tamircisi, olsa olsa otuzunda.

Kaminsky kesik kesik emirler veriyor. Rusça, çabuk olmak için. Zaten, *bistro* sözcüğünü defalarca tekrarladı. Nikolay’ın çetesine dahil olduğu su götürmez genç Rus, Olivier’yi tıbbi muayeneden ayıran son barajı da aşrtıyor.

“Sağ ol dostum!” diyor bana.

Benim numarama, ulusal kimlik harfime dikkatle bakıyor.

“İspanyol musun? Bilmiyordum... Neyse, nüfuzlu birisin sen.”

Başını sallıyor.

“Bunun beni şaşırtmadığını söyleyebilirim sana!”

Gizemli bir şey bu. Ama aydınlatacak vaktim yok. İsteğim de yok açıkçası. Kaminsky sabırsızlanıyor.

“Neyin var senin?” diye soruyorum.

“İshal. İyice kötüye gidiyorum... Dayanamıyorum artık!”

“Nerde çalışıyorsun?”

“Orada burada, ufak tefek işler! Ne iş verirlerse, sabahları sayım meydanında *kapo*’ların ihtiyacına göre...”

“Tamirci değil misin sen?”

“Tamirciyim,” diyor. “Kim ilgilenir bununla?”

“Ben,” diyorum.

Gözlerini fal taşı gibi açıyor.

“Tedavi ettir kendini. Sonra *Arbeit*’a gelip beni gör, orda çalışıyorum ben. Hangi gün olursa olsun, akşam sayımından hemen önce ya da sonra!”

“Gérard’ı mı sorayım?”

“Eğer karşına bir Fransız çıkarsa Gérard’ı sor; yoksa, İspanyol’u iste. Çok basit, her koşulda, ben ordayım, beni görürsün!”

Ama Kaminsky’nin canına tak dedi artık. Olivier’yi kolumdan tuttuğu gibi muayeneye götürüyor. Sonuna kadar kuralına uygun olması için Olivier’yi bugün nöbetçi olan tutsak Fransız doktorun bekleme kuyruğuna yerleştiriyor. Böylece derdini gerçekten ifade edebilecek.

Kaminsky beni önce revir *kapo*’suna götürdü. Ernst Busse, bir Alman komünist. Buchenwald’deki en kıdemli komünistlerden biri olduğunu anlamıştım.

İriyarı, saçları kökünden kazınmış, kare çeneli Busse, sıradan biri değildi elbette. Onu *Arbeit*’ta daha önce de görmüştüm, Seifert’i ziyarete geldiğinde. Bakışı unutulur gibi değildi: kararlı, ümitsiz bir soğukluk; buz gibi bir yoğunluk.

Selam alıp vermekle kaybedecek vakti yok.

“Seni ümitsizler salonuna yerleştireceğiz,” diyor bana. “Müstakbel cesedinin yanına.”

Kullandığı ifadeden dolayı özür dilemek ister gibi, eliyle bir hareket yapıyor. Ama ben anlıyorum, anladığımı görüyor, sözünü sürdürüyor:

“Anandan şanslı doğmuşsun, sırası gelmişken söyleyeyim. *Mit der Glückshaube bist du geboren!*”

Almanca deyimin Fransızca’dakinin aynı olduğunu fark ediyorum. Şansı belirtmek için İspanyolca’da kullanılan “kıçında çiçekle” deyimi bana hâlâ daha eğlenceli geliyor. Kıçtan söz eden Fransızca deyişler de var mı bilmiyorum. Kıçın etrafında dönüp duranlar yani. Buchenwald’de bu deyimleri bana öğretmek için biçilmiş kaftan Fernand Barizon’dur. Komünist bir arkadaş o, bir maden işçisi, eski Tugaycılardan. Daha sonra, çok daha sonra, bir kadın, çok

güzel bir kadın, -Paris'in halk ağzını, mizah ve dilsel buluşlarla dolu uydurma dili hâlâ tüm doğallığıyla, yapmacıksız ve özentiden uzak konuşan tek tanıdığım- şansı belirten şu ifadeleri karşımda kullanacaktır: "Kıçın madalyalarla donanmış senin!", ya da daha tuhafı, aynı zamanda da daha edepsizi: "Senin kıçın makarnayla donanmış!"

Velhasıl, Busse'ün bürosunda, Buchenwald'in *Revier* inde, karşılaştırmalı dilbilim saçmalıklarına kendimi bırakacak ne zamanım var ne olanağım.

Busse konuşmaya devam ediyor:

"Genç Fransız bu geceyi çıkaramaz! Yarın sabah, Berlin'den gelecek haberlere göre, ölüyü kendi adıyla ya da seninkiyle kaydetmeye için zamanımız olacak..."

Tüm bunları biliyorum, Kaminsky bana zaten açıklamıştı. Kuşkusuz Ernst Busse'ün derdi, bu olayda oynadığı rolü vurgulamak.

"Bu gece çıkabilecek tek sorun," diye ekliyor, "SS'lerin kafalarına esip *Revier*'e uğramaları olur. Doktorlardan birinin yaş gününü kutluyorlar. Geberene dek içerler. Böylesi durumlarda, kimi zaman, habersiz teftiş ziyaretleri düzenlerler, saat kaç olursa olsun... Kendilerini bir bok sanmak hoşlarına gidiyor. Eğer böyle olursa, sana bir iğne yaparız. Kafaya takma, ateşini yükseltiriz, hepsi bu. Ertesi gün tamamen kendine gelmiş olmazsın ama yaşıyor olacaksın."

Bana bakıyor.

"Şişman değilsin, bu doğru, ama can çekişen birine de benzemiyorsun, hem de hiç... Gerekirse, biraz sayıklaman iyi olur... Gelirlerse, senin vakanın bulaşıcı bir hastalık olmasından çekindiğimizi söyleriz. Bulaşıcı hastalıklardan dehşetle korkarlar..."

Hepsi bu. Hoşçakal der gibi bir işaret yapıyor. Kaminsky beni bürodan çıkartıp *Revier*'in koridorlarında bana eşlik ediyor.

"Senin biraz önceki moruk Fransız," diyor aniden, "boşuna çaba... Pek fazla vakti yok!"

Söylediği doğru elbette, ama bunu bana söylemesi canımı sıkıyor.

“Öncelikle, moruk değil o! Hem, kim bilebilir ki...”

Kaminsky omuz silkiyor.

“Bilinir elbette, hem de fazlasıyla... Bakışlarını gördün mü onun? Ruhunu teslim etmek üzere.”

Bakışlar; doğru.

Felaket geri dönüşsüz bir noktaya geldiğinde, ani değişim, delilik, bakışlardan anlaşılır. Aniden sönen, anlamsızlaşan, boşlaşan, ilgisizleşen bakıştan. Bakış, bir mevcudiyetin acılı, sıkıntılı, iç daraltıcı bile olsa kanıtı olmadığında; kendinde ve dünyada yokluğun işaretinden başka bir şey olmadığında... Bu durumda, yaşamakta ayak diremenin sanki anlamı yokmuş gibi, insanın kendini salıverdiği, direncini teslim etmekte olduğu anlaşılır; bu durumda, belki canlı, meraklı, kızgın, güleç olarak tanıdığımız bakışın yokluk içinde neye indirgendiğini kavranır. Meçhul, rasgele bir insanın ya da kişisel tarihi bilinen bir yoldaşın, Gorgo'nun¹ şaşırtan büyüleyiciliğiyle hiçliğin sersemliğine gömülmekte olduğu anlaşılır.

“Boşuna,” diye tekrarlıyor Kaminsky.

Bunu söylemesi canımı sıkıyor. Haklı elbette ama canımı sıkıyor.

“Bana göre değil,” diyorum, öfkeliyim.

Duruyor ve bakışlarını bana diyor, kaşları çatık.

“Ne demek istiyorsun?”

“Ne dediysem onu,” diyorum. “Bu kadar küçük, bu kadar önemsiz biçimde de olsa, onun yardımına koşmanın benim için gereksiz olmadığını.”

“Kendini daha iyi hissediyorsun, öyle mi? Hatta mükemmel hissediyorsun değil mi?”

“Hayır, öyle değil. Ama öyle olsa bile, yasak mı ki?”

“Yasak değil, gereksiz! Bir küçük burjuva lüksü!”

Kleinbürgerlich demedi, daha kötüsünü söyledi. *Spießbürgerlich* dedi, bu sözcük, genellikle bu “küçük burjuva” sıfatına atfedilen soysuzluk, dar kafalılık, bencillik yan anlamlarını şiddetlendirir.

Ne demek istediğini biliyorum, daha önce bunu tartış-

¹ Gorgo: Yunan mitolojisinde, bakışları ile insanı taşa çevirdiğine inanılan yılan saçlı, korkunç dişi yaratık. (Y.N.)

mıştık. Ona göre, başkasına iyilik bile olsa bir şey yaparak kendini mutlu hissetmek, gülünç ve saçmadır, önem taşımaz. Burada bir ahlak varsa, merhamet, acıma ahlakı değildir bu, bireysel bir ahlak asla değildir. Dayanışma ahlakıdır. Direniş dayanışması elbette: kolektif bir direniş ahlakı. Geçici ve eğreti kuşkusuz, ama zorlayıcı. Başka tarihsel koşullara uygulanabilir bir şey değil, ama Buchenwald'de gerekli.

“Buraya geldiğinden beri,” diyorum ona, “artık iş işten geçmiş olsa bile, ekmeğini bir yoldaşla hiç paylaşmadın mı? Başkasının hayatta kalmasını önemseyerek, gereksiz bir davranışta hiç bulunmadın mı?”

Omuzlarını silkiyor: Elbette onun da başına geldi!

“O başka bir dönemdi... ‘Yeşil üçgenler’di onlar, suçlular komuta ediyordu, bugünkü Direniş yapımız o zaman yoktu. Bireysel eylem, bireysel olarak örnek olmak önemliydi...”

Sözünü kesiyorum.

“Sözünü ettiğin yapılar yasadışı... Etkileri, ne kadar önemli olsalar da, her zaman görünür değildir; kamptakilerin çoğu onları bilmez ya da yanlış yorumlar. Buna karşılık, görünür olan şey, sizin özel statünüz, *Prominenten* olarak ayrıcalıklarınız... Gereksiz bir iyi davranış, zaman zaman hiç de fena olmaz.”

Revier koridorlarının sonuna geldik galiba. Bana bir kapıyı gösteriyor.

“Orada, seni bekliyorlar.”

Koluma sarılıyor.

“Can çekişenler ve cesetler arasında geçireceğin bu gece uzun sürecek... Üstelik iğrenç kokar, bok ve ölüm kokar... Kafanı dağıtmak için ne düşüneceksin?”

Soru sormuyor aslında, hoşçakal demenin bir biçimi bu. Beni bekledikleri *Revier* salonuna giriyorum.

Giysilerimi vestiyer gibi bir yere bırakmamı söylüyorlar. Karşılığında verdikleri pürtüklü kumaştan yakasız, dar gömlek, İspanyolca'dan kelimesi kelimesine çevirirsem, edep yerlerimi (başka deyişle, cinsel organlarımı) gizleyemeyecek kadar kısa.

Gerekirse yerini alacağım ölüm döşeğindeki kişinin yanına yatırıyorlar beni.

Ben onun adıyla yaşayacağım, o benim adımla ölecek. Kısacası, ben yaşamaya devam edebileyim diye o ölümünü bana verecek. Adlarımızı değiş tokuş edeceğiz, az şey değil bu. O benim adımla yok olup gidecek; ben onun adıyla hayatta kalacağım, eğer mümkünse...

Berlin'in isteğinin gerçekten endişe verici olması durumunda adımın ne olacağını bilmek tüylerimi diken diken ediyor – güldürebilirdi de, iç gıcıklayıcı ve delice bir gülüşle.

Ranzaya, Kaminsky'nin bu sabah dediği gibi, lazım olan ölünün yanına uzanır uzanmaz, ki aslında sadece ölüm döşeğinde olan bir ölünün yanına uzandığımda, yüzünü görmek istedim onun. Bunun haklı bir merak olduğu kabul edilebilir.

Ama bana sırtını dönmüştü, çıplak yatan zayıf biri – muhtemelen yaşamın ötesine çoktan geçmiş olanlardan sert kumaştan yapılma gömlekleri alınıyordu. Gri ve buruşuk deri kaplı iskelet, baldırları ve kalçaları kurumuş ama hâlâ dışkı kokan bir sıvı tabakasıyla kaplanıp koyu bir renk almıştı.

Gövdesini yavaş yavaş döndürdüm.

Beklemem gerekiyordu.

“Senin yaşında, aranızda olsa olsa birkaç hafta vardır,” demişti Kaminsky bu sabah, buldukları, bana çok uygun görülen ölüden söz ederken. “Görülmedik bir şans, senin gibi bir öğrenci, üstelik Parisli!”

Aklıma gelmeliydi. Doğru olamayacak kadar rezilceydi, ama doğruyd.

Ona rastladığım ortak hela barakasında iki pazardır göremediğim genç Müslüman Fransız'ın yanına uzanmıştım. François L.'nin yanına uzanmıştım.

Sonunda adını öğrenmiştim, bana söylemişti. Şaşkın bir kahkaha atarak dişlerimi gıcırdatma nedenim buydu.

Çünkü, Compiègne'den benimle aynı sevkte Buchenwald'e varmış, kamptaki kayıt sırası benim numaramın birkaç rakam sonrası olmuş François, Fransız Milisi'nin en ak-

tif ve en tehlikeli şeflerinden birinin oğluydu, kuşkusuz isyan etmiş ve reddedilmişti ama onun oğluydu işte.

Gerekirse ben, hayatta kalmak için, Nazi yanlısı bir milisin adını taşıyacaktım.

Gövdesini iyice çevirdim, yüzüne bakabilmek için, bana yüzünü göstermesi için.

Artık kurumuş olan, sıvı bok bulaşmış kalçalarını görmemek değildi yalnızca amacım. Aynı zamanda yaşamın olası irkilişlerini, atışlarını da görmek istiyordum; tabii eğer bu kısa, neredeyse fark edilmez soluk, damarlarda tesadüfen akan bu kan, bu kasılmalı hareketler hâlâ böyle adlandırılabilirse...

Onun son sözlerini işitmek istiyordum, tabii eğer son sözleri olacaksa.

Onun yanına uzanmış, bu yüzde yaşamın son belirtilelerini kolluyorum.

Yakalanmamdan hemen önceki haftalarda tekrar okumak için yanımda taşıdığım *Umut*'taki bir bölüm beni sarsmıştı.

André Malraux'nun yaratmış olduğu ve komuta ettiği uluslararası filonun bir uçağı, Franco'nun avcı uçaklarına hedef olur ve yanarak üsse geri döner. Yere inmeyi başarır, ama alevler uçağı yiyip bitirir. Uçağın kalıntıları arasından yaralılar ve ölümler çıkarılır. Marcelino'nun cesedi de bunların arasındadır. "Esnasinden yediğı bir kurşunla öldüğünden üzerinde pek bir kan yoktur," diye yazar Malraux. "Kimsenin kapatmadığı gözlerindeki bakışların trajik sabitliğine rağmen, ölümün ısıltısına rağmen, maske güzeldi."

Marcelino'nun cesedi, havaalanı barındaki masalardan birine yatırılır. Onu seyreden İspanyol garson kadınlardan biri şöyle der: "Ruhu görebilmek için en azından bir saat gerekiyor." Malraux da, biraz ilerde şöyle der: "İnsanların asıl yüzleri ölümden ancak bir saat sonra maskesinin altından kendini göstermeye başlar."

François L.'ye bakıyor ve *Umut*'taki o sayfayı düşünüyordum.

Ruhu onu çoktan terk etmişti, bundan emindim. Gerçek yüzü çoktan bozulmuş, tahrip olmuştu, o gerçek yüz bu

korkunç maskeden artık bir daha asla fıskırmayacaktı. Maske trajik değil, müstehcendi. François'nın yüzünün gerilmiş, çökmüş hatlarını artık hiçbir sükûnet yumuşatamazdı. Allak bullak olmuş, hoşnutsuz, gereksiz öfke dolu bu bakışta artık bir huzur tahayyül etmek mümkün değildi. François henüz ölmemişti ama çoktan terk edilmişti.

Terk eden kimdi, Tanrım? Bu eziyet çekmiş, kirletilmiş bedeni, yakında bir krematoryum fırınında yanacak olan, kuru tahta gibi kırılan dayanıksız iskeleti terk etmiş olan onun ruhu muydu? Adalete tutkun, gururlu ve soylu bu ruhu kim terk etmişti?

Bana anlatmıştı François. Gestapo onu yakaladığında ve kimliğini saptadığında, Alman polisler babasına, o sadık müttetiklerine, baskı faaliyetlerinin o etkin işbirlikçisine, ne ona yapılmasını istediğini sormuşlar. Korumalı mıymışlar? Bir istisna yapmaya hazırlarmış. “Ötekilere yaptığınızı yapın, özel bir merhamet göstermeyin, sıradan bir düşman gibi davranın,” yanıtını vermiş edebiyat doçenti, klasik kültüre ve Fransız nesrine tutkun baba. “Nesirdeki kusursuzluğun sağcılar çekmesi çılgınca bir şey!” diyerek kahkahayı basmıştı François, ortak helaların barakasındaki konuşmamız sırasında. Bitmek bilmeyen ve tek konuşmamız bu olmuştu. O gün bana Jacques Chardonne'dan, iki yıl önce Weimar'da, Joseph Goebbels'in başkanlığındaki bir yazarlar kongresinde onun da bulunmuş olduğundan söz etmişti bana. “Chardonne'un *NRF*'deki metinlerini okumadın mı?” diye sormuştu bana François.

Hayır, okumamıştım, okuduysam da aklımda kalmamıştı açıkçası.

Maurras'çı, aydın Yahudi düşmanı –şunu demek istiyorum, yanlış anlaşılmasın: “Özü gereği köksüz”, “vatanseverlik duygusundan yoksun ve paraya tapan”, “Yahudilerin kötülüğü”nü (basmakalıp ifadeler bunlardı) teşhir ederken Céline'den çok Voltaire'den alıntı yapan biriydi– François'nın babası, 1940 bozgunuyla gelen o ümitsiz kargaşadan, burjuva-karşıtı nihilizmden beslenen Nazi yanlısı bir faaliyete atılmıştı.

Bir kültür insanıyken, ateşli bir savaşçı olmuştu. Madem savaşmak gerekiyordu, elinde silah, Darnand Milisi'nde, en önde yapmalıydı bunu.

“Ona da öbürleri gibi davranın, sıradan bir düşman gibi,” demişti babası Gestapo'daki heriflere.

Böyle davranarak, Stoacıların ahlaki geleneğini sürdürmüş olacağına inanmıştı muhtemelen.

Bunun üzerine, Nazi polisleri François'yı da öbürleri gibi, tüm ötekiler gibi sorgulamıştı: gerçekten, merhametsizce.

François L.'ye bakıyordum, ruhunun, gerçek yüzünün ortaya çıkışını göremeyeceğimi düşünüyordum. Artık çok geçti. Kamplardaki ölümün, kamptaki tutsakların ölümünün tuhaf olduğunu anlamaya başlamıştım. Bu ölüm, öteki tüm ölümler gibi, şiddet sonucu ya da eceliyle ölmüş tüm diğer ölümler gibi, kaçınılmaz bir sonluluğun üzüntü verici ya da teselli edici işareti değildir; yaşamın akışı içinde, yaşamın devinimi içinde sonlandırmaz hayatı. Tüm diğer ölümlerde, bu son, ölünün yüzünde huzur görüntüsü, sükûneti bir biçimde ortaya çıkarabilir.

Kampçıların ölümü ise ruhun yüzeye çıktığını, insanın kendine oluşturduğu ve insanı bozan yaşamın toplumsal maskesi altında gerçek yüzün ortaya çıktığını görme olasılığının yolunu açmaz. Bireysel yazgı sorununa insan soyunun verdiği yanıt değildir bu ölüm: Tek tek insanlar için kaygı verici ya da isyan ettirici olan, ama bütünlükleri içinde, özellikle de türe aidiyetleri içinde insanların topluluğu için anlaşılır olan o yanıt değildir bu. İnsan olduğu ölçüde, tüm hayvan türünden bu yanılla ayrıldığı ölçüde sonluluğunun bilinci türe içkin olduğu için anlaşılır o yanıt değildir. İnsan türünü bu sonluluk bilinci oluşturduğu için anlaşılır o yanıt değildir o. Gerçekten de, temel sonluluğundan yoksun bırakılmış, ölümsüzlüğün kendini beğenmiş iç sıkıntısına mahkûm bir insanlığın dehşetini hayal edebilir miyiz?

Kamptakilerin ölümü –o anda gözümün önünde, yanı başımda olan François'nın ölümü– tersine, sonsuz bir sorgulama açmıştı. Yaşamsal enerjilerin tükenmesi dolayısıyla doğal bir ölüm biçimini kısmen aldığında bile, utanç verici

biçimde benzersizdir bu ölüm: Her bilgiyi ve bu konudaki her bilgeliği kökten tartışma konusu eder.

Bu ölümün mutlak, çılgınca sorgulamasının hangi noktada yanıtsız kaldığını saptamak için bugün bile, bunca yıldan sonra, yarım yüzyıl sonra, buna tanıklık eden fotoğraflara bakmak yeterlidir.

François L.'nin yüzüne bakıyordum. Bu yüzün üzerinde ruhun belirmediği, ölümünden bir saat sonra görülmeyecekti. Ne bir saat sonra görülecekti, ne de herhangi bir zaman. Ruh, yani yaşam risklerinden zevk alma, merak, başkasıyla birlikte var olmanın, başkası için var olmanın cömertliği, öteki olma becerisi, kısacası, arzu ve proje bakımından kendinin önünde olma becerisi, aynı zamanda da bellekte, kökleşmede, aidiyette sonsuza dek sürüp gitme becerisi; ruh, kuşkusuz kolay bir sözcükle, fazlasıyla kullanışlı ama yine de açık seçik bir sözcükle ruh, François'nın bedenini terk edeli çok olmuştu, yüzünden çoktan firar etmişti, yok olarak bakışını boşaltmıştı.

Der Wind hat mir ein Lied erzählt...¹

Zarah Leander'in sesi geliyor yeniden. Boğuk, altın parıltılı esmer renk verilmiş, şehvetli sesi.

Öğle sonra, pazar sayımının ardından, hemen sonra, 40. bloğun C kanadının yemekhanesini bir derenin mırıldayan suyu gibi istila etmişti.

"İstila etmek" belki de uygun fiil değil: Çok sert. Ses, uzamı sarıp sarmaladı, daha doğrusu, ıslattı, doyurdu. Herkes sustu. Şimdi artık bu sesin yaşamlarımıza yerleşme, belleklerimize sahip olma zamanı.

İşte, yeniden.

*Der Wind hat mir ein Lied erzählt
Von einem Glück unsagbar schön...²*

Biraz önceki sözlerin aynısı değil. Ama şarkı aynıydı, aynı aşk, aynı hüznün: hayat. Dışarıdaki gerçek yaşam, önceki yaşam, yaşam denen bu üzüntü verici ve değerli hafiflik, bu değersizlik.

Biraz önce, Sebastián Manglano yatakhaneye doğru koşmuştu, büyük mastürbasyonun -la gran paja- zevkli pazar yalnızlığına doğru koşmuştu.

Kahkahalarla gülmüştü, gitmeden.

Şu an itiraf ediyorum ki, Zarah Leander'in sesi benim aletimi kaldırmıyor. Kuşkusuz hafifletici nedenlerim var.

Aynı durumda Sebastián Manglano'nun tepkisinin ne

¹ (Alm.) Rüzgâr şarkı söyledi bana... (Y.N.)

² (Alm.) Rüzgâr şarkı söyledi bana, anlatılamayacak kadar güzel bir mutluluk hakkında. (Y.N.)

olacağını, bu görkemli, pek hoş ve ipeksi sesin altında kalmama izin vererek kendime soruyorum.

Her kalktığımızda, *Alejandro Magno*'sunun geçirdiği evrelerden beni düzenli olarak haberdar ederdi.

Tuvaletlerde, sabah tuvaleti sırasında.

Alışkanlık olarak, hayatta kalma disiplini olarak, daha ilk düdük sesini işitir işitmez yataktan kalkıyor, kamptakilerin toplu halde uyanışının hengâmesinden önce, çıplak beden, çıplak ayak tuvaletlere doğru alelacele gidiyorduk. Su buz gibi olurdu, sabun olarak kullandığımız şey, etkili bir temizlenmenin garantisi değildi, ama bu kurala mutlak olarak uyardık. Soğuk suyla, kumlu sabunla yüzümüzü, gövdemizi, koltuk altlarını, hayaları ve ayakları bir güzel ovuştururduk. Uzun uzun, olanca gücümüzle, ta ki deri gecenin, sıkış sıkış yatmanın kirli pasaklı kokularından temizlenene, kızarana kadar.

Her sabah, düşünmeden, hayvanca yerine getirdiğimiz bu hareketleri yapmamak, sonun başlangıcı olurdu, kendini bırakmanın başı, açık bir bozgunun ilk işareti olurdu.

Bir arkadaşın sabah temizliğini yapmadığı, dahası, gözlerinde fer kalmadığı fark edildiğinde derhal müdahale etmek gerekiyordu. Onunla konuşmak, onu konuşturmak, dünyaya, kendisine olan ilgisini yeniden uyandırmak gerekiyordu. İlgisizlik, kendini sevmeme, kendine dair belli bir fıkre varma, kendini bırakma yolundaki ilk adımdı.

Yalnız kaldığımda, ranza arkadaşım Manglano Gustloff'un çalışma zincirinde gece ekibine katıldığında, daha ilk düdük sesiyle ve *Stubendienst*'in yatakhanedeki ilk böğürtüsünü işitir işitmez tuvaletlere dalıyordum.

O günlerde kendi kendime Fransızca şiirler okuyordum. Rimbaud'nun, "*Yazın sabahın dördünde / aşk uykusu sürer hâlâ...*" şiiri özellikle iyi geliyordu, benim yerleşik alay zevkimi tatmin ediyordu.

Manglano yalnız olduğunda, ben *Arbeit*'ta gece ekibinde olduğumda, onun neler yaptığını bilmiyorum elbette. Ama çalışma saatlerimiz çakışıp da birlikte uyandığımızda, tuvaletlere birlikte koşuyorduk. O günlerde, Rafael Alberti'

den, César Vallejo'dan, Miguel Hernández'den iç savaş yıllarının İspanyol şiirlerini avaz avaz ezberden okurduk. Yeni bir açlık ve can çekişme gününe etkili bir başlangıç oluyordu bu. Öfke de veriyordu: Öfke insanı sıcak tutar.

Evet, Manglano düzenli olarak beni İskender'inin durumundan haberdar ediyordu. Onu sertleştiren erotik düşlerini bana itiraf ettiği günlerde, ranzada sıkış sıkış yatıyor olmamıza rağmen hiçbir şey hissetmediğimi söyleyerek onu tiye alıyordum. Muzaffer erkekliğinden kuşkuya düşülmesine katlanamayarak öfkeleniyordu. "Bir daha kalktığında," diye haykırıyordu, "seni uyandırıp emdireceğim!" *Te despierto y me la chupas!* Ben de ona, "Hayale kapılma," karşılığını veriyordum, "bu tür mutluluklar her zaman denk gelmez!" *Ni sonârlo: no te caerá esa breva!*

Kısacası ikimiz de günümüze mümkün olan en iyi ruh haliyle başlamaya çalışıyorduk.

*Der Wind hat mir ein Lied erzählt
von einem Herzen, das mir fehlt...¹*

Zarah Leander'in sesini dinliyordum, onun beni gevşetmesine izin veriyordum.

François L.'nin yanına uzanmış, benim ölüm gecem—demek istediğim, adımın yok olmasını da beraberinde getirecek olan resmî, idari ölümümün gecesi— olması muhtemel bu gece hayatta kalmaya hazırlanıyordum. Benim için elbette geçici bir yok oluş olacaktı bu. François'nın kimliğine el koyduktan sonra, dirilişe, kendi kimliğime geri dönüşe inanmak oldukça kafa karıştırıcı.

Genellikle, bir döşekte iki kişi olduğunda (Küçük Kamp'ta, sakatlar ve Müslümanların bulunduğu ölüm barakalarında, tek bir döşekte kimi zaman üç ya da dört kişi yatıyordu), ters yatılıyordu. Vücutlar bu konumda birbirlerine daha iyi uyum sağlıyor, yer kazanılıyordu.

Ama *Revier*'de ben François'yla aynı yönde uzanmıştım, böylece onun yüzüne bakabiliyordum. Yaşamın ve ölümün işaretlerini yüzünde gözleyebiliyordum.

¹ (Alm.) Rüzgâr şarkı söyledi bana, sahibi olamadığım o kalp hakkında... (Y.N.)

O, Buchenwald'e benimle aynı Compiègne konvoyunda gelmişti. Belki de aynı vagondaydık. Olmayacak şey değildi bu. Sonuçta bana anlatmış olduğu bu yolculuğun hikâyesi benimkine benziyordu. Aslında şaşılacak hiçbir şey yok, hepimizin hikâyesi birbirine benziyordu. Hepimiz aynı yolculuğu yapmıştık.

Kendi grubundan trende olan tek kişi oydu. Öyle demişti bana.

Onun örgüt ağından olan yoldaşların çoğu kurşuna dizilmişti. İçlerinden biri, en yakın dostu işkencede ölmüştü. Compiègne'de, tek başınaydı. Weimar treninde de tek başınaydı. Royallieu Kampı'nda son gün yayılan dedikodular, şans olduğu yönündeydi: Gideceğimiz yer çok sağlıklı bir orman kampıydı. Zaten adından belliydi: Buchenwald, yani "gürgen ormanı".

"Eğer dayanabilirsem," demişti bana tuvaletlerde, "eğer buradan çıkmayı başarırsam, bu konuda kuşkusuz bir şeyler yazacağım. Bir süreden beri, bu yazma projesi bana güç veren bir fikir. Eğer bir gün yazarsam, yalnız olmayacağım anlatıda, kendime bir yol arkadaşı uyduracağım. Haftalarca süren sessizlik ve yalnızlıktan sonra konuşacağım biri. Gizlice ya da sorgu salonlarında: İşte, son aylardaki yaşamım bu!"

"Geri dönersem ve yazarsam, seni anlatıma dahil edeceğim," diyordu bana. "Hoşuna gider mi?" "Ama benim hakkımda hiçbir şey bilmiyorsun!" diyordum ona. "Senin hikâyende neye yararım ki ben?" Hakkımda, benden kurgusal bir kişilik yaratacak kadar çok şey bildiğini iddia ediyordu. "Çünkü dostum, ben hiçbir şey uydurmasam da, sen kurgusal bir kişilik olacaksın!"

On beş yıl sonra, Madrid'de, gizli bir apartman dairesinde, *Büyük Yolculuk*'u yazmaya başlayarak onun öğüdüne uyacaktım. Vagonda bana yol arkadaşlığı yapması için Semur adlı bir delikanlı yaratacaktım. Bu yolculuğu birlikte yaptık, kurgusal olarak; böylece gerçeklikteki yalnızlığımı silmiş oldum. Hakikati uyduramazsak, hatta gerçeğe benzerlik yaratılamazsa kitap yazmak neye yarar?

Velhasıl, Buchenwald'e birlikte gelmiştik, François ve ben.

Duşlarda tesadüfen bir araya gelmiş kalabalığın arasın-
da, mikroptan temizlenmenin, tıraş olmanın, giyinmenin
başlangıçtaki acılarına, işkencesine birlikte maruz kalmıştık.

Effektenkammer'in masaları boyunca, suratımıza fırlatıl-
an pılıpırtıyı çabucak giyinmiş, kişisel bilgilerimizi fişlere ge-
çiren Alman mahkûmlar önünde, birbirimizin hemen yakının-
da bulmuştuk kendimizi; kayıt numaralarımız buna kanıttı.

François, Küçük Kamp'ın hela barakasinda, Amerikalı-
ların Bastogne harabelerinde çarpıştıkları aralık ayının o
pazar günü, beni felsefe öğrencisi –*Philosophiestudent*– ola-
rak kaydetmek istemeyen, meçhul, kimliği belirsiz kalmış o
kıdemli Alman komünistiyle tartışmamı çok takdir etmişti.
“Burada, meslekten sayılmaz,” diyordu bana, “*Kein Beruf!*”
Bense, yirmili yaşlarımın aptalca kibrinin doruğunda, Al-
manca bilgimin doruğunda, şöyle dedim ona: “*Kein Beruf
abereine Berufung!*”, meslek değil bir yetenek, bir yönelim-
dir! Didişmekten bıkarak, demiştim François'ya, benim nuh
deyip peygamber demediğimi gören Alman tutuklu sinirli
bir hareketle savmıştı beni başından. Eski yazı makinesiyle
şunları yazdığına ise kuşku yoktu: *Philosophiestudent*.

François bu hikâyeyi çok takdir ediyordu.

O, mesleği ya da işi üzerine ritüel soruya *Student* diye
cevap vermişti. Öğrenci, hepsi o, gördüğü öğrenimin uz-
manlığını belirtmeden. “Latince uzmanı!” diye haykırıyor-
du François. “Anlıyor musun, eğer ‘Latince uzmanı’ karşılı-
ğını verseydim nasıl da surat asardı!”

François'nın fişini dolduran Alman mahkûm ona bak-
mış, omuzlarını silkmiş, ama hiç yorumda bulunmadığı gi-
bi, onu caydırmaya da çalışmamıştı.

*Er weiss was meinem Herzen fehlt.
Für wen es schlägt und glüht...¹*

François kımıldamıyor, gözleri kapalı, yaşıyor mu hâlâ?
Ağzımı onunkine yaklaştırıyorum, hafifçe dokunacak ka-
dar. Hâlâ yaşıyor, evet, neredeyse algılanamayacak ılık bir
soluk çıkıyor dudaklarından.

¹ (Alm.) Kalbimin neden mahrum olduğunu biliyor, kimin için çarptığını veyandığını... (Y.N.)

Karantina sırasında komşuyduk: O, 61. bloğa seçilmişti, ben 62'ye.

Ama onun hikâyesi çok kısa sürede kötüye dönmüş, şanssızlık üzerine çullanmıştı.

Önce, daha karantinanın ilk günlerinde onu keşfetmiş ve aralarına almış olan De Gaulle'cü bir grup Direnişçi ("Tutuklandığımdan beri ilk kez yalnız değildim!" demişti bana, anlatırken hâlâ coşkuluydu), kısa süre sonra sevke gönderilmişti. François, yoldaşlarıyla birlikte konvoy listesine yazılmak için 61. blok şefini görmeye gitmiş. "Delisin sen!" diye bağırmış karşısındaki. "Ne dediğinin farkında değilsin! Bu sevk Dora'ya yapılacak! Oraya gitmediğin için şanslısın!"

Dora? Bu kadın adı François için bir anlam ifade etmiyordu elbette. Alman, birkaç sözcükle ona durumu açıklamıştı: Dora, inşa halindeki bir yeraltı fabrikasıydı ve Naziler burada gizli silahlar imal ettirmeye başlamışlardı. Bu silahların neler olduğunu söylemek için sesini alçaltmıştı. *Raketen!* François hemen anlamamıştı. *Raketen?* Sözcüğün anlamını bulmak için belleğini zorlaması, zihninde bir araştırma yapması gerekmişti. Füze, evet bu işte! Sonuçta, Buchenwald'in en korkunç, en ölümcül dış kampıydı! SS'ler kampın idaresini, iç iktidarı adı suçlulara, "yeşil üçgen"lere emanet etmişti. Çalışma temposu korkunçtu, sürekli dayak vardı. Bir tünel kazılmaya çalışılıyordu; ciğerler de tozun hücumuna uğruyordu. Karşılaştıracak olursak, Buchenwald, bir sanatoryumdu!

François sevk listesinde yer almak için ısrar etti. Dora dehşet verici olsa da, hiç olmazsa orada yalnız olmayacaktı: Gerçek Direnişçilerden bir grup bulmuştu, bir aidiyet, bir ilişki olasılığı, ortak bir dil, paylaşılacak düşler bulmuştu.

61. bloğun şefi, François'ya, onun o kırılğan burjuva yeniyetme görünümüne bakmıştı. Başını hayır anlamında sallamıştı. "Dinle," demişti ona, yarım bir sigara ikram ederek, "Almanca konuşuyorsun sen, hem de gayet iyi, burada iş bulabilirsin, bürolardan birinde. Alman olmayan kampçıların sayısının giderek arttığı şu sırada, resmî dili konuşan yabancılara ihtiyacımız var." François resmî dilin kin kusan

birkaç emir sözcüğüne indirgendini düşünmüştü, *Los los! Schnell! Scheisse, Scheisskerl! Du Schwein! Zu fünf!* Ama belki de, bürolarda başka bir dil konuşuluyordu, belki de oralarda gerçek Almanca konuşuluyordu.

Kısacası, François blok şefini ikna etmeyi başaramamıştı. Buchenwald'de kaldı. Yine yalnız kaldı. Ötekinin, blok şefinin onu çevirmeni, *Dolmetscher*'i yapmasıyla kısmen teselli bulmuştu.

Birkaç gün sonra François bir taşocağı angaryasına, *Steinbruch*'a alınmıştı. Ama benim gibi bir Rus koruyucu melek bulma şansı olmadı onun. SS astsubayının ona uygun gördüğü ağır taşı taşımaya kimse yardım etmedi. Kimse ona *Tovariş* diye seslenmedi. *Scharführer* onu öyle bir dayaktan geçirdi ki, çok sayıda yara bere ve kırıkla birlikte revire kaldırılmak zorunda kalındı.

Talihsizliği o noktada başlıyordu.

Revier'den çıkışı, Büyük Kamp'a gelişiyle, karantina döneminin sonuyla çakışıyordu. Ama içler acısı fiziksel durumu, kısmi sakatlığı iyice dışlanmasına neden oldu ve üretim sisteminin dışında bıraktı. Şafak vakti, sayım meydana, bir çalışma *kommando*'sunda kalıcı, düzenli bir işe seçilemeyen birkaç yüz tutsak arasında o da oluyordu. *Kapo*'lar, namevcut, ölü ya da bir *Schunung* pusulasıyla çalışmadan muaf kamp tutsaklarının yerine koymak üzere, ya da yol yapımında veya sekilemede çalışan bazı *kommando*'lardaki niteliksiz ve geçici işler için bu adsız sansız kitle içinden ikincil derecede ihtiyaç duydukları el emeğini toplamak için gelirlerdi.

Kısacası, François'nın girebileceği tek iş, tam da güçlü kuvvetli ve sağlıklı yerinde olanların yapabilecekleri işti: Her gün gönderildiği *kommando*'lar, onu fiziksel ve manevi sefaletle giderek daha fazla gömüyordu.

İki ay süren ıstırap ve terk edilmişlik duygusundan sonra François Küçük Kamp'a, sakatların ve dışlanmışların, zorunlu çalışma sisteminin üretimi zorbalığının marjinalleştirdiklerinin, "Müslümanlar"ın çürüdüğü barakalardan birine geri gönderildi.

*Der Wind hat ein Lied erzählt
von einem Glück unsagbar schön.
Er weiss was meinem Herzen fehlt...*

Sözleri aniden hatırlıyorum.

Buna karşılık melodiyi yakalayamıyorum, tanıyamıyorum. Melodileri hatırlayacak ya da tanıyacak yetenekte olmadığımı söylemeliyim. Taklit edecek yetenekte de değilim: Şarkıları yanlış söylerim, eski bir piyano gibi akortsuzum!

Gençken, yüzyıllar önce, geceler, ölümler ve yaşamlar önce, koro halinde *La jeune garde*'ı, *Le temps des cerises*'i ya da *El ejército del Ebro*'yu söylerdik. Bir reddediş ve şaşkınlık ifadesiyle elleriyle kulaklarını tıkayan erkek ya da kız arkadaşlar hep oluyordu: Koro halinde şarkı söylemenin uyumunu, armonisini umursadığım yoktu.

Evet, melodiyi hatırlamıyorum, ama sözler birden tanıdık geliyor. *Der Wind*, elbette, *der Wind hat mir ein Lied erzählt*!

Zarah Leander değil bu, Ingrid Caven, 28 Kasım 2000, Odéon'un sahnesinde.

Esnek ve kesik kesik, akışkan ve köşeli bir tavırla sahneye hâkim oldu. Sahnenin büyük boşluğunu içinde yaşanabilir kıldı. Dans eden, kedi gibi esnek, ama yine de otoriter adımlarla kendi alanını belirledi. Demek istediğim, tartışmasız mevcudiyetten tensel bir hale çıkartmayı bildi.

En başta, sese, melodileri, yerleşik ritimleri, ezginin alışıldık halini kırma biçimine, kontraltonun içinde yeniden ortaya çıkışına pek dikkat edememiştim.

Uzamda oturuşu, orayı işgal edişi, hareketlerinin akış-

kanlığı içinde uzamı görünür ve yaşanır kılmadaki hâkimi-yeti beni neredeyse büyülemişti.

O bir sahne hayvanı, sonbahara özgü ve kızıl saçlı güzel bir vahşi hayvan, vakit geçtikçe, sahne evcilleştikçe, salon fethedildikçe, nostalji tazelandikçe, gelecek zaman arzusu halini aldıkça, insanın gözü önünde gençleşiyor sanki.

Sonra, ses baskın çıktı.

Dem çekmeye, *glissando* içinde harelenmeye, tiz ve pes sesler içinde yoğunluğu artmaya, şehvetli bir biçimde kırılmaya ya da sönmeye, sonra da küstahça yeniden doğmaya müsait bir ses.

Ve birden sözler, geçmişteki o pazar günlerinin sözleri, Buchenwald'deki sözler.

Yine de, ilk bakışta hiçbir yer, 28 Kasım 2000'deki Odéon salonunun olduğu kadar belleğin ihtişamına, acısına bu kadar ters, bu kadar uygunsuz olamaz.

Arka planda Almanya'nın olması hariç.

Deutschland, bleiche Mutter, demiştim kendi kendime Ingrid Caven'in resitalinin ilk Almanca şarkılarını işittiğimde, Almanya, solgun yüzlü ana!

Julia'yı hatırladım hemen, Visconti Sokağı'nı. Julia bana Brecht'ten söz etmişti, o uzak akşamda. Odéon'da, Ingrid Caven'in tamamen Brecht şiirlerinden oluşan bir resital hazırlayabileceğini düşündüm – iyi de, kafamdan neler geçiriyordum! Sanki şefkatli, zorlu, ironik biri olan Ingrid Caven için yazılmış gibi gelen Bertolt Brecht'in şiirsel metinlerinin şiddeti, şefkati ve ironisiyle...

Vaktiyle Julia'nın bana okuduğu Brecht dizelerini hatırladım: *Deutschland, du blondes, bleiches, / Wildwolkiges mit sanfter Stirn...*¹

O akşam, Ingrid Caven'in geçmişin sözlerini, Zarah Leander'in pazar günleri Buchenwald hoparlörlerinden yankılanan sözcüklerini dinlerken, yeni dışavurumcu filmlerdeki gibi solgun yüzlü sarışın Almanya'yı, alnı açık ama vahşi bulut yığınlarıyla taçlanmış o genç Almanya'yı düşündüm.

Birkaç yıl önce, Klaus Michael Grüber, Alman belleği

¹ (Alm.) Sen, solgun yüzlü sarışın Almanya, alnı açık vahşi bulut yığınlarıyla... (Y.N.)

üzerine dramatik bir metin yazmamı istemişti: yas belleği ve bellek yası. Metnin adını *Bleiche Mutter, zarte Schwester* adını vermiştim, “solgun yüzlü, ana, şefkatli kız kardeş” ve metni Brecht’in bir şiirinde keşfettiğim Carola Neher kişiliği etrafında inşa etmiştim. Sarışın, solgun ve güzel Carola Neher, yirmili yılların Almanya’sında fetiş oyuncu, Hitler’in iktidarı ele geçirmesinden sonra sürgün edilen, otuzlu yılların ortasında Stalinci temizlik harekâtlarından (Säuberung, “temizlik” ya da “arındırma”; ister politik olsun ister etnik, yirminci yüzyılın anahtar sözcüğü) biri sırasında mahkûm edilen, Gulag’daki kamplardan birinde kayıp olan Carola Neher bana –bir diğer örnek olan Margrete Buber-Neumann’la birlikte– Almanya’nın yazgısını temsil ediyor gibi gelmişti.

Grüber’in, açık havada, şafak vakti, eski bir Sovyet askerî mezarlığındaki mezarlar arasında, Weimar’da, Belvédère Şatosu’nun dibinde, on beş temsil için sahneye koyduğu bu oyunda Carola Neher rolünü Hanna Schygulla oynuyordu.

Böylece, Odéon’daki tiyatronun yaldızlı süslerinin ortasında, Almanca bir şarkının sözleri, Ingrid Caven’in daha az melodik, daha az yavan, daha sert, daha endişe verici, belleğin en ücra köşelerini çalıştıran yorumuyla, beni, Buchenwald *Revier*’indeki uzak pazar gününe götürdü.

Ölümden dönmüş olmamın verdiği benzersizliğimin gurur verici ve ölümcül yalnızlığına götürdüler beni.

Muhtemelen o akşam, orada, benzer bir belleğe sahip olan, kasırga gibi ortaya çıkan bu imgelerin beslediği ve kemirdiği tek kişi bendim. Ve ben, bu ayrıksılığa, bu ayrıcalığa, beni yok etse bile bağlıyım. Çünkü bu şarkı yalnızca gençlik ateşini hatırlatmakla kalmıyor, aynı zamanda, saldırgan olmadan, güleç ve şefkatli bir biçimde, ölümün yakınlığını, hısımlığını da duyuruyor.

*Allein bin ich in der Nacht,
meine Seele wacht...*

Doğru: Gecenin içinde yapayalnızım, ruhum nöbette.

Somyaya uzanmamdan bir süre sonra François aniden irkilerek gözlerini açtı.

Yüzlerimizin arasmda birkaç santim vardı. Beni hemen tanıdı.

“Hayır, sen olamazsın,” dedi neredeyse işitilmez bir sesle.

Hayır, ben değilim, François, ben ölmeyeceğim. En azından, bu gece değil, sana söz! O gece ben hayatta kalacağım, başka birçok gece daha hayatta kalmayı deneyeceğim, hatırlamak için.

Unuttuğum da olacak kuşkusuz; senden şimdiden özür dilerim. Sürekli, bu anılarla dolu bellekle yaşayamam, François: Ölümcül bir belleğin ne olduğunu sen gayet iyi bilirsin. Ama bu anıya geri döneceğim, tıpkı yaşama geri döner gibi. Paradoksal biçimde, en azından ilk bakışta, dar bakışla, bu anıya geri döneceğim, kasıtlı olarak, yeniden kazık çakmam gereken anlarda, dünyayı ve dünyanın içindeki kendimi yeniden sorgulamam gereken, yaşamın donuk anlamsızlığıyla tükenmiş yaşama arzusunu yeniden canlandırmak, bu arzu-yu kamçılarlamak gereken anlarda yapacağım bunu. Yaşam zevkine yeniden kavuşmak için ölümler evinin, Buchenwald’deki can çekişme evinin bu anısına geri döneceğim.

Seni hatırlayabilmek için hayatta kalmaya çalışacağım. Senin okuduğun, Küçük Kamp’ın hela barakasmda bana sözünü ettiğin kitapları hatırlamak için.

Aslında güç olmayacak bu. Aynı kitapları okuduk seninle, aynı kitapları sevdik. Son bir entelektüel şıklık göstererek, beni Blanchot’yla şaşırtmak istedin. Ama *Aminadab* ve *Karanlık Thomas* benim o dönemki keşiflerim arasındaydı. Camus’ye gelince, tartışmaya gerek bile yok: *Yabancı*, ikimizin de yaşamına tam bir yıldırım gibi düşmüştü. Üs-

telik, bazı metafizik gezintiler olmadan Camus'nün toprağına ayak basmak mümkün olmadığından, temel bir noktada derhal hemfikir olmuştuk: Yaşayan tüm Fransız filozofları içinde en orijinali Merleau-Ponty'ydi. *La structure du comportement* (Davranışın Yapısı) fenomenolojik arayış alanında bedene, bedenin organik maddiliğine, düşünümsel karmaşıklığına verdiği yerle yenilikçi bir kitaptı.

O tek gecede, bakış açılarımızı uyuşturmamışımız iki yazar vardı yalnızca: Jean Giraudoux ve William Faulkner.

François ilkini fazla yapmacık, fazla özentili buluyordu. Bense onun yazdıklarından birçok bölüm biliyordum, ezbere okudum ona. Benim tiratlarım onun olumsuz görüşünü doğruladı yalnızca; ben de kendi hayranlığımı, büyülenmiş bakışımı doğrulamış oldum. Romanları üzerine kanımı değiştiremeyeceğini görünce, Giraudoux'nun tiyatrosuna saldırdı. Anouilh'in bir tek *Antigone*'sine karşılık Giraudoux'nun dramatik eserlerinin tümünü vereceğini abartılı bir şekilde ifade etti. Ben de aynı tumturaklı ifadeyle, 1943 Eylül'ünde Joigny'de Gestapo tarafından tutuklanışım sırasında gerçekten tepemi attıran tek şeyin *Sodom ve Gomore*'nin prömiyerini kaçırmış olmak olduğunu söyledim!

Sonuçta, söylediklerinin bir işe yaramadığını görünce, Giraudoux'nun bazı metinlerindeki kuşkusuz yüzeysel ve genelgeçer ama yine de tartışmasız olan Yahudi-karşıtlığını ortaya koydu.

Kötü niyetle, Giraudoux'yu sevmiyor olmasının nedeninin onun sözümona Yahudi-karşıtlığı değil, gerçekte, Giraudoux'nun taşkınlığına karşılık, bütün sağcılar gibi, Jacques Chardonne'un cilalanmış ve uygarlaştırılmış güzel nesrine kuşkusuz daha fazla değer vermesi olduğunu söyleyerek ona karşılık verdim.

Kısacası, Giraudoux konusunda çıkmaza girdik.

William Faulkner konusunda da.

Ama Faulkner örneğinde, edebi uyuşmazlığımıza bir süre sonra kişisel bir koz da karıştı. Bunu ikimiz de açıkça ifade etmedik, dilimizin ucunda, söylenmeyen belirsiz sınırında kaldı.

Gerçekten de, François'nın Jacqueline B.'yi, bana Faulkner'in romanlarını okutmuş olan genç kızı tanımış olması imkânsız değildi. Kız, onun anlattıklarının arasında bir anda ortaya çıktı. En azından, tuhaf biçimde ona benzeyen genç bir kız ortaya çıktı: mavi gözler, omuzlara düşen uzun siyah saçlar, incelik, özgür tavır.

François'nın hikâyesinde, bir yaz günü, Fürstenberg Meydanı'nda, sağanak yağmur altında, kız yalınayaktı. Kuşkusuz ona Faulkner'ı okutmuş olan o hayalet, o kız değildi; François Amerikalı yazarı önceden tanıyordu. Jacques Prévert'di; Jacqueline B.'nin –ondan başkası olamazdı: Yalınayak, genellikle yapardı bunu, yazın, gerçekten de, yağmurun altında yüzünü kaldırırdı: O olduğuna kuşku yok–, evet, genç kızın ona tanıttığı yazar Jacques Prévert'di. Bana da aynısı olmuştu: Jacqueline, Prévert'in daktiloda, tek tek kâğıtlara yazılmış, gündelik yaşama dair, benzersiz şiirlerini getiriyordu bana.

François'ya anlattıklarının arasında dolaşıp duran genç kızın adını asla sormadım. Onun Jacqueline olduğunu, Jacqueline B. olduğunu doğrulamasından çok korkmuştum. Bir keresinde, başka bir şeyden söz ederken, onunla, o meçhul kadınla, en azından adı olmayan, benim için adsız o kadınla –yaygın deyimle– bir macerası olduğunu hissettirdi. Böyle anlamıştım ben. Ama François'nın Jacqueline B.'yi kollarına almış olduğu düşüncesi, bu düşünce, benim için katlanılmazdı.

Belirsizliği tercih ettim.

François'nın çok karmaşık, çok yapmacıklı, fazlasıyla keyfî yapılandırılmış bulduğu, kısacası canını sıkan Faulkner romanları üzerine yaptığımız kelimenin tam anlamıyla edebi tartışmaya, bu söylenmemiş şey musallat oldu. Ben, Jacqueline'in bana *Sartoris*'ten söz ederken duyduğu coşkuyu hatırlıyordum. İşte, François'nın onunla paylaşmadığı bir şey. Herkes elinden geldiğince kendini teselli eder!

Birkaç ay sonra, güzel mayısın ilk günlerinde, 1945 yılında, Jacqueline B.'nin bir mektubu ailemin adresine ulaştı: 47, Auguste-Rey Sokağı, Gros-Noyer-Saint-Prix, Seine-et-Oise.

Buchenwald'den gelmiştim. Aniden fırtınaya dönüşen

kar yağışının 1 Mayıs işçi yürüyüşündeki bayrakların üzerine düşüşünü görecektim zamanım olmuştu. Gerçek yaşamın hangi noktada tuhaf olduğunu, benim buna yeniden alışmamın ya da bu yaşamı yeniden yaratmamın hangi noktada güç olduğunu saptayacak zamanı ancak bulmuştum.

Kendine ve bana, niçin ilişkimizi kaybettik, diye soruyordu Jacqueline B. Doğru, gözden kaybolmuştuk. Hatta, neredeyse hayattan da kaybolacaktık. Oysa açıklaması basitti. Belli bir andan itibaren, Jean-Marie Action'daki çalışma, o dönemki dostlarımla ilişkimizi kaybetmeye zorlamıştı beni.

Jacqueline, onu tekrar görmeyi arzularsam bulabileceğim adresi vermişti bana. Görme arzusu duyuyordum elbette. Claude-Bernard Sokağı'nda oturuyordu, tek numaralı bir evde. Bundan emindim çünkü Gay-Lussac Sokağı'ndan indiğimde sağ kaldırımdaydı. Kuşkusuz önemsiz bir ayrıntı, hiç önemi olmayan bir kesinlik. Bu önemsiz ayrıntıyı gizleyecek bir hikâye hayal edilebilir elbette. İşin özüne, konunun can alıcı noktasına varmak için o ayrıntıyı es geçecek bir hikâye. Ama 1945 yılının o mayıs ayı, yaşamımda bir dalgalanma dönemiymiş, kim olduğumu çok iyi bilmiyordum, ne nedeni biliyordum, ne de bundan böyle neye yarayacağımı. Böyle olunca da, bu anlamsız ayrıntıları, bu asgari kesinlikleri hatırlamak, beni yine de tartışmalı, uçucu varlığıma ikna ediyordu.

Bu bendim, gerçekten vardım, dünya mevcuttu, yaşanılabilir, en azından transit geçilebilirdi, çünkü Gay-Lussac Sokağı'na vardığımı hatırlıyorum, tek numaraların bulunduğu kaldırım gölgelenmeye başlamıştı –Paris güneşliydi o mayıs ayında–, onu tekrar görme fikrinin beni heyecandan titrettiğini hatırlıyorum.

Giriş katında oturuyordu, avlu ile bahçe arasında, Sorbonne'da onu tanıdığımda, üç yıldır onu konuk eden ailenin yanındaydı yine. Aynı zamanda, iktisadi bir ekol olan fizyokratlar okulunun kurucularından biri olan ve doğrudan, on sekizinci yüzyılda yaşamış ünlü bir kraliyet cerrahının soyundan gelen bu aileyle ne bağı olduğunu –bundan hiç söz edilmezdi– asla tam olarak öğrenemedim.

Jacqueline ailenin annesinin refakatçisi miydi? (Baba hiç ortalarda görünmüyordu.) Yoksa en küçük kız kardeşin dadısı mıydı? Ya da, erkek kardeşlerden birinin arkadaşı mıydı?

Sonuçta, bir bardak suyun, bir kremalı kahvenin eşliğinde bitmek bilmez, uzun sohbetlerimize yeniden başlamıştık, yeniden Paris'te gezinip duruyorduk. Buchenwald'deki iki yılıma dair bana hiç soru sormuyordu: Cevap vermeyeceğimi anlamıştı kuşkusuz.

Yazın ortasında bir gün, Saint-Sulpice Meydanı'ndaki bir sinemadan çıkıyorduk. Yağmur yağmıştı, sağanak yağın yağmur ağır havayı temizlemişti, kaldırım taşlarından hâlâ su sızıyordu. Gülmüştü ve yalınayak yürümek için ayağındaki sandaletleri çıkarmıştı.

Ona bakıyordum, kımıldamadan, François L.'nin anlattığını hatırlayarak yıldırım çarpmışa dönmüştüm. Bir zamanlar, gerçekten onu kollarının arasına alıp sarmış mıydı?

Saint-Sulpice Meydanı, yalınayak, askerî renkte ve kesimde bir erkek gömleği giymiş, kolları kıvrık, ve ham kuşaştan, evaze, fır dönen bir etek, beli geniş bir deri kemerle sıkılmış olan Jacqueline, yeniden boşanacak bir sağanağın hayat dolu damlalarını bekleyerek, yüzünü göğe dikeyordu.

Altı ay önce, aralık ayında, Amerikalıların Bastogne'da Von Rundstedt'in askerlerine bir parça bile toprağı bırakmadıkları gün, ben François L.'nin çökmüş, neredeyse yarı şeffaf yüzündeki son hareketi, son nefesi kolluyordum. Son sözü, belki de. Jacqueline B.'nin anısı bile onu canlandıramazdı, yüzünde en ufak bir gülümseme yaratamazdı, ona en ufak bir ümit veremezdi. Yüzümün birkaç santim yakınındaki yüzünü gözlüyordum. Ruhunun onu çoktan terk etmiş olduğunu biliyordum; ölümünden bir saat sonra onu terk ederek, dinginliğin, içsel soyluluğun, kendine geri dönüşün ele gelmez peçesini onun yüz hatlarına bırakamayacağına farkındaydım.

Ölümün kayıp adımlarının dolandığı bu salonda, hırıltılar, inlemeler, kırılgan, korku dolu çığlıklar birbiri ardına susmuş, sönmüştü. Etrafımda cesetlerden, krematoryuma gidecek etten başka bir şey yoktu.

Aniden tüm bedeni sıçrayan François gözlerini açmış, konuşmuştu.

Yabancı bir dilde, kısa birkaç sözcük. Latince konuşmuş olduğunu neden sonra anladım: *Nihil* sözcüğünü iki kez tekrarlamıştı, emindim.

Çok hızlı konuşmuştu, çok zayıf bir sesle: Tekrarlanan bu “hiç” ya da bu “boş” bir yana, son sözlerinin anlamını kavrayamamıştım.

Gerçekten de hemen sonra, gövdesi kesin olarak katılaşmıştı.

François L.’nin son sözleri gizemini korudu. Benim kendi kendime Baudelaire ya da Rimbaud okumam gibi, onun da şiirlerini okuduğunu bildiğim Horatius’ta, Vergilius’ta, *nihil*, hiç, boş sözünün tekrarlandığı tek bir dize bile bulamamıştım.

Onlarca yıl sonra; François L.’nin, anlamadığım ama *nihil* sözcüğünü tekrarlaması nedeniyle Latince olduğundan emin olduğum birkaç kelimeyi söylemesinden, son bir irkilişle yanı başımda öldüğü aralık gecesinden yarım yüzyıl sonra, Seneca’nın *Troyalılar*’ının bir uyarlaması üzerinde çalışıyordum.

Endülüs Tiyatro Merkezi için yazmakla görevli olduğum, İspanyolca yeni bir versiyondu. Beni bu maceraya katılmaya davet etmiş olan yönetmen bir Fransız’dı, Comédie de Saint-Étienne’in müdürü Daniel Benoin.

Léon Herrmann’ın, daha ziyade Budé dizisi adıyla bilinen, Universités de France dizisi için hazırlamış olduğu Latince metin ile, aslına oldukça uygun ama trajik esinden epey yoksun İspanyolca bir çeviri üzerinde aynı anda çalışıyordum.

Bir gün, Akhilleus’un oğlu Pyrrhus ile Agamemnon arasındaki, çok önemli sahneyi çevirip elden geçirdikten sonra, Troyalılar korosunun söylediği uzun bir bölümü çevirmeye giriştim. Önümde duran Latince metni çevirirken İspanyolca olarak şunları yazdım: “*Tras la muerte no hay nada y la muerte no es nada...*”¹

Aniden, kuşkusuz *nada* sözcüğünün tekrarı, saptaya-

¹ (İsp.) Ölümden sonra hiçbir şey yok ve ölüm de hiçbir şeydir... (Y.N.)

madığım, ama sıkıntı dolu, gömülü bir anıyı belli belirsiz uyandırdığından Latince metne geri döndüm: “*Post mortem nihil est ipsaque mors nihil...*”

Böylece, François L.’nin Buchenwald’deki ölümünün üzerinden yarım yüzyıldan fazla geçmişken, edebi bir çalışma sırasındaki rastlantı sayesinde onun son sözlerini bulmuştum: “Ölümden sonrası hiç, ölüm bile hiç.” Kuşkusuz yoktu: François’nın son sözleri bunlardı.

Ama Temmuz 1945’te, geri döndüğüm yaz, Saint-Sulpice Meydanı’nda, son sözlerinin kaynağını henüz bulamamıştım.

Jacqueline B.’ye bakıyordum, ıslak asfaltta yalınayak, sandaletleri elinde. Yüzünü dikmiş, göğün suyunu bekliyor gibiydi ve yağmur yeniden yağmaya başlamıştı, bardaktan boşanırcasına.

Gelip kollarıma sığındı, sıırıslıklam olmuş gömleği bir süre sonra göğüslerinin biçimini ortaya çıkarmaya başlamıştı.

Kulağına gizli arzumu fısıldamalıydım. Onu ne kadar çok, nasıl ve hangi şiddetle düşünmüş olduğumu söylemeliydim. Yazlık giysilerin oynak sallapatılığı içinde kimi zaman hayal meyal seçilen, tahmini, meçhul bedeni, bu bedenin hayali benim Buchenwald anılarımı beslemişti.

Düşün sıcak suyu altında –ayrıcalıklı duş, *Prominent* duşu: *Arbeit*’ta, gün ve saat seçme imkânımız, aslında hiçbir tercih şansı olmayan fanilerin çoğundan çok daha fazlaydı; her hafta, belirli saatlerde zorunlu duş; üstelik, fanilerin çoğu gibi duşların bulunduğu salonda yığılmış da değildik (hem de nasıl yığılmış!), fayans kaplı büyük salonda genellikle dört ya da beş kişi olurduk–, düşün sıcak suyu altında, onun bedeninin anısı, güzel günlerde, düşü somutlaştırarak, kanın cömertçe hücum etmesine hâlâ yol açabiliyordu.

Hiçbir şey söylemedim elbette, kulağına hiçbir şey fısıldamadım. Onu saran kollarımla, bedenini sağanak yağmurdan korudum. Yağmur kesildi, kollarım açıldı, o uzaklaştı, ıslak gömleğin altında göğüsleri cüretkârdı.

Bir yıl sonra, tuhaf biçimde ona benzeyen genç bir kadınla evlendim. Bir felaket oldu elbette.

Uykumun derinliklerinde aniden sert, ısrarlı darbeler oldu. Bir düş, bu gürültünün etrafında donup kalmış, pıhtılaşmıştı: Düşümün derinliklerinde bir yerlerde bir tabut çivileniyordu. Sol tarafta bir yerde, uzakta, uykunun gölgeli topraklarında.

Bunun bir düş olduğunu biliyordum, bu düşte hangi tabutun çivilendiğini biliyordum: anneminki. Bir yanlışlık olduğunu, yanlış anlama, karışıklık olduğunu biliyordum. Annemin benzer bir manzara içinde asla tabuta konmamış olduğunu biliyordum: okyanusun sınırında, büyük martıların ölçülü uçuşu altında bir mezarlık. Bunun yanlış olduğunu biliyordum, toprağa gömülenin annem olduğuna emin olsam da, yanlıştı bu.

Özellikle uyanacağımı biliyordum, şiddetlenen darbele-
rin –tabutun tahtasına vuran bir çekiç mi bu?– her an beni uyandıracağını biliyordum.

Bu düşün sıkıntısı dayanılır şey değildi. Annemin tabutunu çiviledikleri için değil. Bu bilgi, ne kadar kesin olsa da, tuhaf bir şekilde yas görüntüleri canlandırmıyordu gözümde. Tam tersine. Annemin tabutunun tahtası üzerinde çekicinin gürültüsünü işitiyordum, ama ortaya çıkan görüntüler cenazeyle ilgili değildi. Hayır, iç sıkıntısı, kendini hatırlatan muzaffer, şefkatli ya da dokunaklı görüntülerden kaynaklanmaz. İç sıkıntısı bir başka bilgiden geliyordu.

Bu düşü daha önce görmüş olduğuma, bu düşe daha önce uyanmış olduğuma emindim; işte bu! Bu ilk düşten, bu ilk uyanıştan sonra olup biteni anımsamıştım, uyanmanın o ânında çok belirgin biçimde, şimşek hızında olmuştu bu: Kaminsky ve Nieto, lazım olan ölü, François L. ümitsizler salonunda.

İç sıkıcı olan şey bu kesinlikti, önceden yaşamış olduğum şeyi, bu son kırk sekiz saati tekrar yaşayacak olduğum düşüncesiydi.

Gözlerimi açtım, ruhum karşı koyuyordu.

Yanımdaki Kaminsky değildi, Ernst Busse'dü, sıkılı yumruğuyla yatağa vuruyordu.

İç sıkıntısı kayboldu, her şey yerli yerine oturdu: Hazırdım.

“Aldırma! Uyuyabiliyor musun?”

Busse'ün sesi kısmen hoşnutsuz, kısmen hayranlık doluydu.

Gerçekten de her koşulda, hatta iki Gestapo sorgusu arasında bile uyumayı başarabildiğimi söyleyecek zamanım olmadı.

“Öyle bir uyuyordun ki, beş dakika önce,” diye devam ediyordu Busse, alaycı sesiyle, “*Leichenträger*’ler, ceset taşıyıcılar neredeyse seni de krematoryuma taşıyacaktı!”

Somyanın üzerine giysilerimi fırlatıyor. Üzerimdeki gömlektan kurtuluyor, hızla giyiniyorum.

Geceyi geçirdiğim *Revier* salonu artık bomboş. Yeni bir can çekişenler grubuyla doldurulabilir artık. François’nın öldüğünü görmüştüm, ama krematoryuma doğru yola çıkışına tanık olamamıştım.

“Fırına konulacak ceset yığınının üzerinde, son anda uyanıydın tuhaf olurdu!” diyor Busse.

Tuhaf olurdu gerçekten de.

Geceleyin, iki kez tekrarlanan *nihil* sözcüğü nedeniyle Latince olduğunu sanmış olduğum bir-iki söz François’nın dudaklarından çıktıktan hemen sonra, bir hastabakıcı benim somyama yaklaşmıştı. Elinde bir şırınga tutuyordu. Benimle alçak sesle Rusça konuşuyordu. Busse’ün uyarısını hatırlamıştım: SS’lerin, şenliklerini bir *Revier* teftişiyle bitirmeye karar vermeleri durumunda, ateşimi yükseltecek bir enjeksiyon.

Genç hastabakıcı, iğneyi batırmak için damarımı arayaarak üzerime eğilirken, onu tanıyormuşum gibi geldi. Sanki, dokuz ay önce, beni taşocağı angaryası sırasında kurtaran Rus’tu o.

Ne var ki, bunu doğrulayacak zamanım olmadı: Ernst Busse aceleyle gelmiş, Rus'un iğne yapmasını engelliyordu.

"Son dakikada," diye fısıldadı bana, "fikir değiştirdiler. Gecelerini genelevde bitirecekler!"

Beni, François L.'nin yanına uzanmış olarak yeniden yalnız bırakıp hastabakıcıyı da alarak gitti.

Neyse, krematoryum avlusunda, ceset yığınının üzerinde uyanmamıştım. Annemin tabutunun çivilendiği tekrarlanan düştten beni çekip çıkarmış olan Busse'dü.

Düşümde, bir başka gürültü, tabuta vurulan çekiç gürültüsünün üzerine binmişti. Busse'ün peşinden giderken, ümitsizler salonunu onun ardından terk ederken, bu diğer gürültünün ne olduğunu anlayabilmişim.

Benim çocuk belleğimde, 14 Nisan 1931 günü, İspanya'da cumhuriyetin ilan edildiği gün, annemin erkek kardeşi Miguel Maura, Madrid hapishanesi *Cárcel Modelo*'dan çıkıp yeni rejimin içişleri bakanı olurken, annem Alfonso-XI Sokağı'ndaki -birkaç ay sonra öleceği- evimizin balkonlarına cumhuriyetin renkleri olan kırmızı, altın sarısı, mor, üç renkli flamalar asıyordu.

Bu burjuva semtinin en sakin ve hali vakti yerinde sokaklarından birinde, bayraklar ilkbahar rüzgârında dalgalanmaya henüz başlamışlardı ki, bütün komşular bu dayanılmaz manzarayı görmemek için pencerelerini çarparak kapadılar.

Derhal kapatılan bu tahta pencere kanatlarının gürültüsü, tabuta inen çekiç darbelerinin üzerine biniyor, yaşamın gürültüleri ölümün gürültülerinin üzerine biniyor.

Benim ilkel zihnimde -ilkel çünkü, kaba- demek ki cinsellik yok. Baba da yok demek ki. Genç ve muzaffer, güzel, kışkırtıcı bir kahkaha atarak doğrulmuş bir anne var. Cumhuriyetin flamaları var.

Busse'ün peşinden gidiyordum, *Revier* koridorlarının labirentinde.

Hoparlörler sayım meydanından gelen uğultuları, SS astsubaylarının emirlerini, sıraları blok olarak dağılıp çalışma *kommando*'larında toplanan tutsak kalabalığının patırtısını her yana duyuruyordu.

Kommando'ların yola çıkışına her sabah düzenli olarak eşlik eden, coşturucu marşlar çalan kamp orkestrasının nefeslileri, bu derin, geniş, dalgalı uğultunun üzerinde patlıyordu.

Resmî müzikti bu, *Lagerkapelle*'nin¹ müziği, müzisyenler sirk üniforması giymişlerdi, kırmızı renkte şişkin binici pantolonları ve yeşil şeritli ceketler vardı üzerlerinde (ya da tersi: Bu ayrıntıyı doğrulamak için kılımı bile kıpırdatmam) ve çalışmaya gidişte ve *kommando*'ların dönüşünde ortamı canlı tutabilmek için sayım meydanında sabah akşam dikiliyorlardı.

Yine de Buchenwald'in asıl müziği bu değildi.

Asıl müzik, en azından benim için, SS astsubayların hoparlör sisteminden duygusal ve nostaljik bir şekilde kimi zaman yaydıkları müzikti. Pazar gününün müziği ve sesi, Zarah Leander'in şarkıları bunun örneği idi.

Bir de, özellikle Jiri Zak'ın yasadışı orkestrasının caz müziği.

Önceki pazar, aralık karının her zamanki fırtınası altında *Kino*'ya doğru yürüyordum.

Schreibstube'deki, Sekretarya'daki Çek dostum Jiri Zak bana randevu vermişti. "Gel," demişti bana öğlen sayımı sırasında. "Birazdan *Kino*'ya gel. Yeni bir trompetçi keşfettim. Norveçli bir öğrenci, ünlü biri, göreceksin! Çalması için ona Armstrong'un parçalarını verdim... Hem, sakın sakın de konuşuruz: Pepiku'dan bir mesaj var sana!"

Pepiku, Josef'in sevgi dolu kısaltması. Josef, yani Frank, Josef Frank. O da benim gibi *Arbeitsstatistik*'te çalışıyor. Dolayısıyla benimle doğrudan konuşabilirdi, günün her vakti. Ama belli ki, bizi çok fazla birlikte görmemelerini, gizli toplantı yapar gibi olmamayı tercih ediyor.

Gerçekten de, ondan özel bir operasyon hazırlamakta yardım etmesini istedim, öyle gizli bir iş ki, yasadışı örgütü bile uzak tutmak gerekiyor.

FKP hesabına bir firar hazırlama işi.

Benimle ilişki kuran Pierre D., Marcel Paul yollamış bana. Alman komünist örgütlenmesinin titiz bürokrasisine fazlasıyla bağlı olan Seifert'e bundan söz etmedim. Seifert

¹ (Alm.) Kamp orkestrası. (Y.N.)

benim sözüme inanmazdı. Bana güvenmediği için değil. Gizli hiyerarşi içindeki yeri nedeniyle, üst mercilere durumu bildirmek zorundaydı, onlar da FKP nezdinde, Marcel Paul nezdinde bir soruşturma yaparlardı.

Marcel Paul'un kendi firarını örgütlemeyi tasarladığı doğru muydu? Bu konuda benimle gerçekten temas kurmuş muydu? Bu doğru bir karar mıydı? Her zaman mümkün olan bir yenilginin yol açabileceği sonuçlar dikkate alındığında, enternasyonal komiteye danışmadan bu kararı alabilir miydi?

Kısacası, bir tartışma başlayacak, söz dolanıp duracak ve boş laflar edilecekti. Sonunda, Buchenwald'deki enternasyonal komünist örgütlenmenin yasal mercileri için bile son derece gizli olması gereken bir projeden çok sayıda insan haberdar olmuş olacaktı.

Bu, Daniel Anker'in deyişiyle, FKP çalışma yöntemleriyle ele alınması daha doğru olan bir işti. Ben olsam İspanyolca, *a la guerrillera* derdim, gerilla tarzı. Komünistlerin arasındaki bir mesele, kurum olarak partinin canı cehenneme!

Bunun üzerine Josef Frank'a başvurmaya karar verdim. Kimseye danışmadan, kendi başına, bana, evet ya da hayır diye cevap vereceğini biliyordum. Şef oydu çünkü! Bu da bana uyuyordu.

Frank'ın *Arbeit*'ta, Seifert'in yanında, önemli sorumlulukları vardı. Buchenwald'deki çeşitli silah fabrikalarında, Gustloff'ta, DAW'da, vs. çalıştırılacak olan uzmanların, teknisyenlerin ve kalifiye işçilerin işe alınmasından o sorumluydu.

Gerektiğinde SS komutanlığına hesap vermek zorunda olduğu işinin resmî diyebileceğimiz yanı buydu. Bu görünümün ardında -tüm yasal faaliyet olanaklarının devrimci kullanımı, hiç tartışmasız, Bolşevizm'in en evrensel ve yankı bulan politik pratiklerinden biridir- Frank gizli örgüt tarafından, bu sektörde kullanılabilecek çalışma görevlerine tecrübeli militanları olanaklar ölçüsünde seçmekle görevlendirilmişti.

Gizli komünist örgütlenmenin global stratejisi, gerçekten de, Buchenwald'deki üretim sistemini ikili bir hedefle donatmayı amaçlıyordu: azami sayıda işçi kadroyu, antifa-

şist savaşıyı, genel olarak üretim aygıtının en iyi yerlerine yerleştirerek korumak; ikinci olarak da, silah üretimini sistematik olarak yavaşlatmak ve tam zamanında sabotaj örgütlemek için bu kişilere güvenmek.

Josef Frank, Bohemya-Moravya protektorası kökenli yurttaşlarının çoğu gibi, *Prominenten*'e, yani Buchenwald'deki kızıl aristokrasiye dahildi. Ama, birçok başka komünist *kapo*'dan farklı olarak, sakın, dikkatli, gerektiğinde nazik biriydi. Asla kibir ya da öfke patlamaları olmuyordu; özenli Almanca konuşmasında hakaret ya da kabalık asla olmazdı.

Kendini hemen ortaya koyan, kişiliği kolayca çözülen biri değildi kuşkusuz, mesafesini koruyor, çekingenliğini sürdürüyordu.

Onu anlayabiliyordum.

Kaçınılmaz ve süregelen yan yanalık, Buchenwald'deki gündelik yaşamın en korkunç felaketlerinden biriydi. Hayatta kalanlara bugün sorulsa –hayatta kalanlar pek az sayıda neyse ki! Bir süre sonra da uzmanların özlem duydukları ideal noktaya erişilmiş olacak: Hiç tanık olmayacak, daha doğrusu, “hakiki tanıklar”dan, yani ölümlerden başkası kalmayacak; bir süre sonra, bir ölümden kurtulup hayatta kalandan ziyade, bir ölümün geri dönenleri/hortlakları olacak rahatsız edici yaşanmışlığıyla (*Erlebnis, vivencia*) uzmanların canını sıkmaya gelecek kimse kalmayacak– hayatta kalanlara ya da geri dönenlere sorulsa; en azından, gönül almak zorunda hissetmeyenler, gerçeğe ne kadar uygun olsa da ağlamaklı tanıklığın basmakalıplarından kurtulmuş, berrak bir bakışa sahip olabilenler sorgulandığında, çekilen ıstırapların bilincin derinliklerinde en fazla yer etmiş ve kesin sınıflanmasında, baş sırayı açlığın, soğğun, uykusuzluğun alması muhtemeldir.

Yine de bana öyle geliyor ki, hayatta kalan bu aynı kişiler, eğer dikkatleri çekilirse ve bu konudaki anıları canlandırılırsa, kaçınılmaz sıkışıklığın, sürekli yan yanalığın yol açtığı tahribatı kısa sürede hatırlayacaklardır.

Bu yan yana yaşam, kişinin bütünlüğüne, tek tek kişilerin mahrem kimliğine yönelik sürekli dayaktan daha kur-

nazca, kuşkusuz daha az kaba, daha az şaşaalı, çoğu zaman grotesk, hatta kimi zaman güldürücü yanları nedeniyle de daha şaşırtıcı bir saldıridır.

Böyle bir veri nesnel olarak ölçülebilir mi bilmiyorum. Özel yaşamın tek bir ediminin bile başkalarının bakışı olmadan gerçekleştirilemeyecek olmasının sonuçları ölçülebilir mi? Bu bakışın, söz konusu durumda kardeşçe ya da merhametli olmasının önemi yoktu, katlanılmaz olan şey bakışın kendisiydi. Özel yaşamın mutlak şeffaflığından daha kötü bir şey olamaz; böylesi bir ortamda herkes bir diğerrinin *big brother*'ı olur.

Hep birlikte soluk alıp verme, düzgün uyuyamamanın ortak miyasmaları, horultu ve iniltiler, insan derinliklerinin tiksiniç uğultusu içinde uyumak, acı veren bağırsakların pis kokulu, gürültülü kokuşmuşluğu içinde, ortak helalarda sizin gibi çömelmiş onlarca herifin gözü önünde dışkılamak: teşhircilikten, ötekinin bakışının cehennemi mevcudiyetinden yoksun tek bir an bile yok.

Buchenwald'de, gündelik yaşam içinde kişi plebe dahilse –benim durumum buydu–, söz konusu bakışın kuşkusuz istençdışı ama kaçınılmaz saldırganlığını başka yöne yöneltmenin ya da geçici olarak yumuşatmanın yalnızca iki yolu vardı.

Birincisi, tek başına bir gezintinin firari büyük mutluluğu içinde kendini unutmak.

Yılın bazı dönemlerinde (kışın ardından, karın ve yağmurun dondurucu fırtınalarından sonra) ve günün bazı saatlerinde bu mümkündü. Örneğin öğle tatilinde. Ya da akşam sayımından sonra, bu sayımla karartma arasında. Bir de pazar öğleden sonra, elbette.

Tercih edilen güzergâhlar vardı. Örneğin, *Revier* barakalarının etrafındaki koruluk. Ya da mutfaklar ile *Effektenkammer* arasındaki geniş meydan, üstelik, Goethe'nin ağacını seyretme imkânı da sunuyordu. Bu bir meşeydi ve kamptaki rivayete göre Goethe bu ağacın altında şu aptal Eckermann'la yayılıp oturmaktan hoşlanırmış, SS'ler de Alman kültürüne saygılarını herkes görsün diye ağaca dokunmamışlardı!

Bu gezintiler için, elektrikli tellerle kuşatılmış bölgeyi

çevreleyen nöbetçi kulelerine dikilmiş SS'lerin bakışına fazlasıyla doğrudan maruz kalan yerlerden, her ne kadar geniş ve hoş olsalar da, özellikle kaçınmak gerekiyordu. Ayrıca, Nazilerin bakışından son derece korunmuş olsa da, krematoryum boyunca uzanan yoldan da uzak durmalıydı: Orada, o günkü ceset yığınının fırınlara doğru taşıyan bir arabanın gelişiyile, yalnızlığın, kendine dönmenin geçici mutluluğundan kopmak kısmen kaçınılmazdı.

Böyle bir karşılaşmada şaşırtıcı bir şey yoktu elbette: Cesetlerin varlığına, krematoryumun kokusuna alışmıştık. Ölümün bizim için esrarı, gizemi yoktu. Ölümün, her zaman bilinen, sıradan, ama yine de akıl ermeyen kendisinden başka sır, en azından başka esrar yoktu: Kelimenin her anlamında, dayanılmaz geçiş.

Ama ölümün her yerdeki bu varlığını hatırlamak gerçekten yararsızdı. Başka yerlerde dolaşmak daha iyi olurdu.

Sürekli sıkışıklığın, yan yanalıgm yapışkan iç sıkıntısını dağıtmanın gezintiden başka bir yolu daha vardı: alçak ya da yüksek sesle şiir okumak.

Bu yol, bedenın terk edilmişlik duygusunu elbette daha az sağaltıyordu ama hijyenik gezintiye kıyasla önemli bir avantajı vardı: Hava nasıl olursa olsun, yer neresi olursa olsun, günün hangi saati olursa olsun, şiir her an okunabilirdi.

Biraz bellek yeterliydi bu iş için.

Örneğin, Küçük Kamp'ın tuvalet kirişi üzerinde otururken bile; ya da yatakhaneının inilleyen gürültü patırtısı içinde uyanmışken; ya da sayım yapan bir SS astsubayı önünde tek sıra dizilmişken; ya da koğuş görevlisinin o gülünç günlük margarin parçasını incecik kesmesini beklerken... hangi koşulda olunursa olunsun dünyanın düşman dolaysızlığından soyutlanmak ve bir şiirin musikisinde kendini tecrit etmek mümkündü.

Helalarda, iç organlar nasıl bir gürültüyle rahatlarsa rahatlasın ve hangi iğrenç kokular yayılırsa yayılsın, Paul Valéry'nin birkaç dizesinin teselli edici ezgisini mırıldanmaktan kaçınamazdı insan.

"Sakin dur, sakın, sakın / bir hurma ağacının ağırlığını

bil / kendi bolluğunu taşıyan...” ya da: “Saf varlık, tanrısal gölge, / ne yumuşak senin ölçülü adımların. / Bana sunulan bütün armağanlar / bu çıplak ayaklarla geliyor...”

Patavatsızlık, kabalık, aşağılanırken yaltaklanma ile birlikte gelen sıkışıklığın, yan yanalığın zararlı etkileriyle mücadele etmede Josef Frank'ın yöntemi neydi bilmiyorum. Mesafesini koruyor olmalıydı, çekingenliğini koruyordu, ama yine de diğer *kapo*'ların ve *Prominent*'lerin çoğunun şiddet dolu kibrine kapılmıyordu.

Sonuçta, Marcel Paul'ün firarını örgütlemeye bize yardım etmesini ondan istemiştik. Kabul etmişti. “Ama bu aramızda kalmalı,” demişti.

Aramızda, tamam, bana uyardı bu. Gerilla çalışmasını pek seviyordum.

“Pepiku'dan haber var sana!”

Jiri Zak sayım sırasında beni görmeye gelmişti, önceki pazar.

Onun çalıştığı *Schreibstube*'den *Arbeitsstatistik*'e gelmek için aynı barakadaki koridoru aşmak yetiyordu. Sekretery'a'da Zak, bir Alman komünisti olan *kapo*'nun yardımcısıydı. Ama *kapo* hastalığı nedeniyle sık sık gelemediğinden, servisin idaresini üstlenen genellikle Zak oluyordu.

Hafifçe kambur duran, uzun boylu, genç bir Çek'ti. Çelik gözlüklerin ardında, istisnai biçimde dikkatli ve zeki bir bakış. Bu yönüyle, Buchenwald'deki Çekler birbirlerine çok benziyorlardı. En azından, sorumluluk isteyen görevlerde çalışıp da benim rastladıklarım benziyordu. Sakin, dikkatli, hep aynı mizaçta. Üstelik eğitilmiş, dünyayla, çözülmesi gereken olaylarla ilgili. Başkalarına karşı ilgili, ki bu daha da az rastlanır bir durumdu.

Jiri Zak'ın özel tutkusu caz müziği idi.

Çeşitli milliyetlerden müzisyenlerden oluşan küçük bir grup toplamayı başarmıştı. Orkestranın enstrümanları, Avrupa'nın her tarafından gelen tutuklu valizlerinin içindekilerin yıllardır biriktirildiği genel depodan, *Effektenkammer*'deki ganimetlerinden elde edilmişti.

Avrupa'nın her tarafından; ama elbette Büyük Britanya hariç. Ada olması ve işgalin felaketleri karşısında gösterdiği cesaret sayesinde korunmuştu. Sovyet Rusya da hariç; ama çok farklı nedenlerle: Bir Rus tutuklunun yanında getirebileceği herhangi bir valiz olması akla sığar bir şey değildi! Genç Rus tutukluların tek valizi, görülmemiş bir yaşam coşkusu, kimi zaman olumlu bir vahşilikti: olayların saçma sapan akışındaki iğrençliğe karşı saf bir isyan; kimi zaman ise kötücül, 'mafıyavari isyan.

Jiri Zak'ın kurduğu caz topluluğu, topluluğun herkese açık konserler ya da çoğu zaman pazar öğleden sonraları kendi aramızda yaptığımız jam-sessions türü şeyler, tanık olma fırsatı bulduğum en güzel, en şaşırtıcı ve zengin şeylerden biriydi.

Aslında bu müzik iki kez yasadışıydı.

Tutuklu nüfusuyla doğrudan ilişki içinde olan SS astsubayları çeşitli milliyetlerden kişilerin pazar öğleden sonraları düzenlemeyi başarabildikleri kültürel faaliyetlere göz yumarlarken ya da hoşgörü gösterirlerken, bu caz seanslarına, bu Zenci müziğine karşı sert müdahale ederlerdi!

Diğer yandan, Alman komünist kıdemliler bu müzikten hiç hoşlanmıyorlar, çürümüş olduğunu, kapitalizmin çözülüş dönemine özgü olduğunu ileri sürüyorlardı. Olup bitenden gerçekten haberdar olsalardı, muhtemelen yasaklamaya karar verirlerdi. Ama Jiri Zak, karmaşık çatışma ve tartışmalardan uzak durmayı önemseyerek, caz seanslarının kültürel faaliyetlerin -deyim yerindeyse!- yasal dolaşımının kıyısında cereyan etmesini sağlıyordu.

Louis Armstrong değildi trompetteki elbette, ama yine de fena değildi. Daha doğrusu, hiç de fena değildi.

Bu hikâyede sözü edilen günden bir hafta önce, pazar öğleden sonra *Kino* salonuna girdiğimde, Norveçli öğrenci *In the Shade of the Old Apple Tree*'nin ilk solosuna henüz başlamıştı. Etrafını saran herkes sevinç içindeydi. Markoviç saksofonunu kaptı, baterist coştı. Hepsi sırayla müziğe giriyordu. Tematik yapının ritmine ve zorunluluğuna kapılıyorlar, ama kabul görmüş bir doğaçlama içinde ânında özgülleşerek, bu geçici anlaşmaları sürekli bozuyorlardı.

Jiri Zak'ın etekleri zil çalıyordu, çelik gözlüğünün camları ardındaki gözleri parıltıyordu.

Ben de bu sevince, caz müziğinin bana daima vermiş olduğu, hâlâ da verdiği bu aşırı özgürlük duygusuna katıldım.

Ama Zak beni görünce müzisyenlerin yanından ayrıldı, bana doğru geldi.

Görüntüsünü anımsamaya, yüzünün çizgilerini belirginleştirmeye, silüetini, bakışını, yürüyüşünü, zamanın unutturduğu şeyleri ortaya çıkarmaya çalışarak onu düşündüğümde, hep o anki haliyle canlanıyordu gözümde: büyük *Kino* salonu, boş ve sesli; bir köşede tutukluların küçük grubu, genç Norveçli trompe tçinin etrafında yarım daire halinde -Buchenwald'de, Norveç'ten toplanmış öğrencilerin bir bloğu vardı, niçin bilmiyorum, onlar genel yönetime tabi değildi: Kamptaki diğer tutuklulardan ayrı tutuluyor ve çalışmıyorlardı- müzikal temaları koro halinde tekrarlıyorlardı; ve Jiri Zak, heybetli, kamburunu çıkarmış, bana doğru yürüyordu.

O pazardan sonra onu Buchenwald'de sık sık gördüm.

Onu çok daha sonraları, 1969 ilkbaharında tekrar gördüm. Costa-Gavras'la birlikte Prag'a gitmiştim. *İtiraf*ı Çekoslovakya'da çekebilmek için uğraşıyordu hâlâ. Toplantılar yapılıyor, tartışılıyordu: Bu çekimin orada yapılmasının olanaksızlığı açıkça ortaya çıkıyordu. Sovyet birliklerinin ülkeyi işgalinden sonra normalleşme, düzenin yeniden kurulması sürüyordu.

Sürgüne henüz boyun eğmemiş sinemacı dostlardan, benim için Jiri Zak'ın izini bulmalarını istemiştim. Bir gün, otele döndüğümde bir mesaj gördüm: Zak beni falanca saatte, filanca yerde bekliyordu. Pencereleri Wenceslas Meydanı'na bakan bir dairede buluştuk. Zak'm saçları kırışmıştı ama bakışı değişmemişti, yürüyüşü de. Yaşlı, ufak tefek, buruşuk elma yüzlü bir kadın ona eşlik ediyordu. Josef Frank'ın dul karısıydı, Buchenwald'deki dostumuz Pepiku'nun yani. Frank, kamptan dönüşünde Çekoslovakya KP'sinin genel sekreter yardımcısı olmuştu. Ellili yıllarda Stalinci davaların cenderesine alınmıştı. Buchenwald'de

Gestapo'nun hizmetine girmekle suçlanmış, kim bilir hangi işkencelerden sonra "itiraf" etmişti. İdam edilmişti. Slansky, Geminder ve onlarca başka sanıkla birlikte idam edilmişti. Külleri ıssız, karlı bir yola serpilmişti: Yaşamlarından hiçbir iz kalmamalıydı, saygıyla anılacak tek bir ceset kalmamalıydı, ziyaret edilecek, yas tutmak için gidilecek hiçbir yer olmamalıydı

O gün, 1969 ilkbaharında, Prag'da, 1944 Aralık'ının bir pazar günü Buchenwald'deki Kino'da, caz topluluğunun provasını hatırlatmıştım ona. Genç Norveçli trompetçiyi hatırlıyordu. Ama Armstrong'un hangi teması üzerinde yeteneklerini göstermesini istediğini unutmuştu. *In the Shade of the Old Apple Tree* miydi? Hayır, hatırlamıyordu. Bu müzikal tema belleğinin merkezinde, yaşamının odağında değildi elbette.

Oysa benim durumum tam da öyleydi.

Prag'da, 1969 yılında, o gün, Jiri Zak'a yaşamımı Louis Armstrong'un bu parçası etrafında ve bu parça dolayısıyla anlatabilirdim.

On dokuz yaşımın yazı, 1943 yılında, Frager örgüt ağı, Jean-Marie Action için gizli görevlere katılmaya yeni başlamıştım. Ağın daimi üyesi olarak henüz Joigny'ye yerleşmemiştim. Britanya gizli servislerinin paraşütle attığı silahların alınmasını ve dağıtımını örgütlemek; ulaşım yollarının, demiryollarının, Bourgogne kanalı tesviye havuzlarının sabotaj planını uygulamaya koymak amacıyla Yonne ya da Côte-d'Or'da birkaç gün geçirdikten sonra Paris'e geri dönmüştüm.

Dostlarımın evinde bir sürpriz parti olduğu gün Paris'e geri dönmüştüm. Villeneuve-sur-Yonne'da doğmuş bahçıvan Gérard Sorel adına düzenlenmiş sahte kimliklerimi saklamış (bisikletçi çantalarım, Joigny yakınlarındaki bölge yollarında, mesleğimin gerektirdiği alet edevatı taşıyordum), İspanyol göçmeni ve Sorbonne'da öğrenci olduğumu gösteren gerçek kimliklerimi alarak eğlenceye katılmıştım. Beni içeri girerken gören en yakın dostlarım, erkek olsun kız olsun, çalan müziği durdurmuş, sarılmış çiftleri şaşkınlığa boğarak pikaba Armstrong'un *In the Shade of the*

Old Apple Tree'sini koymuşlardı. Bir tür selamdı bu, kodlanmış bir dostluk jesti, bir suç ortağı göz kırpması.

Daha sonra, Madrid'de, Franco-karşıtı yasadışı mücadelede, Louis Armstrong'un bu parçası yine anlamlı olaylara karışmıştı.

Ama Prag'da, 1969'da, Sovyet birliklerinin işgalinden sonra Çek toplumu yeniden donarken Jiri Zak'a hayatımı anlatmadım. Burada anlatmam için de hiçbir neden yok. Belleğimde, ruhumda –biri diğerinden ayırt edilebilirse eğer– Louis Armstrong'un anısını canlandıran şeyleri söylemem için bir neden yok.

Sonuç olarak, müzisyenlerinin *Old Apple Tree* teması üzerine varyasyonlarından, doğaçlamalarından sonra, *Kino*'da, Jiri Zak bana doğru gelmişti. Bir mesajı vardı, Frank'tan gelmişti.

Birkaç hafta sonra, diyordu Frank, SS komutanı yeni bir *kommando* kuracakmış. Trenle yolculuk eden ve Müttefiklerin bombaladığı demiryollarının tamirinde kullanılacak hareketli bir çalışma ekibi olacakmış bu.

Hareketliliği sayesinde, gözetlenmesi daha güç, gerçekten sınırlanması imkânsız, açık havada, açık bir alanda yapılan bir çalışma koşullarına sahip olacak bu *kommando* ciddi bir firar projesine tüm diğer projelerden daha uygun gözüküyordu.

FKP bu öneriyi kabul ederse, Marcel Paul'ün ve grubundaki yoldaşların Frank'ın seçmekle görevli olduğu kamp tutukluları listesine dahil olması için acil çözümler bulmak gerekiyordu.

Tamam, mesajı ve verilecek yanıtı aktaracaktım.

Norveçli öğrenci bir başka trompet solosu çalmaya başlamıştı. Gerçekten yetenekli biriydi.

Jiri Zak'ın olası tüm imgeleri içinde, –örneğin Buchenwald'deki genç Çek komünisti, son görüşmemizden kısa süre sonra, Stalinci düzen tarafından Prag'ı terk etmek zorunda bırakılıp Hamburg'da sürgünde ölmüş biri– kampın *Kino*'sunda aralık ayının o pazar günü, Armstrong soloları çalmaya kalkışan Norveçli yeni trompetçiyi dinlediğim

günkü imgesini anıyor belleğim daima; kendiliğinden, doğal olarak.

Ama, ben *Revier*'in koridorlarında, kapo Ernst Busse'ün peşinde dolaşırken, *In the Shade of the Old Apple Tree* işitilmiyordu. *On the Sunny Side of the Street* de değildi işitilen. Zaralı Leander'in *Der Wind hat mir ein Lied erzählt*'teki sesi de değildi... İşitilen şey, sayım alanının boğuk uğultusu, kamp orkestrasının nakaratları, SS astsubayların cırtlak emirleriydi.

“Franco’nun Paris büyükelçisini tanıyor musun?” diye bana soruyor Walter Bartel, soğuk bir tavırla.

Soru beni hazırlıksız yakalıyor, ağzım açık kalakalıyorum elbette. Ama aynı zamanda beynimde bir şey tık ediyor: Bu saçma sorunun anlamsızlığını anladığımı sanıyorum.

Ernst Busse beni *Revier*’deki bürosuna soktu. Bartel zaten oradaydı, bir masanın arkasına oturmuştu. Busse onun yanına gitti. Üçüncü bir iskemle önceden düşünülmüştü, geleneksel *troyka*’yı tamamlamak için kuşkusuz, Komün-tern’in kutsal üçlemine. Ama iskemle boş kaldı.

Bir mahkeme. Bu fikir doğal olarak aklıma geldi, özellikle Bartel onların karşısına, bir tabureye oturmam için işaret edince.

Kaminsky ile Nieto’nun da odada olduğunu ancak o zaman fark ettim.

Kaminsky, sanki tesadüfen orada bulunuyormuş gibi laubali bir tavır sergiliyordu. İlgisizliğini iyice göstermek için, bir yerlerde *Völkischer Beobachter*’in bir sayısı olsaydı gazete de okurdu. Buchenwald’deki İspanyol partinin gizli örgütlenmesinin baş sorumlusu Jaime Nieto’nun ise halinden memnun olmadığı belliydi. Göz göre göre ikinci plana atıldığı, Bartel ile Busse’ün uzağına oturduğu için mi memnuniyetsizdi, yoksa yalnızca orada olduğu için mi, anlayamıyordum. Nedeni ne olursa olsun, somurtuyordu: içe dönük yüz, bakışlarında hoşnutsuz bir ifade, hatta belki de öfke.

Sorguya başlayan Walter Bartel oldu. Mantıklıydı bu, şef oydu.

Bartel: Onun hakkında iki laf etmem gerek.

Kimi zaman hayalî kişiler uydurduğum olmuştur. Ger-

çek kişiler söz konusu olduğunda da, hikâyelerimde onlara uydurma isimler verdiğim olmuştur. Bunun nedenleri çeşitlidir, ama her zaman için anlatı düzeniyle ilgili zorunluluktan, gerçek ile gerçeğe yakınlık arasında kurulması gereken ilişkiden kaynaklanmıştır.

Örneğin Kaminsky uydurma bir isimdir. Oysa kişi, kısmen gerçektir. Esas itibarıyla gerçek, muhtemelen. Silezya kökenli Alman, Slav adı taşıyan biri (onun adını, Guilloux'ın *Le sang noir* [Kara Kan] adlı kitabından ötürü Kaminsky olarak değiştirdim) Uluslararası Tugaylar'ın eski bir üyesi, 1940 yılında Gurs Kampı'na kapatılmış ve Vichy yetkilileri tarafından Nazi Almanyası'na teslim edilmiş: Tüm bunlar doğru. Ama ben bu hakikate başka yerden, kamplardan tanıdığım başka Alman tutsaklardan alınma biyografik ya da psikolojik öğeler de ekledim.

Bana hiç söylememiş olduğu sözleri söyletirken, ona asla ifade etmemiş olduğu düşünceleri atfederken gerçek adını vermek bana yakışık alır gibi gelmedi. Eğer hâlâ yaşıyorsa, onun özgürlüğünü, burada yazılanlarla arasına mesafe koyma, hatta reddetme olanağını korumak için küçük de olsa bir şey bu.

Bu durumda, Kaminsky uydurma ismi, onu bir anlamda koruyacaktır; elbette bu portrede kendini tanımazsa, kendini tanımayı reddederse...

Walter Bartel ve Ernst Busse'ün durumları tamamen farklıdır.

Onların gerçek adlarını, gerçek önadlarını kesin olarak korumam gerekiyordu. Anlatıdaki konumları ne olursa olsun, beni ilgilendiren onların tarihsel gerçeklikleridir. Çünkü Bartel ve Busse tarihsel kişiliklerdir. Araştırmacılar, genel olarak Nazi kampı, özel olarak Buchenwald Kampı uzmanları, onların adlarına zaten rastlamışlardır, rastlamamışlarsa da günün birinde rastlayacaklardır. Adlarının geçtiği arşiv belgeleri çoktan yayınlandı, başka belgeler de kuşkusuz ilerde yayınlanacak. Araştırmacılar onların, Buchenwald tarihinde ve Doğu Almanyadaki komünist rejim tarihinde oynadıkları rolü değerlendirmek zorundadır.

Andığım sahne, tıpatıp aynısını yaratmak için çabaladığım kesinlikle aktarılmış olsa da, dalgınlık ya da düşünce-sizlik yüzünden ya da tüm tanıkları ölmüş olduğundan, kanıt bulamayacağım bir olaya onları gerçek adlarıyla dahil etmenin sorumluluğunu üstlenmekten çekinerek Bartel'e ve Busse'e uydurma birer ad verseydim, bu sahnenin derin gerçekliği hasar görmüş olurdu.

Bütün tanıkları öldü, ben hariç elbette. En azından, bunları yazdığım dakikada hâlâ yaşıyorum; olaydan neredeyse günü gününe elli altı yıl sonra.

Velhasıl, Bartel benimle ilk kez konuşuyordu.

Göz aşinalığım vardı elbette. Ara sıra, Seifert'in *Arbeit*'taki özel odasına, Seifert'le baş başa sohbete geliyordu. Kısa boylu biriydi, kırk yaşlarında, kumral, bebek yüzlü, hareketli, yaşam dolu. Kampın iç idareden sorumlu görevlilerini belirten kolçaklardan hiçbirini takmıyordu. Ne *kapo*, ne *Vorarbeiter*, ne *Lagerschutz*, böyle bir şey taşımıyordu. Elbette, genel hizmet *kommando*'larından birine seçilmişti. Bu sayede, Buchenwald sınırları içinde bir engelle karşılaşmadan dolaşabiliyordu.

Görünürde herhangi bir otorite işareti taşımasa da, otoritesi fark edilebiliyordu.

Sorguya o başladı, bir sorgu olacağı açıkça belliydi.

"Franco'nun Paris büyükelçisini tanıyor musun?" diye soruyor bana birdenbire, hazırlıksız yakalamak istercesine.

"Tanımıyorum," diyorum, şaşkınlığın şokunu yendikten sonra. "Ama kim olduğunu biliyorum!"

"Ne fark eder?" diye havlıyor omuz silkerek.

"Çok fark eder," diye belirtiyorum. "Hiçbiriniz von Ribbentrop'u tanımazsınız elbette... Ama kim olduğunu hepiniz bilirsiniz!"

Walter Bartel'in bakışları kararıyor. Bu tarz karşılığı sevmez o.

Göz ucuyla diğerlerine bakıyorum. Nieto başını sallıyor, onaylayıcı. Kaminsky ilgisiz görünmeye çalışıyor. Ama bakışı benim bakışımla kesiştiğinde dostça. Ernst Busse'e gelince, daracık bir yere sıkışmış.

“Von Ribbentrop, doğru, von Ribbentrop!” diye haykırıyor Bartel.

Ama bu ünlemin ardı gelmiyor. Konuya geri dönüyor.

“Demek ki, Franco’nun Paris büyükelçisini tanıyorsun!”

“Kim olduğunu biliyorum, hepsi bu! José Félix de Lequerica. Basklı, Katolik, Francocu. Babam da Katolik, ama Franco-karşıtı, sol liberal, Cumhuriyet’in diplomatı. José Maria de Semprun Gurrea! İç savaştan önce, iki aile tanışıyordu muhtemelen. En azından birbirlerinin kim olduklarını biliyorlardı. Fırsat oldukça birbirlerini görmüşlerdir, olmayacak şey değil...”

Bartel, benim yanımda kendi fikrinin onaylandığını görüyor yalnızca.

“Yani, Franco’nun büyükelçisinin ailesini tanıyorsun sen?”

Omuzlarımı silktiğimi, sinirlendiğimi belli belirsiz hatırlıyorum.

“Ben değil, babam! Bu yalnızca bir olasılık... Hem de iç savaş öncesi!”

“Baban değil, sen!” diye haykırıyor Bartel. “Haberleri senden istiyordu, Franco’nun Paris büyükelçisi!”

Demek ki düşündüğüm gibiydi, anlamaya başladığım gibiydi. Berlin’den benimle ilgili gelen not, Buchenwald’deki Gestapo’ya teslim edilmeden önce, bu sabah tamamını okudukları not, benim hakkımda Paris’ten, Franco’nun Paris’teki büyükelçisinden, José Félix de Lequerica’dan gelen bir bilgi talebiydi.

Olup biteni gayet iyi hayal edebiliyorum.

Benden mektup alamamaktan endişe duyan (ailelerle her türlü haberleşme, ayda bir kez, özellikle de Almanca olarak ve belirli bir formatta yazılmasına izin verilen mektuplar Ağustos 1944’ten sonra, yani Fransa’nın kurtuluşuyla kesintiye uğramıştı) babam, doğrudan ya da dolaylı biçimde, eski bir tanıdığına, bu büyükelçiye, José Félix de Lequerica’ya ulaşmaya çalışmıştı. O da, Müttefiklerin lehine dönen savaşın akışında, bu talebe karşılık vermeyi ne gereksiz ne de uygunsuz bularak, diplomatik yolla benden haber istemişti.

“Pekâlâ,” diyor Bartel yumuşak bir sesle, “Franco’nun Paris büyükelçisinin senden haber istemesi, seni şaşırtmıyor mu?”

Vazgececeği yok bunun, diye düşünüyorum.

“Ailemin benden haber almaya çalışması beni şaşırtmıyor!”

Ama Walter konudan sapmıyor.

“Faşist bir büyükelçinin komünist bir militanın sağlığından endişe duyması seni şaşırtmıyor mu?”

“Ondan aracılık etmesini babam istemişse, benim komünist olduğumu büyükelçiye elbette söylememiştir... Genel olarak Direniş’ten söz etmiş olmalı. Hem benim bağlı olduğum örgüt De Gaulle’cü bile değil, Britanya gizli servislerine bağlı...”

Bunu söylemekle hata etmiştim, hemen dudaklarımı ısırıyorum. İstemeden yeni bir endişe, şüphe cephesi açmıştım.

Aniden coştüğünü görüyorum.

“Britanya mı? Britanya gizli servislerinin ajanı mıydın sen?”

Ne var ki, Jaime Nieto sertçe, kesin bir tonla, hemen müdahale ediyor. Kaminsky onun sözlerini destekliyor. Bununla zaman kaybedilmemesini istiyorlar. Tüm bu soruları, Buchenwald’de parti saflarına yeniden katılırken birlikte konuşup görüşmüştük. Her şey çok dikkatle incelenmiş, doğrulanmıştı: Paris’te yasadışı İKP’yle ilişkilerim; benim faaliyetlerim üzerinde MOI’nın denetimi, ve diğerleri...

Walter Bartel tatmin olmuyor. Bu konuda daha da derinlere inmekten pek hoşlanacağı belli.

“Babanın Paris’teki faşist bir diplomatla ilişkide olduğu saptanmış bulunuyor!”

Başımı sallıyorum: Gerçekten de, bu nokta saptanmış gibi. Babam, ya da onun adına birisi, José Félix de Lequerica’yla ilişkiye geçti, aracılık etmesini, benden haber almaya çalışmasını talep etti. Bartel’le tartışmak istemiyorum. Babamın Saint-Prix’de, “Montlignon’u Saint-Leu’ye bağlayan tepede” oturduğu, mütevazı bile denemeyecek, ancak oturulabilir, kısmen sağlığa zararlı konutu hatırlıyo-

rum. Bu büyük burjuvanın, yakındaki dinî eğitim veren bir lisede ders vererek pintice yaşadığını hatırlıyorum. Odasının duvarına asılı duran küçük, üç renkli İspanya Cumhuriyeti flamasını hatırlıyorum.

Sonuç olarak, Jaime Nieto'nun yeni bir müdahalesinden sonra Bartel, babamın José Félix de Lequerica'ya olası müdahalesinden benim sorumlu olmadığımı kabul ediyor.

Sorgudan vazgeçildi. Beni kamp yaşamına geri gönderiyorlar.

Walter Bartel'in son bir iğneleyici yorumu var:

“Bir de seni korumak için riske girdik! Lazım olan ölüyü bile bulmuştuk... Hem de bir hiç için! Paris'teki Franco büyükelçisinin Von Ribbentrop'a yaptığı bir talep yüzünden !”

Burada, elbette, kolaylıkla üstün çıkabilirdim.

Pazar gününden itibaren beni *Revier*'de buzdolabına koymakta ısrar etmiş olanın Alman Komünist Partisi olduğunu hatırlatıyorum ona. Eğer beni dinlemiş olsalardı, Berlin'den gelen notun tümünü bugün, yani pazartesi, öğrenmeyi bekleselerdi, sorun olmayacaktı. Ciddi bir şey olamayacağını söylemişim ben!

Vereceği bir karşılık yoktu, oturum bitti.

SONSÖZ

Sonuçta akşamı birlikte geçirdik, Jiri Zak ve ben. Josef Frank'ın dul eşi bizden ayrılmıştı. Wenceslas Meydanı'nda, bir tramvay durağına doğru uzaklaşmasını seyretmiştik, ufak tefek, ince, saçlarına kır düşmüş, gölgeler arasında bir gölge.

İlkbahardı, Prag güzeldi.

Prag daima güzeldir, hep güzeldir, biliyoruz bunu. Ama ilkbahardaki güzelliği bir başkadır. İşgale rağmen, adım adım, sistematik olarak yola getirilmesine rağmen, bir özgürlük havası sokaklarda, çiçeklenmiş bahçelerde hâlâ doluyordu.

Yüzlerde de hâlâ özgürlük vardı. Özellikle kadınların yüzlerinde.

Bir özgürlük, meydan okuma havası: son soluk, belki de.

Costa-Gavras'a ve *İtiraf*'ın yapımcısı Bertrand Javal'a bir mesaj bırakmak için otelimize geçmiştim: Onlarla ertesi sabah buluşacaktım. Barandov Stüdyoları'nın müdürüyle önemli bir toplantımız olacaktı.

Sonra, sokaklarda yürümüştük, uzun uzun, Zak ve ben.

Epey sonra, bir bira içmek ve kızarmış sosis yemek için, açık havada, nehrin kıyısında durmuştuk..

Hayır, Zak Louis Armstrong'u hatırlamıyordu. Yani, uzakta kalmış o pazar günü Norveçli öğrencinin çalmış olduğu Armstrong parçasını hatırlamıyordu.

In the Shade of the Old Apple Tree.

Buchenwald'deki bu *Kino*'nun, Armstrong'un trompetinin hatırası ona bir fikir vermişti. Şehrin eski tarafındaki bir gece kulübüne davet etmişti beni. İyi caz çalıyorlardı

orada. Akşam olmuştu, erik alkolünden yapılmış Pilsen birası içtik. Zak votka içmeyi reddediyordu.

Daha sonra, müzisyenler gelmişti, gelip Jiri Zak'ı selamladılar. Buchenwald'deki orkestranın varlığından haberleri var mı, diye düşündüm. Bilmezlerdi elbette, Zak ihtiyatlı adamdı. Neyse, çalmaya başlamışlardı. Her biri kendi için çalıyordu önce: Yavaş yavaş ısınıyorlardı.

Az çok uyumlu ilk akorlara geçtiklerinde, Zak bana 1944 Aralık'ında *Revier*'de geçirdiğim geceyi hatırlattı.

Gerçekten de, pazartesi gecesi, *Arbeitsstatistik*'teki yeri-me, ana fişleme bürosundaki masama geri döndüğümde Zak, baraka koridorunun ucundaki *Schreibstube*'den geliyor.

Elinde bir kâğıt var.

“Yarın *Politische Abteilung*'daki SS teğmeniyle randevum var,” diyor. “Senin hakkında!”

“Nedenini biliyorum!”

Şaşıyor, ona başımdan geçen küçük hikâyeyi anlatıyorum: Berlin'den gelen notu, partinin kararını, istemeye istemeye François'yla geçirdiğim geceyi. Ona uzun uzun François'dan söz ediyorum. Hikâyenin sonunun Bartel'in kuşkuyla bitmesi onu gülümsetiyor.

“Yine de, salak biri değil o, hiç değil!” diye haykırıyor Zak. “Dikkatini çekerim: Bir İspanyol elçinin senin için endişelendiğini görünce şaşırabilir insan!”

“Elçinin endişelendiği yok,” karşılığını veriyorum. “O, karşı taraftan birine kişisel bir hizmette bulunuyor! Ama karşı taraf savaş kazanmak üzere...”

Kısacası, somut durumları açıklıyorum ona.

Zak sözümü kesiyor:

“Boş ver. Benim bir derdim yok. Somut durumları gayet iyi anlıyorum ben!”

Yirmi beş yıl sonra, Prag'da, çeyrek yüzyıl sonra, artık bizi ilgilendiren şey bu değil.

“Onlara ne olduğunu biliyor musun, Ernst Busse'e, Walter Bartel'e?”

Gözlerini bana dikmişti, aniden üzüntülü bir hal almış, sesi çıkmaz olmuştu.

Zaman geçiyordu, sessizlik yoğunlaşmıştı. İkimizin arasındaki sessizlik demek istiyorum, çünkü *kavarna* çoktan sigara dumanıyla, müzikle tıkabasa dolmuştu.

“Bilmiyor musun?” diye bana sordu sonunda.

Uzun süre sonra.

Hayır, bilmiyordum: Niçin bilmem gereksindi ki?

Ellili yılların başında, Ernst Busse ve Walter Bartel, Stalinçi davaların sonuncularının ölüm döngüsüne kapılmışlardı. Josef Frank'ın Prag'da ölüme mahkûm edilmesinin ardından, komünist sorumluların Buchenwald'deki politik tavırları hakkında yeniden soruşturmalar açılmıştı. Bu davaların “kardeş ülkeler”deki ilk soruşturmasını yapan Sovyet danışmanlara göre, gerçekten de, kamplardan hayatta kalanlar suçlu varsayılıyordu. Başlıca resmî suçlama, düşmanla işbirliği yapmaktı. Böylece Josef Frank, Buchenwald'de Gestapo ile işbirliği yaptığını itiraf etmek zorunda kalmıştı. Yine de, tüm bu insanların asıl suçu yaşamış olmaları, Moskova'nın hami gölgesinin uzağında, İspanya savaşından beri Avrupa'daki direnişlerde özerk olarak mücadele etmiş, risk ve inisiyatif almış olmalarıydı.

Ernst Busse'ün şansı yaver gitmemişti. Onun soruşturmasını Sovyet işgal yetkilileri yürütmüştü. *Revier*'de kapo'luk görevini kullanarak, kamptaki Ruslara karşı işlemiş olduğu savaş suçlarını itiraf etmişti. Mahkûm edilmiş, bir Gulag kampına sürülmüştü. 1952 yılında Vorkuta'da ölmüştü.

Walter Bartel daha iyi sıyırmıştı. Öncelikle, onun soruşturmasını yürütenler Sovyetler değil, Alman Cumhuriyeti'nin güvenlik mercileriydi. Çünkü Bartel özellikle savcılarla, partinin sorgucularıyla işbirliği yapmayı şiddetle reddetmişti. Kendi politik tavırlarını adım adım savunmuş, gerektiğinde, hata işlediğini kabul etmiş, ama kendisine yöneltilen suçların hiçbirini itiraf etmemişti.

“Şimdi,” demişti bana Jiri Zak, sözlerini bitirirken, o gece, Prag'da, 1969 ilkbaharında, “şimdi Humboldt Üniversitesi'nde çağdaş tarih profesörü!”

O sırada, caz kulübünün gürültü patırtısı içinde, sigara dumanı içinde, bardaklarımızı kaldırmış ve Walter Bartel'in sağlığına kadeh tokuşturmuştuk.

“Rotfront!” diye haykırmıştı Jiri Zak.

Ben de karşılık vermiştim:

“Rotfront!”

Kızıl cephe! Alman komünistlerinin selamıydı bu, geçmişte, yobaz ve coşkulu dönemde, sefil ve muzaffer dönemde, nihai savaşın ve o kıyametimsi “sınıfa karşı sınıf!” sloganı döneminin selamı.

Yanımızdaki masalardan birinde oturan çok genç, çok sarışın ve çok güzel bir kadın kızgın kızgın bakıyordu bize. Jiri Zak’a seslenmişti. O da yanıt vermişti, sakın ve yavaş sesiyle, ağırbaşlı, pedagojik sesiyle, militan sesiyle, Buchenwald’dan hayatta kalanların sesiyle. Bizim “kızıl cephe”nin nedenlerini, ironik ve içten, açıklamak zorunda kalmıştı.

Bunun üzerine kadın kadehini kaldırmış ve bizimle tokuşturmuştu. Çok güzeldi gerçekten.

Epey sonra, ikimiz de iyice kıvama gelmişken –ama müzik hep mükemmeldi, aynı zamanda da giderek daha ustalıklı ve daha vahşi oluyordu–, Jiri Zak, bellek ve içki âlem dostu bana doğru eğildi.

“Madem yazıyorsun, *Büyük Yolculuk*’un devamını yazmalısın...”

Grosse Reise demişti elbette: Almanca konuşuyorduk. Benim kitabımı Almancasından okumuştun.

“Revier’deki geceyi, senin Müslüman’ın yanında geçirdiğin geceyi anlatmalısın. Onunla birlikte her şeyi... Busse ve Bartel de dahil!”

Belki içkiyi fazla kaçırmıştım, ama bu fikrin bana pek parlak geldiği kesin.

JORGE SEMPRUN

BİR ÖLÜ LAZIM

ROMAN

İspanya'da Franco hüküm sürmektedir, Fransa işgal altındadır, Buchenwald toplama kampı Alman komünistler, Fransız direnişçiler ve Yahudilerle doludur. Semprun da kimilerinin Almanlara daha yakın olduğu, kimilerinin gizli çalışmalar yürüttüğü, kimilerininse ölmek üzere olduğu bu toplama kampının tutsakları arasındadır. Günün birinde Berlin'den Semprun'un durumunu soran bir not gelir, notun tamamını ele geçiremeyen tutuklular en kötü olasılığı düşünüp Semprun'u kurtarmak için bir plan yaparlar. Semprun tam "Müslümanlar"dan birinin yerine geçip kamp-tan kaçacakken beklenmedik bir olay tüm planları altüst eder. *Bir Ölü Lazım*, Ramón Mercader'in *İkinci Ölümü* adlı yapıtıyla 1969'da Fransa'nın önemli edebiyat ödüllerinden Femina'yı alan **Jorge Semprun**'un anılarından yola çıkarak, toplama kampındaki yaşamı, içerideki gizli örgütü ve ölüm kalım savaşını anlattığı sarsıcı bir tanıklık...

KAPAK RESMİ: LIZ PYLE